

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

IURIDICA 2/1997

VYBRANÉ STATI Z PRÁVNÍCH DĚJIN

Michal Skřejpek
Valentin Urfus
Jan Kuklík
Radim Seltenreich
Vladimír Balaš
Stanislav Balík
Vladimír Kindl

Vědecký redaktor: Prof. JUDr. Stanislav Balík, CSc.

Recenzovali: Doc. JUDr. Karel Václav Malý, CSc.
Doc. JUDr. Jiří Rajmund Tretera

OBSAH

Omezování přepychu v římském právu (<i>Michal Skřejpek</i>)	7
Vznešenost a urozenost právníků v představách právní vědy pozdního středověku a raného novověku (<i>Valentin Urfus</i>)	19
Právní rada v londýnském exilu za druhé světové války (<i>Jan Kuklík</i>)	33
Právníkový stav v USA – historie a současnost (<i>Radim Seltenreich</i>)	47
Jurisdikční imunita, historické perspektivy (<i>Vladimír Baláš</i>)	61
L'histoire du droit français dans les revues et recueils tchèques de droit avant „Révolution de velour“ en 1989 (<i>Stanislav Balík</i>)	79
Na okraj vládního nařízení č. 55 ze dne 19. října 1954 o chráněné oblasti Pražského hradu (<i>Vladimír Kindl</i>)	89

OMEZOVÁNÍ PŘEPYCHU V ŘÍMSKÉM PRÁVU

MICHAL SKŘEJPEK

katedra právních dějin Právnické fakulty UK

Římané jsou pravidelně dávání téměř za vzor jako „průkopníci“ zcela volného nakládání s vlastnictvím. Jejich pojetí tohoto institutu jako ničím neomezené moci nad věcí včetně jejího užívání, pokud samozřejmě nezasahovalo do práv ostatních členů společnosti, bylo proto zcela oprávněně označováno termínem *dominium* – panství. Ona neomezenost vlastnického práva, či spíše širší oprávnění vlastníků, však nebyla úplně bez hranic a římský stát čas od času do této sféry zasahoval. Zajímavé přitom je, že jedním z takovýchto případů je právě omezování různých projevů přepychového života. Přitom to nepochybně nebyly životně důležité zájmy státu, které by takovéto zásahy vyvolaly. Navíc se jednalo o ingerenci do ryze soukromé sféry života římských občanů.

Leges sumptuariae,¹⁾ jak jsou tyto normy nejčastěji nazývány, odvozují svůj název od slova *sumere* – vzít, vynaložit. Tedy spíše než normy potírající přepych obecně se jednalo o omezování nadměrných, snad můžeme i říci zbytečných, nákladů (*impensae*) na šaty, pořádání hostin, pohřby či hry. Není snad třeba dodávat, že tyto normy potíraly luxusní způsob života nepříliš úspěšně a proto byly časem opakovány. Ostatně, kdo měl na často zbytečné reprezentativní výdaje, mohl si také dovolit zaplatit pokutu.

První římská zákonná ustanovení, která upravovala tuto oblast byla velmi stará a nalezneme je již v Zákoníku dvanácti desek. Desátá deska obsahuje celou řadu pravidel týkajících se nejrůznějších omezení, která byla Římanům uložena v souvislosti s pořádáním pohřbů. Je poněkud zarážející, že v decemvirální kodifikaci, vyznačující se značnou lapidárností a stručností jednotlivých ustanovení, bylo vypočítáno, které vzácné materiály nesměly být pohřbívány, či spíše spalovány, spolu se zesnulým. Jednalo se o myrhu, která tedy Římanům byla známa již v 5. století př. n. l.:

*Murrata potione usos antiquos indicio est, quod ... XII tabulis cavetur, ne mortuo indatur.*²⁾

¹⁾ Touto problematikou se zabývali například následující autoři: G. Clemente (*Le leggi sul lusso e la società romana tra III e II secolo a. C.*, in *Modelli etici, Diritto e trasformazioni sociali*, Roma-Bari, 1981, ss. 1-14), E. Giraudis (*Etude historique sur les lois sumptuaires*, Poitiers, 1910), A. Guarino (*Il lusso della donna*, in *Iusculum iuris*, Napoli, 1985, ss. 209-212).

²⁾ *X 6b; Festus, v. Murrata.*

Asi nepřekvapí, že mezi věcmi zakázanými v této souvislosti nalezneme také zlato:

... *neve aurum addito, at qui auro dentes iuncti escunt, ast im cum illo sepeliet uret-
ve, se fraude esto.*³⁾

Důvodem, který vedl k tomuto omezení, patrně byla skutečnost, že zlato tehdy bylo v Římě velmi vzácné (první zlaté mince byly v Římě raženy teprve v roce 217 př. n. l.) a bylo proto ve státním zájmu, aby se jeho zásoby neztenčovaly a co největší množství tohoto drahého kovu se udrželo v oběhu.

Konečně bylo rovněž zakázáno natírat mrtvé vonnými mastmi:

*Haec praeterea sunt in legibus: ... „servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio“.*⁴⁾

V citovaném fragmentu se objevuje rovněž zákaz dalšího druhu, a to striktní omezení pohřebních hostin:

... *„Ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae“.*⁵⁾

V Zákoně dvanácti desek bylo také pamatováno na potírání přehnaných projevů smutku. Jinými slovy řečeno, bylo zakázáno najímat si profesionální plačky:

... *tollit etiam lamentationem.*⁶⁾

*Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.*⁷⁾

Patrně nejzajímavější částí decemvirální kodifikace o omezení nadměrného přepychu, samozřejmě z pohledu poloviny 5. století př. n. l., je následující fragment:

*Extenuato igitur sumptu tribus riciniis et tunica purpurae et decem tibicinibus ...*⁸⁾

Kromě toho, že účastníci pohřbů nesměli oblékat nepřiměřeně přepychový oděv (povoleny byly nejvíce tři smuteční závoje a krátká purpurová tunika), byl omezen také počet hudebníků. Pohřební průvod nesmělo provázet více než deset píšťců. Cicero ve svém rozhovoru s Attikem vysvětluje tuto skutečnost tím, že ve smrti se ruší rozdíly mezi bohatými a chudými a že v tomto okamžiku jsou si všichni rovni.⁹⁾

S reminiscencí na tento zákaz se setkáme na dvou místech Ovidiova Kalendáře:

*Adde quod aedilis, pompam qui funeris irent,
artifices solos iusserat esse decem.
Exilio mutant urbem Tiburque recedunt.*¹⁰⁾

³⁾ X 8.

⁴⁾ X 6a; Cic. De leg. II 23.

⁵⁾ l. c.

⁶⁾ X 3; Cic. De leg. II 23.

⁷⁾ X 4; Cic. l. c.

⁸⁾ X 3; Cic. l. c.

⁹⁾ Cic. l. c.

¹⁰⁾ Ovid. Fasti VI 663 – 665.

*Plautius, ut posset specie numeroque senatum
fallere, personis imperat ora tegi
admiscetque alios et ut hunc tibicina coetum
augeat, in longis vestibus esse iubet:
sic reduces bene posset tegi, ne forte notentur
contra collegae iussa redisse sui.*¹¹⁾

Problém je ovšem v tom, že historická skutečnost je zde více než překroucena. Ovidius totiž píše, že jeden z aedilů omezil počet pištců na pohřbech na zmíněné číslo deset a ti se odstěhovali do Tiburu. Jeho kolega v úřadu Plautius je pak za použití lsti přivedl zpět do Říma. Tuto Ovidiovu historku o pištcích je třeba uvést do souvislosti s Liviovým vylíčením události r. 311 př. n. l.¹²⁾ Tehdy bylo totiž pištcům (*tibicines*), kteří se zúčastňovali náboženských obřadů, censorsy zakázáno pořádat hostiny v chrámu Iova. Navíc také napříště nesměli 13. června, kdy se konala slavnost pištců (*Quinquatrus*), pořádat nevázané průvody Římem. Plautius kromě toho nezastával úřad aedila, ale byl toho roku kolegou App. Claudia v censuře. Kromě toho máme k dispozici ještě jeden údaj o censuře App. Claudia, který se k zmíněné události váže:

*Epulandi decantandique ius tibicinus in publico ademit.*¹³⁾

Ovidiovo svědectví, které na první pohled vypadá velmi zajímavě, se tedy jeví ve zcela jiném světle, protože jediné, co z historické reality zůstalo, je místo „vyhnanství“ pištců Tibur (dnešní Tivoli). Na dlouhá staletí se pak římscí zákonodárci pohřbům v tomto ohledu nevěnovali. Teprve Sulla zavedl nám blíže neznámý zákaz přepychu na pohřbech.¹⁴⁾

Další oblastí, která byla „postižena“ omezením nadměrného přepychu, bylo vlastnictví drahých kovů, konkrétně stříbra.¹⁵⁾ Zlato bylo ostatně zpočátku v Římě velmi vzácné, a proto se na ně omezení nevztahovala (kromě uvedeného fragmentu ze Zákoníku dvanácti desek) – nebylo to totiž ani třeba. V tomto případě se jednalo o zcela přímý zásah do vlastnických vztahů, protože bylo jednoznačně zakázáno mít ve vlastnictví více než 10 liber (tj. 3, 275 kg) zpracovaného stříbra:

*Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod is decem pondo argenti facti haberet.*¹⁶⁾

Zajímavé přitom je, že zmíněný bývalý konsul P. Cornelius Rufinus vyloučený r. 275 př. n. l. censorsy ze senátu, protože měl stříbrné nádoby o větší než povolené váze, byl prapředek diktátora L. Cornelia Sully.¹⁷⁾ O uvedeném omezení máme k dispozici již jen jednu drobnou zprávu:

¹¹⁾ *Op. cit.* VI 685 – 691.

¹²⁾ *Liv.* IX 30.

¹³⁾ *Aurelius Victor De vir. ill.* 34.

¹⁴⁾ *Plut. Sulla* 35.

¹⁵⁾ *Plin. NH XVIII* 39.

¹⁶⁾ *Liv. Ep. XIV.*

¹⁷⁾ *Plut. Sulla* 1; *Gellius NA XVII* 21.

*et levis argenti lammina crimen erat*¹⁸⁾

Vzniká proto otázka, do kdy a do jaké míry, byl tento zákaz uplatňován. V souvislosti s ním se hovoří vždy o zpracovaném stříbře, patrně se proto nevztahoval na stříbro ražené. Ostatně ani nemohl, protože vlastní stříbrné mince znal Řím teprve od r. 268 př. n. l. a nelze předpokládat, že by se předtím soukromníkům dařilo běžně shromáždit více než tři kilogramy stříbrných mincí cizího původu. Dále neznáme žádnou normu, která by toto omezení buď zavedla, nebo alespoň potvrdila. Lze proto předpokládat, že se jednalo o pravidlo obyčejového práva, a to (z nám neznámých důvodů) nezahrnuté do Zákoníku dvanácti desek. Nutno ovšem přiznat, že jediný datovatelný údaj se váže k již uvedenému roku 275 př. n. l. Dalším hraničním rokem je pak rovněž zmíněný r. 268 př. n. l. Toto pravidlo vyšlo tedy z užívání nejspíše do konce 3. století př. n. l. v souvislosti s politickým, a s ním spojeným hospodářským rozmachem Říma za punských válek.

Není ostatně myslitelné, že by bylo možné aplikovat ho v posledních stoletích republiky. Pravděpodobnost ukončení dodržování uvedeného zákazu právě v této době pak podporuje ještě další skutečnost. Zpracované stříbro se vyskytuje nejčastěji v podobě stolního nádobí. Proto je možné, že se jednalo spíše o počátek omezování přepychu na hostinách, než o přímé omezování vlastnictví určitých předmětů jako takových. Nasvědčovalo by tomu také to, že první zákon lidového shromáždění namířený proti nemírně pořádaným hostinám se objevuje nedlouho po začátku 2. století př. n. l., tedy krátce po předpokládaném zániku zmíněného obyčejového pravidla. Norma zvyková byla tedy nahrazena psaným právem, které více vyhovovalo změněným hospodářským podmínkám a odpovídalo tehdejší životní realitě. K roku 161 př. n. l. máme ostatně doloženo, že o hostinách, pořádaných v průběhu slavnosti Megalensí, nesmí být použito stříbrné nádobí o větší váze než je 100 liber:

*neque argenti in convivio plus pondo quam libras centum illaturos*¹⁹⁾

Právě nejrůznější restriktce hostin pořádaných v soukromí jsou nejen nejčastějšími omezeními přepychového způsobu života v Římě, ale zároveň také nejznámějším druhem těchto zákazů. Proto jsou také s nimi někdy přímo ztotožňovány. Tyto zákazy, zásadně vydávané ve formě zákonů lidových shromáždění, časově pokrývají období dvou posledních století římské republiky a počátku principátu, zahrnují tedy dobu okolo dvou set let.

První normou byla *lex Orchia de coenis* z r. 181 př. n. l. Tehdy tribun lidu C. Orchius navrhl uvedený zákon na základě usnesení senátu – *ex senatu sententia*.²⁰⁾ Stalo se tak ve třetím roce censury M. Porcia Catona a proto není vyloučeno, že tento proslulý mravokárce stál v pozadí prvního přímého omezení hodování v Římě:

Percunctatum patris familiae nomen ne quis servum mitteret, lege sanctum fuisse ait Cato.²¹⁾

¹⁸⁾ Ovid. *Fasti* I 208.

¹⁹⁾ Gellius *NA* X 24.

²⁰⁾ Liv. XXXIX 6.

²¹⁾ Festus, v. *Percunctatum patris familiae nomen*.

O vlastním obsahu normy mnoho známo není. Víme pouze, že byl omezen počet pozvaných na hostinu, přičemž bohužel nevíme o kolik osob se jednalo, protože dochované prameny tuto zprávu nezaznamenaly.²²⁾ Z následující *lex Fannia cibaria* (r. 161 př. n. l.) všal lze odvodit, že maximální počet hostů jistě nepřekročil číslo tři. U tohoto druhu omezení totiž nedocházelo k výkyvům právní úpravy, ale vždy byla omezení pouze zmírňována. *Lex Fannia* pak mimo jiné stanovila, že hostiny se nemůže zúčastnit více pozvaných než právě uvedený počet. Výjimku tvořily pouze trhové dny, kdy se jejich počet zvyšoval na pět.²³⁾

Uvedené omezení prosazené konsulem C. Fanniem nebylo jediné, které tento zákon obsahoval. Norma šla do takových podrobností, že bylo dokonce předepsáno, jaké pokrmy lze na hostinách podávat. Například bylo zakázáno servírovat drůbež, s výjimkou nevykrmených slepic.²⁴⁾ Patrně nejdůležitějším ustanovením, které se stejně jako omezení počtu hostů opakuje také v dalších zákonech zaměřených na omezování luxusního hodování, bylo stanovení maximálních výdajů, které lze za pohostění utratit. Macrobius²⁵⁾ sice pouze říká:

modum fecit assibus ventum,

Aulus Gellius však zanechal podrobnější zprávu a uvádí, že za horní hranici bylo obecně stanoveno 10 assů. V deseti dnech v měsíci však byla hranice posunuta na 30 assů a o svátcích (v době konání *ludi Romani*, *ludi plebei* a Saturnáliích) dokonce až na 100 assů.²⁶⁾

Téhož roku, ale ještě před přijetím uvedeného zákona, byly omezeny výdaje na veřejné hostiny. Usnesení senátu totiž zavázalo předáky obcí, kteří se střídali v pořádání hostin o *ludi Megalenses*, odpřisáhnout před konsuly, že výdaje na jednotlivé chody nepřesáhnou 120 assů. Bez omezení mohly být přitom předkládány pokrmy ze zeleniny, mouky a také vína, ta však mohla být podávána pouze domácí – italská.²⁷⁾

non amplius in singulas coenas sumptus esse facturas quam centenos vicenosque aeris praetor olus et far et vinum neque vino alienigena sed patriae usuros.

Následující *lex Didia sumptuaria* z r. 143 př. n. l. nová omezení nepřinesla. Sankce, nám však neznámé, zavedené *lege Fannia* však byly rozšířeny také na hosty a účinnost této normy na celou Itálii.²⁸⁾ *Lex Didia* přitom neomezovala všechny obyvatele Apeninského poloostrova, ale pouze zde žijící římské občany.²⁹⁾

A. Aemilius Scaurus, konsul roku 115 př. n. l., úspěšně navrhl další omezení nemírného hodování. *Lex Aemilia sumptuaria* se sice nedotkla maximálně povolené

²²⁾ Macrobi. Sat. II 13.

²³⁾ Athen. Deipos VI 108.

²⁴⁾ Plin. NH. X 50.

²⁵⁾ Sat. II 13.

²⁶⁾ Gellius NA X 24 a XX 1.

²⁷⁾ Gellius NA X 24.

²⁸⁾ Macrobi. Sat. II 13; Plin. NH X 50.

²⁹⁾ G. Rotondi, Leges publicae populi Romani, Milano, 1912, s. 295.

výše výdajů, ale pevně stanovila druhy a množství jídla, které bylo možné na hostinách předkládat.³⁰⁾

genus et modus cibarum.

Současně s tímto zákonem se objevuje norma další. Tentokrát se však nejedná o zákon lidového shromáždění, ale censorský edikt, což vzhledem k oblasti úpravy nijak nepřekvapí. L. Caecilius Metellus Delmaticus a Cn. Domitius Ahenobarbus omezili produkce hudebníků z exotických krajín na hostinách.³¹⁾

Do konce 2. století př. n. l. byla vydána ještě jedna *lex sumptuaria*. Roku 103 př. n. l. totiž P. Licinius Crassus Dives prosadil zmírnění omezení výdajů na hostiny stanovených lege *Fannia*:

*Lex deinde Licinia rogata est, quae cum certis diebas, sicuti Fannia, centenos aeris inpendi permisisset, nuptiis ducenos induisit ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum et carnis aridae et salsamenti certa pondera in singulos dies constituisset, quidquid esset natum e terra, vite, arbor, promisce atque indefinite largita est.*³²⁾

*Centenariae cenae dicebantur, in quas lege Licinia non plus centussibus praeter terra enata inpendebatur, id est centum assibus, qui erant breves nummi ex aere.*³³⁾

Lex Licinia sumptuaria tedy povolila utratit na svatební hostiny 200 assů a v ostatní dny assů třicet. Kromě toho bylo rovněž stanoveno, kolik sušeného masa a nasolených ryb je možné hostům předložit, přičemž plody země (zelenina), vinic (vino) a stromů (ovoce) nijak omezeny nebyly. Macrobius však uvádí, že o svátečních dnech snad byly výdaje omezeny na 30 assů.³⁴⁾ O pět let později byl Liciniův zákon na návrh tribuna lidu M. Duronia zrušen (*lex Duronia de lege Licinia sumptuaria abroganda*).³⁵⁾

Netrvalo nijak dlouho a diktátor L. Cornelius Sulla vydal v rámci své mimořádné legislativní aktivity další zákon omezující přepych. Pokud vezmeme za bernou minci Gelliovo svědectví,³⁶⁾ které říká, že důvodem přijetí této normy byl obecně rozšířený jev, kdy mnozí přišli o dědictví na hostinách, můžeme Sullu dokonce v tomto ohledu považovat za Augustova předchůdce v jeho snaze o upevnění morálky. Maximální výdaje na hostinách pořádaných za Kalend, Id a Nón byly omezeny částkou 300 sesterciů, v ostatních dnech 30 sesterciů.

*Postea L. Sulla dictator, cum legibus istis situ atque senio oblitteratis plerique in patrimoniis amplis elluarentur et familiam pecuniamque suam prandiorum <convivorum> que gurgitibus proluisent, legem ad populum tulit, qua cautum est, ut Kalendis, Idibus, Nonis diebusque ludorum et feriis quibusdam sollemnibus sestertios trecenos in cenam insumere ius potestasque esset, ceteris autem diebus omnibus non amplius tricenos.*³⁷⁾

³⁰⁾ Gellius NA. II 24.

³¹⁾ Plin. NH VIII 51, VIII 57, XXXVI 1.

³²⁾ Gell. NA II 24.

³³⁾ Festus, v. centenariae.

³⁴⁾ Macrob. Sat. II 13.

³⁵⁾ Val. Max II 9; Cic. De orat. II 68.

³⁶⁾ NA II 24.

³⁷⁾ Gell. NA I. c.

Trestem za nedodržení zákazu byla pravděpodobně pokuta odváděná do aeraria. Její výše se snad rovnala částce, o níž byla uvedená suma překročena.³⁸⁾

Sullův zákon byla typická *lex satura*. Obsahoval totiž řadu různorodých ustanovení, které měly společné jen to, že chránily různými způsoby dědice. Kromě již výše zmíněných omezení výdajů na pohřby a náhrobky zde nalezneme také stanovení nejvyšší přípustné sumy, za níž se může rukojmí během jednoho roku zaručit jednomu dlužníku (20 000 sesterciů)³⁹⁾ a dispozice o hazardních hrách a závazcích z nich:

*in quibus rebus, ex lege Titia et Publicia et Cornelia etiam sponsionem facere licet: sed ex aliis, ubi pro virtute certamen non fit, non licet.*⁴⁰⁾

Lex Antia sumptuaria z roku 71 př. n. l. je pak zákonem proti přepychu především podle názvu. Bylo jím totiž především zakázáno, aby úředníci, nebo kandidáti na magistratury navštěvovali hostiny pouze u některých lidí:

*... praeter sumptum aeris id etiam sanxit, ut qui magistratus esset magistratumve capiturus esset, ne quo ad cenam, nisi ad certas personas, itaret.*⁴¹⁾

Pro úplnost je třeba zmínit také neuskutečněný návrh, navíc neznámého obsahu, z r. 55 př. n. l. (*rogatio Pompeia sumptuaria*). Cn. Pompeius po konzultaci se řečníkem Q. Hortensiem Hortalem návrh nepředložil.⁴²⁾

Jednou z posledních norem byla *lex Iulia sumptuaria* přijatá patrně r. 18 př. n. l., kterou Augustus navrhl jako tribun lidu:⁴³⁾

... qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur, Kalendis, Idibus, Nonis et aliis quibusdam festis trecenti, nuptiis autem et repotiis sestertii mile.

Výdaje na hostiny byly podle této normy omezeny opět pomocí stanovení horní hranice výdajů: v „obyčejné“ sváteční dny bylo možné utratit 200 sesterciů, o Kalendách, Idách, Nónách a dalších svátcích 300 sesterciů a nejvyšší povolená částka se týkala svatebních hostin (1000 sesterciů).

Aulus Gellius⁴⁴⁾ pak uvádí ještě jedno nařízení z počátku principátu, které navazovalo na starší republikánské normy. Podle Ateia Capitona Augustus (nebo Tiberius) poněkud uvolnil dřívější přísné předpisy a horní hranici posunul na 200 až 300 sesterciů, a to v závislosti na družích svátků, za nichž se hostiny konaly:

... quo edicto per dierum varias sollemnitates a trecentis sestertiis adusque duo sestertia sumptus cenarum propagatus est ...

³⁸⁾ Cic. *ad Att.* XII 35-36.

³⁹⁾ Gaius III 124.

⁴⁰⁾ Marc. Dig. 11, 5, 3.

⁴¹⁾ Gellius *NA* II 24.

⁴²⁾ Dio Cassius XXXIX 37.

⁴³⁾ Gellius *NA* II 24.

⁴⁴⁾ *NA* l. c.

Z předcházejícího textu je zřejmé, že jednotlivé zákonné úpravy na sebe nijak přímo nenavazovaly, ani stupňování omezení nebylo založeno na jednotném plánu. Zákazy týkající se počtů hostů se totiž střídaly více méně náhodně s omezováním druhů podávaných jídel a celkových výdajů na hostiny, s tím, že byly často kombinovány. Na druhé straně však jednu základní vývojovou tendenci pozorovat můžeme. Jak je z uvedených údajů zřejmé a nakonec i zcela logické, maximální povolené výdaje na hostiny byly stále vyšší a vyšší. Při rostoucím bohatství Říma i nutnosti společenské reprezentace vládnoucích špiček je to tendence zcela zákonitá. Uvedenou skutečnost velmi dobře ilustruje následující tabulka, kdy assy jsou pro lepší srovnatelnost přepočítány na sestercie, i když v ní samozřejmě nelze postihnout rozdílnou kupní sílu římské měny:

MAXIMÁLNÍ POVOLENÉ VÝDAJE

norma	rok	obyč. dny	další dny	svátky
<i>lex Fannia</i>	161	2,5	7,5	25
<i>lex Licinia</i>	103	7,5	–	50
<i>lex Cornelia</i>	81	30	–	300
<i>lex Iulia</i>	18	–	–	200, 300, 1000
–	Augustus	–	–	200 – 300

Kromě hostin se římstí republikánští zákonodárci zvláště soustředili na omezování nadměrné okázalosti v oblékání a vůbec stavění bohatství na odiv veřejnosti. Pro všech šest norem zaměřených na tuto oblast je typická velká různorodost zákazů. Kromě toho zde můžeme více než dobře sledovat rostoucí bohatství Říma, protože omezení zahrnovala stále další a další předměty tak, jak byly dosažitelné nové druhy luxusního zboží.

Patrně nejstarší úpravou, pomineme-li již uvedený fragment ze Zákona dvanácti desek o myrhových nápojích, byla *lex Metilia de fullonibus* z r. 217 př. n. l. Jednalo se sice patrně o normu technickou, upravující činnost valchářů (*fullones*), která však ve svých důsledcích byla namířena proti přepychu v odívání.⁴⁵⁾ Pravděpodobně přitom je, že její rogátor M. Metilius, zastávající v uvedeném roce úřad tribuna lidu, použil dřívějšího censorského opatření a dal je vyhlásit ve formě plebiscita.⁴⁶⁾ Již za dva roky na to (r. 215 př. n. l.) byla vydána pověstná *lex Oppia sumptuaria*, která je díky obsírnému Liviovu svědectví patrně nejznámějším římským zákonem namířeným proti přepychu.⁴⁷⁾ Obsah normy byl jednoznačný a dalo aby se říci, že odpovídal starořímským představám o mravech. Ženám bylo zakázáno nosit vícebarevný oděv a zlaté šperky přesahující váhu 1/2 libry (cca 163 g). Stejně tak nesměly ve městě Římě používat kočár tažený dvěma koni. Netrvalo však dlouho a r. 195 př.

⁴⁵⁾ *Plin. NH XXXV 17.*

⁴⁶⁾ G. Rotondi, *op. cit.*, s. 252.

⁴⁷⁾ *Liv. XXXIV 1 – 8; Tac. Ann. III 33 – 34; Val. Max. IX 1; Gellius NA X 23 a XVII 6.*

n. l. byly tyto zákazy, přes odhodlaný odpor Catona staršího, zrušeny.⁴⁸⁾ *Lex Valeria Fundania de lege Oppia sumptuaria abroganda*, navržená tribuny lidu M. Fundanem a L. Valeriem, byla jednoznačně přivítána, vždyť pro zrušení *lex Oppia* hlasovalo všech 35 tribuí, a za obecného souhlasu tedy byla, jako poněkud anachronická, omezení žen zrušena.

Ještě předtím (patrně r. 209 př. n. l.) však bylo přijaté jiné opatření namířené proti marnotratnému chování. Plebiscitum tribuna lidu C. Publicia Bibula totiž zavedlo omezení luxusu darů o Saturnáliích. *Lex Publicia de cereis* stanovila, že propuštěnci mohou svým patronům darovat pouze svíčky:

*non nisi cerei ditioribus missitarentur.*⁴⁹⁾

Více o tomto zvláštním zákazu nevíme. Snad se však jednalo o *lex imperfecta*.⁵⁰⁾

Na velmi dlouhou dobu pak bylo luxusní odívání, a podobné projevy nadměrných výdajů, ponecháno přirozenému vývoji. Vzhledem k tomu, že *lex Metilia de fulionibus* měla charakter, jak již bylo řečeno, spíše technický, nedodržení zákazu daného Publiciovým zákonem nebylo postižitelné a *lex Oppia* byla zrušena, neexistovala zde vlastně žádná omezení. Teprve Caesar zavedl r. 46 př. n. l. (*lex Iulia sumptuaria*) speciální omezení týkající se používání purpuru, klenotů z perel, luxusních oděvů a užívání nosítek.⁵¹⁾ Tato norma přitom neplatila bez výjimky, ale ty byly povoleny při určitých příležitostech a pro některé osoby. Ještě jednu normu tohoto druhu je pak třeba zmínit. Jedná se o *lex Iulia de vestitu et habitu* z r. 18 př. n. l. upravující užívání hedvábí. Je ovšem možné, že byla pouze opakováním některé části předchozího Caesarova zákona a Augustus toto omezení pouze převzal.

Poslední oblastí, do níž bylo zákony proti přepychu v Římě zasaženo, byla výše výdajů na hry. Již z roku 176 př. n. l. pochází *SC de sumptibus ludorum gladiatorum minuendis*, které přikázalo snížit náklady na gladiátorské hry. Jednalo se samozřejmě o tento typ zábavy pořádaný v soukromí, protože první veřejné gladiátorské hry se uskutečnily až v roce 105 př. n. l. Zanedlouho, patrně již před rokem 103 př. n. l., byl na návrh tribuna lidu Cn. Aufidia (*lex Aufidia de feris africae*) povolen dovoz šelem na *ludi circense*.⁵²⁾ Tohoto povolení bylo vzápětí využito, a tak v roce 103 př. n. l. se v Římě při této příležitosti objevují poprvé lvi a o pět let později sloni. Jak je vidět, tyto normy nebyly zaměřeny pouze proti nadměrným výdajům v soukromí, ale upravovaly také čerpání finančních prostředků ze státní pokladny.

Různé normy omezující přepychový způsob života nalezneme i na počátku principátu. Kromě již uvedených omezení se za doby vlády císaře Tiberia (r. 16 n.l.)⁵³⁾ na návrh Q. Hateria a Octavia Frontona usnesl senát, že jídelní nádoby se nemají

⁴⁸⁾ O tom podrobně např. M. Krüger, *Die Abschaffung der lex Oppia*, *Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung*, 3, 1940, ss. 63 – 81, a také E. Pais, *L'orazione di Catone a favore della legge Oppia*, in *Atti della R. Accademia di Napoli*, 1909; M.J. Moskovich, *Dio Cassius and the Repeal of the Lex Oppia*, *The Ancient History Bulletin*, 4, 1990.

⁴⁹⁾ *Macrob. Sat. I 7*.

⁵⁰⁾ G. Rotondi, *op. cit.*, s. 258.

⁵¹⁾ *Doklady viz G. Rotondi, op. cit.*, s. 421.

⁵²⁾ *Plin. NH VIII 17; Cic. Tusc. V 38*.

⁵³⁾ *Tac. Ann. II 33*.

vyrábět z masivního zlata. Druhý zákaz, přijatý v době panování tohoto císaře, pak byl jakýmsi opakováním některých republikánských *leges sumptuariae*, ovšem poněkud převráceným. Nejednalo se totiž o omezení žen, ale mužů, kterým bylo zapovězeno nosit hedvábné šaty. Naproti tomu nebylo schváleno omezení týkající se stříbra a služebnictva s poukázáním na změněné poměry ve srovnání s republikánskou dobou.

O šest let později upozorňovali aedilové na nedodržování dřívějších zákonů proti přepychu a na jejich obcházení. Císař však tyto přestupky stíhat nepovolil.⁵⁴⁾ Za principátu se omezování přepychu, pokud se to tak dá ještě vůbec nazvat, zaměřilo na jiné oblasti než republikánská legislativa. Tak Tiberius nejen omezil náklady na gladiátorské hry tím, že stanovil maximální počet dvojic zápasníků (tento druh omezení ještě republikánská doba znala), ale snížil také platy hercům. Zcela nově se pak začala omezovat nepřiměřená nabídka v krčmách, kdy v nich bylo dokonce zakázáno prodávat i pekařské výrobky.⁵⁵⁾ Obdobné omezení zavedl i císař Nero, který v těchto zařízeních povolil podávat pouze zeleninová jídla. Kromě toho obnovil také některé starší zákazy a veřejná pohoštění byla omezena na drobné dárečky.⁵⁶⁾

Tato zmínka o Neronových opatřeních je poslední, která se o potírání nadměrného přepychu v Římě dochovala. Diokleciánovo *edictum de pretiis rerum venalium* z r. 301 n.l., za takové opatření skutečně považovat nemůžeme. Proto asi také O. F. Robinson⁵⁷⁾ tvrdí, že v průběhu 2. století n. l. jakákoli omezení přepychu zcela mizí. Vysvětlení této skutečnosti nabízí Tacitus,⁵⁸⁾ který říká, že staré rody v průběhu 1. století n.l. pomalu vymřely a nové, jejichž původ byl v provinciích, si do sídelního města přinesly ze svých rodišť šetrnost. Těžko tím samozřejmě došlo k obnově starých republikánských mravů. Spíše měli jednak Římané jiné starosti, než omezovat přepych a jednak se luxusní zboží stalo zcela běžným a to nejen na císařském dvoře.

Jak je patrné, Římané si v této zvláštní oblasti právní úpravy, stojící na pomezí práva trestního a správního, vystačili dlouho s úpravou Zákoníku dvanácti desek. Teprve v době, kdy se v Římě začínalo shromažďovat bohatství získané za úspěšných výbojných válek a plynoucí z ovládnutých provincií, se objevila potřeba tuto oblast regulovat. Pokusy o návrat ke starým, tradičním, mravům předků však nebyly patrně nijak úspěšné. Samostatnou otázkou je, jakým způsobem byly uvedené zákazy kontrolovány a stíhány. Trestem byly patrně ve všech případech pokuty, pokud se ovšem nejednalo o *leges imperfectae*. Zpočátku pravděpodobně nad dodržováním příslušných ustanovení Zákona dvanácti desek dohlíželi, a pokuty vybírali, censoři. Posléze patřila tato oblast do společné kompetence kurulských a plebejských aedilů.⁵⁹⁾ Lze však předpokládat, že takovýchto procesů nebylo zahájeno nijak mnoho, více než jinde zde patrně platila zásada, že kde není žalobce není ani soudce a tak byly zřejmě stíhány pouze ty nekřiklavější případy.

⁵⁴⁾ Tac. Ann. II 52 – 54.

⁵⁵⁾ Suet. Tib. 34.

⁵⁶⁾ Suet. Nero 16.

⁵⁷⁾ The Criminal Law of Ancient Rome, London, 1995, s. 91.

⁵⁸⁾ Ann. II 55.

⁵⁹⁾ J. Král, Státní zřízení římské, Praha, 1921, s. 239.

LIMITS LAID UPON LUXURY IN ROMAN LAW

Summary

Even though Roman Law is often mentioned as an example of a system of law where ownership is understood as actual and unlimited power over things, we may nevertheless encounter diverse restrictions placed on this institution. Limits placed upon various manifestations of luxurious ways of life is the case. This was effected most frequently by means of special laws adopted by popular assemblies – *leges sumptuariae* whereby the Romans were restrained mainly in their burial, feast and clothing expenditures. The oldest provisions regulating this area can be found as early as in the Code of the Twelve Tables. Other norms were *lex Metilia de fullonibus* dating back to 217 B.C., *lex Oppia sumptuaria* (215 B.C.), *lex Orchia de coenis* (181 B.C.), *lex Fannia cibaria* (161 B.C.), *lex Didia sumptuaria* (143 B.C.), *lex Licinia sumptuaria* (103 B.C.), *lex Cornelia* (81 B.C.), *lex Iulia de vestitu et habitu* (18 B.C.). Similar bans can be seen in the beginning of the principate era and they date back to the period of Emperor Tiberius' rule. The last allusion to this type of norm was Nero's restriction on the dishes offered in taverns. We find it interesting that the regulation provided by the Code of the Twelve Tables had long sufficed for the Romans and it was not until Rome began to accumulate wealth coming from its successful aggressive wars and dominated provinces (i.e. approximately since the Second Punic War) that the need to newly regulate this area came to be felt. Evidence shown through frequently repeated bans tell us that attempts to bring back ancient traditional morals were far from successful in the period of the Republic. Consequently the endeavour to regulate this area in the Empire was entirely abandoned.

VZNEŠENOST A UROZENOST PRÁVNÍKŮ V PŘEDSTAVÁCH PRÁVNÍ VĚDY POZDNÍHO STŘEDOVĚKU A RANÉHO NOVOVĚKU

VALENTIN URFUS

katedra právních dějin Právnické fakulty UK

Promoce byla vždy osobním a společenským úspěchem. Vlastně téměř vždy: získat právnický doktorát u nás v pounorovém právním nihilismu nebylo rozhodně zvláštní výhodou, tím méně výhodným uplatněním. Časy se naštěstí změnily. Právníkům se znovu nabízí společenské uznání a respekt. Snad právě proto sluší připomenout doby, kdy juristé museli také jako profesní skupina hledat svoje místo ve společnosti a obhajovat je.

Středověk byl takovouto dobou. Proč, není třeba obšírně vykládat. Inteligenci jako společenské vrstvě příliš nepřál. Vedle duchovních to byli především právníci – znalci jak církevního tak světského práva – kteří se v jednoduchých a nejednou i syrových poměrech této epochy hlásili o slovo. Často nesnadno a úporně; právě proto hledali způsob, jak vyjádřit nabyté postavení, aby mu jejich doba rozuměla a jak je vyjádřit tak, aby ji zároveň přesahovalo a měnilo se v argument, který není snadno vyvrátit.

Život středověkých univerzit poskytoval prvé příležitosti. Poskytoval je tím více, že středověké univerzity v čele s italskou Bolognou byly namnoze ohnisky římskoprávní vzdělanosti. Starověcí římsí juristé vystupovali v právních památkách své doby jako osoby vynikajícího postavení. Je proto téměř přirozené, že i představitelé středověkého akademického života, kteří se k nim hlásili a považovali se za jejich následovníky, se tomu chtěli přizpůsobit. Římskoprávní texty byly pro ně jakýmsi zrcadlem, které mohlo odrážet jejich učinnost a erudici a zároveň podepřít jejich postavení. Chtěli proto také o sobě hovořit stejným nebo podobným jazykem. Opravdu to také učinili a stali se tak prvými středověkými „doktory práv“; byli tedy „legum“ nebo „iuris doctores“ v plné shodě s tím, jak jejich dávné předchůdce oslovovalo justiniánské zákonodárství, jmenovitě konstituce „Cordi“ a „Summa“, tedy legislativní opatření, kterými byla publikována justiniánská kodifikace nebo některé její části. Naproti tomu později hojně užívané označení univerzitních profesorů – jejich čestné pojmenování „antecessores“ – ve středověku ještě v oblibě nebylo. Typickým se stalo teprve pro učenecký svět humanismu.¹⁾

¹⁾ Weimar, P.: Zur Doktorwürde der Bologneser Legisten. In „Aspekte europäischen Rechtsgeschichte“, Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag, Ius commune – Sonderhefte 17, Frankfurt/M. 1982, 421.

Poměrně záhy, nepochybně již od konce 13. stol., ve chvíli, kdy se uzavíralo působení prvé středověké italské římskoprávní školy tak řečených glosátorů, došlo k další, dokonce hned významné změně, která také přinesla důležitý významový posun: výraz „doctor“, dosud převážně užívaný pro univerzitní učitele, přestává mít tuto výlučnou platnost a mění se v akademický titul, asi v té poloze, jak jej známe dodnes.²⁾ Proč k tomu dochází právě tehdy, je celkem zřejmé: z právníků se stala již skutečně samostatná a samostatně se uplatňující skupina. Prokazuje to ostatně i řada dalších zcela nesporně vyznívajících skutečností: nejrůznější „legisté“, jak se začíná říkat zejména znalcům římského práva, se dostávají na významná místa a nabývají vlivu. Nejen v jejich původní italské vlasti, ale i v záalpské Evropě, kde jejich podíl na upevňující se panovnické moci, jako je tomu zejména v soudobé Francii, je obecně znám. Tím pochopitelnější se stává nutnost vyjádřit nově jejich postavení tak, aby odpovídalo tehdejšímu společenskému rozvrstvení a zároveň tak, aby v něm tito příslušníci nové právnícké inteligence mohli trvale zakotvit jako uznávaný činitel. Oživení starých antických způsobů se k tomu beze zbytku nehodilo. Bylo třeba najít nové obecně srozumitelné prostředky. Vznikla tak představa, že akademická inteligence má v soudobé společnosti nárok na významné, vznešené postavení, že má svoji „nobilitu“, jinak řečeno stejné postavení, stejný společenský status jako rodový šlechtic. Takováto idea se ovšem nemohla zrodit v ryze středověkém prostředí. Širší rámec tomuto myšlení musely propůjčit již jiné podněty – nepochybně ty, které přinášela raná renesance, jak ji na apeninském poloostrově připravilo italské duecento a trecento.

Dotčené učení, neboť tyto představy přerostly skutečně záhy v soustavu poznatků doktrinálně uplatňovaných pozdě středověkou právní vědou, mělo dvě souběžné větve. Starší vycházela – poněkud paradoxně – z prvních záblesků názorového a uměleckého humanismu, naopak mladší náležela ještě plně středověké scholastice. Starší sahala k tak výrazné individualitě, jako byl Cinus z Pistoje, jehož dílo otevíralo v Itálii dveře druhé středověké římskoprávní škole a který proslul současně jako literát a přítel Dantův. Cinus v duchu názorů, které již očividně pokračovaly středověk, oceňoval více někoho, jehož vznešenost byla opřena o vědění, kdo byl tedy „nobilis propter scientiam“, než toho, jehož urozenost byla jen rodová, kdo by tedy „nobilis ex genere“. Jak je na prvý pohled zřejmé, Cinovo stanovisko nebylo stanoviskem právníka, ale spíše výrazem jeho životního postoje.³⁾ Jeho pojetí osobní urozenosti je proto také považováno za východisko představ, které v této věci vyznačují později názorový proud humanismu.

Druhá větev dotčeného učení je – možno říci – ryze právnícká. Je juristicky zpracovaná, je právnícky důkladná a nese svým nepochybným konzervatismem pečť středověké scholastiky. Nicméně právě ona se stala základem všech pozdějších

²⁾ Tamtéž.

³⁾ Koschaker, P.: Europa und das römische Recht. München-Berlin 1966⁴, 225; Hermann Lange, Vom Adel des Doctor, „Das Profil des Juristen in der europäischen Tradition“, Symposium aus Anlass des 70. Geburtstages von Franz Wieacker, hrsg. v. Klaus Luig und Detlef Liebs, Eßelsbach 1980; i toto stanovisko bylo ovšem juristicky zdůvodňováno (s odvoláním na C 2,6,7) – k tomu: Andrea Tiraquell, Commentarii de nobilitate et iure promigienorum, Lugduni 1617, 44: „...Et cyn. in d.l. providendum, loquens de nobilitate scientiae, dicit eam potiore nobilitate generis ...“.

stanovisek, které v naznačeném okruhu sdílela právní věda a její literatura. I ona má samozřejmě svoji velkou zakladatelskou osobnost, která ji uvedla do oběhu. Nebyl ji někdo menší než Bartolus ze Saxoferrata, považovaný za jednoho z největších právníků všech dob. Pro Bartola, stejně jako pro ostatní příslušníky jeho školy, tedy pro komentátory, byla příznačnou snaha spojit římskoprávní vzdělanost s aktuálními potřebami doby. I do tohoto rámce spadá to, co Bartolus vykonal jako jeden ze zakladatelů právnického učení o nobilitě akademické inteligence a právníků zvláště. Svědčí o tom jeho komentář k titulu „De dignitatibus“ justiniánského Codexu (C 12,1), který se stal východiskem všech tezí spadajících do okruhu nastíněných otázek.

Výsadní postavení šlechty bylo ve středověku samozřejmou skutečností. I Bartolus se musel podrobit této nutnosti. Možná, že mu to usnadnil svět, ve kterém žil a který jej obklopoval. Podíl šlechty na životě italských městských komun byl, jak známo, přece jen poněkud jiný než její postavení v ostatní středověké a feudální Evropě. Šlechta v Itálii prošla velmi záhy cestou tak řečené inurbanizace, trvale se ve městech usadila a snažila se svoji moc prosazovat v rámci jejich obce prostředky, které k tomu nabízel rozvinutý a bohatý život italských městských států. Patrně i proto mohl Bartolus jako výchozí myšlenku svých úvah zvolit předpoklad, že postavení feudálního šlechtice, tedy to, co středověký jazyk popisoval jako „militia“ či „nobilitas“ odpovídá tomu, co má na mysli starověký římskoprávní text, když hovoří o tehdejších hodnostech, tedy o tom, pro co užívá vzpomenuťého již slova „dignitas“. Idea ztotožňující pojem starověké dignity římskoprávních textů s postavením středověkého šlechtice se stala tak odrazovým můstkem všech dalších úvah, jejichž vyústěním bylo obecnoprávní učení o nobilitě akademické inteligence.⁴⁾ Všichni nositelé akademických gradů, tedy všichni doktoři, měli být podle Bartolova přesvědčení považováni za vznešené ve smyslu feudální urozenosti, měli být jedním slovem „nobiles“. Kladlo se tu tedy rovnítko mezi akademickou inteligencí a šlechtickou urozeností.

Bylo to jednoduché a působivé zároveň. Sledujeme-li však Bartolovu v jádře samozřejmě scholastickou argumentaci blíže, sotva asi potlačíme dojem, že její dopad byl přece jen složitější a možná i méně zřetelný. Bartolus vycházel očividně ze snahy přiznat vznešenou nobilitu každému, kdo dosáhl doktorského akademického gradu. Do Bartolovy scholastické argumentace proniká tu nepochybně nový postoj, který ji sblížuje s raně humanistickým oceněním vědy a vzdělání. Čteme-li však opravdu pozorně dospějeme snadno k závěru, že uvažováno bylo především o těch, k nimž měl Bartolus nejbliže, neboť k nim sám náležel, tedy o těch, kdož byli „doctores iuris“. Ale nejen to: zvláštní pozornost byla současně věnována těm, kdož pů-

4) Bartoli *Commentaria in tres libros Codicis ... Petri Pauli Parisii Cardinalis ... additionibus ... illustrata*, Lugduni 1552, 54-55: 1. Militia an sit dignitas; dále: heslo „Noblesse de robe“ in „Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte“ (unter Mitarbeit v. W. Stammler hrgs. v. A. Erler und E. Kaufmann); svoji argumentaci opíral Bartolus rovněž o autentiku „Habita“ (srv. níže v textu); v literatuře se objevuje i mínění, že Bartolus relativizoval postavení feudální šlechty: Mario Ascheri, *Diritto medievale e moderno, Problemi del processo della cultura e delle fonti giuridiche*, Rimini 1991 (k tomu recenzi H. Langeho v *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 1993, KA, 482 an.): důkazem pro to je prý jeho výrok „idem homo loco certo est nobilis et loco certo est ignobilis“.

sobili učitelky na akademické půdě.⁵⁾ Přes Bartolovu velkorysost, se kterou hovořil obecně o nobilitě akademické inteligence, to byl přece jen závan ryze středověkého nazírání na postavení vzdělanců, které bylo natolik spojeno s akademickou půdou univerzit, že představa o jejich mimouniverzitním uplatnění byla ještě špatně srozumitelnou.

Nebyla to však jenom Itálie, kde se podobné ideje objevovaly. Již starší literatura zaznamenala, že rovněž v Německu se ve stejné době, tedy ve 14. stol. můžeme setkat s míněním, že graduovaný doktor práv je roven nižšímu šlechtici.⁶⁾ Je-li tu přímá souvislost s učením italských komentátorů – což je pravděpodobné – nelze s určitostí povědět. Jiný zdroj je ovšem těžko představitelný.

Právníká nauka komentátorů se, jak známo, rozšířila téměř po celé Evropě. Obvykle o ní hovoříme jako o obecnoprávní vědě ve shodě s tím, jak komentátoři chápali úlohu římského práva. Považovali je za právo, které má obecnou podpůrnou platnost, které je tedy právem obecným, které je „*ius commune*“. Spolu s ostatními svojí učenou výzbrojí uplatňovala obecnoprávní věda i teze o společenském postavení akademické inteligence a právníků zvláště. Samozřejmě také dále tyto představy rozvíjela a propracovávala. Její činnost na tomto poli je možno souhrnně vystihnout asi takto: v *Corpus iuris civilis*, tedy v justiniánské kodifikaci, byla vyhledávána místa vyjadřující přímo nebo nepřímou postavení právníků; rozhodující přitom nebylo, zda šlo o jednotlivce nebo právníky jako profesní skupinu; důležitým bylo něco jiného, jak zmíněný text určoval jejich postavení, jak je oslovoval; nejvíce vyhledávanými a nejvíce vítanými byla taková místa, kde se o nich hovořilo jako o vznešených, tedy jako o „*nobiles*“ nebo, kde byli dokonce apostrofováni jako „*nobilissimi*“. Časový oblouk, který odděloval starověk od pozdního středověku přitom samozřejmě nevadil. Scholastická argumentace, jak známo, nerespektovala historický rozměr. Jisté historické vědomí tu bylo však přece jen přítomno: nešlo o nic jiného než o známou ideu středověké římské říše, která se považovala za pokračovatelku starověkého římského imperia. To nám také přibližuje jinak formálně logickou scholastickou argumentaci, která vycházela z toho, že byl-li někdo jednou císařem označen za vznešeného, ve feudálním smyslu tedy urozeného, pak to platilo bez ohledu na časové rozdíly.⁷⁾ Proč, není těžko uhodnout: idea římské říše svojí kontinuitou to vysvětluje dokonale.

Ještě jednu zásadu bylo možno z justiniánské kodifikace tentokrátě opět z Justiniánova Codexu vyčíst. Doktor práv pedagogicky činný, tedy ten, kdo byl „*doctor legens*“ – získával prý po dvou desetiletích této činnosti postavení někoho, kdo byl „*comes*“. ⁸⁾ To bylo ovšem silné slovo: zmíněné označení známe dobře ze středověké i pozdější latiny; jeho význam je vždy jednoznačný; nelze je přeložit jinak než

⁵⁾ Bartoli *Commentaria*, 20. *Doctor legum est maior omnibus professoribus*, 28. *Doctor legens dum legit, dicitur civis illius civitatis*.

⁶⁾ Stobbe, O.: *Geschichte der deutschen Rechtsquellen*, I, 1. Braunschweig 1860, 663/76; Koschaker, I.c., 225.

⁷⁾ „*Quicumque vocantur nobiles ab Imperatore, revera sunt nobiles*“ – ke konečné podobě tohoto stanoviska srv. zejm.: Georgius Christophorus Walther, *Tractatus juridico-politico-historicus de statu iuribus et privilegiis doctorum omnium facultatum*, Norici 1642, 126.

⁸⁾ C 12, 15, 1.

výrazem „hrabě“. Pozdně starověký „comes“ byl ovšem někdo jiný, hodnost ani titul feudálního hraběte tehdy samozřejmě neexistovala, ovšem i tak to bylo označení vysokých státních a dvorských hodnostářů, takže paralela s feudálním hrabětem tu byla celkem zřejmá. Samozřejmě i historicky málo poučenému čtenáři je jasné, že obecnoprávní nauka o nobilitě akademické inteligence se tím dostala ke svému nejzazšímu vrcholu a že se zároveň ocitla v poloze, kterou dnešní pozorovatel nemůže označit jinak než jako absurdní. Ovšem formálně logicky uvažující scholastičtí teoretikové soudili jinak. Pro ně to byla vítaná školská teze, která právě svojí krajností se dobře hodila k tomu, aby mohla podepřít jiné argumenty a zvláště pak aby svým vyostřením učinila tezi o nobilitě právníků nevyvratitelnou.⁹⁾

Idea kontinuity antického a středověkého římského imperia se v okruhu otázek, které se snaží sledovat tyto odstavce, uplatnila ještě jinak, způsobem, který z myšlenek, jak jsme je dosud poznali, vybočoval. Východiskem byla známá autentika „Habita“ císaře Friedricha Barbarosy z r. 1158. Šlo o privilegium, kterým zmíněný panovník udílel boloňským profesorům, tedy příslušníkům první středověké školy tak řečených glosátorů, určité výsady. O zmíněné autentice se zpravidla ovšem hovoří v jiné souvislosti, právě v té, která pěkně ilustruje, jak živou byla ve středověku myšlenka kontinuity římské říše. Autentika byla glosátory přiřazena ještě s jinými podobnými dokumenty k justiniánské kodifikaci jako pokračování jejího legislativního obsahu. Tím bylo vědomí, že středověk navazuje na antické imperium, vyjádřeno zcela jednoznačně. Pro právníky však nadměru významnou byla ještě jiná skutečnost. Ta, která se týkala přímo obsahu tehdy udílených výsad, zejména pak toho, že císař boloňským propůjčil soudní pravomoc nad scholáry.¹⁰⁾ To bylo považováno za věc zásadního významu. Soudní pravomoc byla ve středověkém světě mimo jiné výrazem výsadního postavení šlechtice. Tady něco takového získával někdo jiný, někdo, kdo neměl šlechtickou „virtus militaris“, tedy postavení či asi lépe urozenost získanou rytířskými vojenskými cnostmi, jak se to žádalo od feudálního šlechtice. Ovšem právní věda si dovedla i tady pomoci z tísně. Nalezla nový pojem – pojem urozenosti opřené ne o vojenské zásluhy, ale o zásluhy jiné, vědecké; tak vznikla její „virtus litteraria seu togata“, název, který vedle literárních projevů charakteristických pro vzdělance vyzdvihuje jako symbol jeho postavení ne rytířské brnění, ale učenecký šat – „togu“ – či univerzitní talár, jak bychom řekli asi dnes.¹¹⁾ Nešlo však jen o pojem, který se zrodil z takovéto hry slov a symbolů; ve skutečnosti šlo o více: o nový způsob uvažování, který nepotřeboval

⁹⁾ Z literatury zejm.: Al. Visconti, *De nobilitate doctorum legentium in studiis generalibus*, *Studi di storia e diritto in onore di Enrico Besta*, III., Milano 1939, 221; stejný argument užíval již Bartolus (10. *Efficitur comes si legit per viginti annos*); k pozdním ohlasům počítajícím dokonce snad s jistým praktickým uplatněním této zásady: Ant. Mathaeus, *De nobilitate*, Amstelodami et Lugduni 1686, 4: „... In Academia Patavia non nobilis tantum, sed et comes qui sedecim annos docuit ex constitutione Friderici ...“ (je pozměněna nejen doba, nýbrž omylem je argumentováno autentikou „Habita“).

¹⁰⁾ Koschaker, 1. c., 50 a dále zejm. Visconti, 1. c.

¹¹⁾ „Virtus togata“ byla někdy obhajována i značně kuriozním a naturalistickým způsobem: Walther, 1., 133, který se odvolává na Besolda, který toto místo převzal od Alberica Gentiliho: „... constare enim ait dictus Besoldus, non tantum dari nobilitatem ex nativitate, sed etiam vel maxime ex virtute vel militari vel togata: neque enim penis tantum (ut satis impudice nobilis illa femina Genuensis uxori cuiusdam doctoris obiecit) sed et penna nobilem facit ...“.

vlastně již odjinud vypůjčená jména a pojmy a který si byl schopen vystačit sám. Dovedl totiž popsat vznešené a urozené postavení právníků vlastními prostředky. Ostatně co více může doložit tuto změnu, než právě skutečnost, že naznačený obrat měl natolik neuvěřitelnou sílu, že byl schopen vytvořit trvalý pojem, jak to ještě dnes vyjadřuje známý výraz „noblesse de robe“, který latinskou verzi zaměnil za tvar, jaký mu propůjčil francouzský jazyk.

Ještě jeden návrat k obsahu autentiky „Habita“ vyžaduje její interpretace. Týká se vztahu glosátorů k ní; o jejich respektu k tomuto privilegii jako projevu císařské zákonodárné moci, nelze pochybovat. O něm byla příležitost se přesvědčit již výše. Tím zajímavější se musí jevit skutečnost, že glosátoři k samotnému obsahu tohoto privilegia, tedy k výsadám, které přinášelo akademickým představitelům, se chovali dosti volně. Byli nakloněni myšlence, že významné postavení ve společnosti jim více než autentika a její soudní výsady zajišťují opatření starověkých císařů, kteří podobně zvýhodnili jejich předchůdce. Proto se také domnívali, že obsah autentiky není vlastně určen právníkům, ale ostatním akademickým učitelům, neboť právníci zmíněné výsady měli již od dob starověku. Setkáváme se tu vlastně poprvé s myšlenkou, která se pak v různých obměnách vracela až do 18. stol. Urozenost právníků nebyla podle takto odstíněného názoru podmíněna získáváním doktorátu, popř. promocií, nýbrž vyplývala právě z toho, co právníkům poskytli již ve starověku tehdejší vládcové římské říše. Že to byl pádný argument, o tom jistě nelze pochybovat.¹²⁾

Do nových proudů se všechna tato stanoviska dostala a musila dostat, jakmile Evropu ovládly renesance a humanismus. Náhle tu byl jiný názorový svět, ve kterém cena vzdělání a jeho význam se těšily zcela jinému ocenění. Bylo by tedy možno očekávat, že známé již teze o nobilitě akademické inteligence a právníků zvláště dostanou nová křídla. Skutečně se to také stalo, ne však v té míře, jak by bylo možno předpokládat. Stoupající počet univerzit, rozšiřující se početní základna inteligence a rostoucí možnosti jejího uplatnění zároveň ovšem relativizovaly výlučnost společenského postavení vzdělanců. Proto také staré představy o nobilitě akademické inteligence byly vystaveny určitému kolísání a novým výkyvům.

Renesanční obdiv ke vzdělání působil ovšem především kladně. Probouzel úctu ke vzdělanému a učenému jednotlivci a byl ochoten spojit ji s přesvědčením, že intelektuální individualita jednotlivce osvobozuje od vžitých společenských přehrad. V renesančních a humanistických názorech se tak vrací stanovisko, které uplatnil již Cinus z Pistoje.¹³⁾ Představa, že vzdělání činí lidského jedince vznešeným ve stejném, ne-li dokonce vyšším smyslu jako rodová urozenost, se stává v humanisticky orientované literatuře míněním převládajícím. Přímé nebo i zastřené narážky na ně nejsou žádnou vzácností. Z nejmýlnějších míst, která tento starý princip nově obměňují, je možno uvést alespoň dva příklady. Prvý klade mezi vzdělání a vznešenost vztah téměř pokrevnicky přímý, jaký je mezi rodiči a dětmi – „nobilitas est

¹²⁾ Koschaker, 1.c., 50: argumentovalo se tu konstitucí „Omnem“; to, že se její obsah v tomto bodě dotýkal Berytu a nikoli Bologně, to nikomu, jak výstižně Koschaker podotýká, nevadilo; k pozdním ohlasům srv. níže Neumannovu disertaci.

¹³⁾ Tiraquell, 1.c.: „Scientia an nobilitas“.

filia scientiae“.¹⁴⁾ Jindy čteme opět kousavě vyostřený výrok namířený proti prázd-
né nadutosti rodové šlechty, výrok, který výslovně zdůrazňuje, že nedostatek ve
vzdělání či pozitivních znalostech nelze nahradit právě jen pouhou urozeností
(scientiae defectum non suppleri per nobilitatem).¹⁵⁾

Humanistické postoje ovlivnily dotčené představy ještě jinak. Zjemnily je, ze-
jména tím, jak humanismus podněcoval shromažďování původních historických
poznatků a znalostí. Znovu se tak ke slovu přihlásilo stavovské sebevědomí právní-
ků. Na pozadí, rovněž humanismem obecně sdílené snahy nalézt v antickém staro-
věku vzory občanských a tedy i aristokratických ctností, zdůrazňovala právní věda
poučená těmito podněty s oblibou úzké sepjetí právnícké kvalifikace či právnícké
profese se vznešenými představiteli antického světa, zejména římského císařství.
S oblibou se tak zdůrazňovalo, kteří z římských císařů byli – ať již skutečně či do-
mněle – právníky nebo kteří z nich mohli alespoň ke svým předkům právníky po-
čítat.¹⁶⁾ Odlesk dávného císařského majestátu dopadal tak i na soudobé právníky
a povznášel jejich stavovské a profesní sebevědomí.

Humanismus nesporně uvolnil starší stroze právníckou argumentaci, která pro-
kazovala urozenou vznešenost akademické inteligence složitou soustavu rozmani-
tých úvah a argumentů. Zároveň však došlo ještě k jinému uvolnění těchto stano-
visek. Dokonce k takovému, že můžeme v soudobé právnícké literatuře nalézt
pokusy znovu kriticky prověřit platnost nám již známých tezí. Poněkud překvapi-
vě však vyznívá skutečnost, že podobné snahy vedly nejednou k tomu, že bylo dá-
le pokračováno po cestě scholastické argumentace a původní humanistické podněty
oceňující hodnotu vzdělávání pro ni samu byly odsunuty stranou.¹⁷⁾ Příkladem to-
ho je tvrzení, které svoji naivně důslednou logikou bere dnešnímu pozorovateli do-
slova dech. Jde zhruba o následující pochod myšlenek: jestliže dosažení doktorské-
ho akademického grandu znamenalo zároveň získání takového postavení, které
příslušelo rodovému šlechtici, pak je prý promoce u akademicky vzdělaného šle-
chtice vlastně zbytečnou, neboť nelze někomu udělit to, co již vlastně má.¹⁸⁾ Úsměv,
který tato argumentace možná probouzí, nás však patrně opustí, uvědomíme-li si
to, co nepochybně pod rouškou přehnaně vypjaté logiky obsahovala a co nelze

¹⁴⁾ Boni de Curtili, De nobilitate, in „Tractatus illustrium in utraque tum pontifici, tum caesarei iuris fa-
cultate iuriscultorum, De dignitate et potestate saeculari“, tom. XVI., Venetiis 1548, fol. 3a (v tis-
ku chybně jako 6), n. 4 „Nobilitas est filia scientiae, quae hominem nobilitat“, fol. 3b, n. 95 „Doctor
quilibet dicitur nobilis“, fol. 1b n. 37 „Nobilitas animi virtute causata caeteris speciebus dignior est“;
k tomu Visconti, 1. c., 229/1, 235.

¹⁵⁾ Tiraquell, 1. c., 45/9; tuto atmosféru dobře dokresluje anekdotický příběh o císaři Zikmundovi a jeho
kancléři Fisellovii; císař (!) oslovuje kancléře „Ridiculus es, qui militiam litteris anteponis, cum scias,
ex idiotis me sexcentos uno die equites creare posse: at ex eodem genere ne unum quidem Doctorem“
– Waltherus, 1. c., 138, který cituje z Dubraviovy kroniky (lib. 25).

¹⁶⁾ Tiraquell, 1. c., 44/4, 46: uvádějí se tu místa, kde je zejm. Ulpián označován jako „nobilis“; císařská
jména, která se objevují, náleží převážně pozdější úpadkové době a vladařům, jejichž císařský purpur
byl jen krátkodobý; jsou to Pertinax, oba Gordianové, Gallienus, ale i Pertinaxův nástupce Didius Iu-
lianus, o němž se praví, že jeho předkem byl proslulý Salvius Iulianus, a dále ještě jakýsi blíže neur-
čený „alter Iulianus“.

¹⁷⁾ Vedle citovaného již spisu Waltherova podává dobrý přehled těchto nauk v době raného novověku
Joh. Harprecht, Commentarii in quatuor libros Institutionum, I., Francofurti 1658 (ed. secunda).

¹⁸⁾ Walther, 1. c., 127-8: „Si doctores essent nobiles, sequeretur, quod nobilis doctor gradum ac dignitatem
accipere non posset, quia quod prius habet, id iterum ei tribui nequit, et qui iam nobilis est,
denuo nobilis fieri non potest“.

označit jinak než jako jistý kritický postoj, o jehož antifeudálním vyhocení asi nelze pochybovat.

Nakonec však v právnické literatuře, která v době, kdy humanistické postoje se mohly uplatnit, vznikala, převládlo přece jen setrvačné pokračování v tom, co zna-la již předchozí doba. Jisté novinky toto navazování však přece jen přineslo. Lze je spatřovat v důrazu, který znovu naznačenou argumentaci omezuje na právníky a vyhrocuje ji v jejich prospěch.¹⁹⁾ Znovu s novým zaujetím je pro právníky požadováno postavení, které rodovému šlechtici dává jeho urozenost. Je to zřejmě přímý odraz nového rozmachu právnického stavu, ke kterému dochází zhruba od 16. stol. a který je také v souladu s tím, jak se mění jednoduchý obraz středověkého zřízení v odborně a byrokraticky vykonávanou státní správu a soudnictví. Příkladem jiných podobně vypjatých požadavků, přesahujících dokonce hranice právnického stavu, je mínění objevující se rovněž v literatuře a směřující k požadavku, že graduovaný doktor si může přivlastnit bez panovnického udělení erb. Dokonce prý, jak se výslovně dodává, s otevřeným neboli turnajským helmem (což byl znak skutečného šlechtictví); jen s tím omezením, že má být heraldicky odlišným od zna-ků již užívaných.²⁰⁾

Přece však tyto návraty nebyly tak důsledné, jak by se mohlo zdát. Kritické vý-roky namířené proti právníkům, které ve stejné době povážlivě rostou, ať již je uplatňuje německá reformace či francouzská renesanční literatura, jsou obrazně vy-jádřeno druhou stranou této mince. V právnické literatuře se tak v rozsahu zná-mých již tezí o nobilitě právníků či akademické inteligence objevují kontraverzní stanoviska, která zejména v 17. stol. nejsou již žádnou výjimkou.²¹⁾ V hutné zkrat-ce to patrně nad jiné dobře vyjadřuje výrok německé provenience, který výslovně praví, že doktor je sice vznešený, ale není prý šlechticem; samozřejmě originální ně-mecká jazyková podoba této věty – „Ein Doktor ist edel, aber er ist kein Edelmann“ dává lépe než česká parafráze vyniknout zároveň slovní hříčce, kterou zmíněný vý-rok obsahoval. Daleko významnější bylo však to, že dotčená zásada vyjadřovala vlastně jen nové naukové rozlišování, které se v tehdejší literatuře objevuje a které znamená revizi dosavadních představ. Počíná se totiž rozlišovat mezi pojmy „nobi-lis“ a „nobilitas“ či jinak vyjádřeno mezi všeobecnou vznešeností a nobilitou speci-ální. Jen prvou je možno přiznat akademicky vzdělaným osobám tedy doktorům, zatím co druhá je vyhrazena rodové šlechtě.²²⁾

Samozřejmě kritická omezení a zužování daných tezí vedlo k rozmanitým po-kusům znovu obhájit učení o nobilitě akademické inteligence a právníků. Jedním

¹⁹⁾ Tamtéž, 132: „... sequitur tertia opinio ... Anton Faber ... Tiraquellus ... Jos. Nolden ... Hortensius ... Covalcanus ... nobilitatem tantum legum doctoribus concedunt, medicis vero negant ...“.

²⁰⁾ Harprecht, 1.c., 195-62: „Doctoribus permissum esse etiam sine speciali Imperatoris concessione nobilium insignia cum apertis galeis, hoc est Wappen mit offenem Helm und Schildt, gerere et usurpare, dummodo ab insignibus certae familiae propriis absteineant“.

²¹⁾ Na stránkách tehdejší obecnoprávní literatury, jak lze asi tvrdit, dochází k diskuzi o těchto otázkách, která rozděluje autory do dvou skupin – na obháje nobility akademické inteligence a na její protivníky; k prvním – podle Walthera (1.c., 125) – náleželi: Ant. Faber, Benius, Halbritter, Mat. Stephanus, Amisaeus, P. Fritzen, Harprecht, Limnaeus, Gutierrez, Lauterbach, Menoch, Fr. Vivius; k druhým (tedy k odpůrcům): Valent. Melasius, B. a M. Berlichové, Ch. Mingius a Conradus v. Einsiedel.

²²⁾ Walther, 1.c., 131: „...distinguendo inter voculam nobilium, quae accipitur vel generice vel specificice: generice omnes dicuntur nobiles, qui sunt e conditione plebeia exempti: uti sunt imperator ipse, prin-

z takovýchto nových prostředků, pro dnešního pozorovatele dosti kuriozních, kterým však minulá doba rozuměla, byl pokus přirovnat doktorskou hodnost k hodnosti tzv. dvorského falckrabího, která bývá obvykle vyjadřována svým latinským názvem „comes palatinus“. Věc potřebuje jistého objasnění: dvorští falckrabí byli jednotlivci, jímž panovníci, mimo jiné římscí císařové, svěřovali výkon některých svých vyhrazených čili rezervátních práv. Obdaření získávali tak oprávnění různého rozsahu, takže bylo rozlišováno mezi tzv. malým a velkým palatinátem (oprávněný mohl např. sám udělovat znaky a nobilitovat). Jak počet palatinátů od raného novověku rostl, bylo postavení palatinů srovnáváno s postavením graduovaných doktorů a falckrabí prohlašováni za „příbuzné“ akademicky graduovaných jedinců („affines, cognati“). Byla to jistě přitažlivá a svým způsobem i půvabná argumentace; o tom, jak mohla podpořit prestiž doktorů, nelze pochybovat. Ovšem jeden nedostatek měla, který ohrožoval její důslednost a který je možno sotva přehlédnout: k oprávnění některých palatinů vedle nobilitace náleželo i právo udílet doktorské tituly; takovýmto nepromovaným doktorům příslušelo pak označení „doctores bullati“; značně volně přeloženo asi „papíroví doktoři“.²³⁾

Učení o nobilitě právníků a akademické inteligence bylo učením obecnoprávní vědy, jinak řečeno jejím doktrinálním stanoviskem. Bylo však skutečně jen kabinetní učencekou záležitostí a teoretickým postulátem? Jistě ne; svědčí o tom nejlépe samotné proměny, které prodělávalo. Nicméně jsou to přece jen důkazy nepřímé. Nechybí však ani přímé. Příznačné je, že se vztahují právě k 16. stol, tedy k době, kdy toto učení vlivem humanismu procházelo významnými změnami, kdy však také jeho teze, jak již víme, byly zpochybňovány. Takovýmto příkladem jsou události, ke kterým došlo v našem těsném sousedství, v Německu na říšských sněmech v l. 1548 a 1550. Dnes jde o dávno zapomenutou epizodu, nicméně literatura, která se těmito otázkami zabývala, se ji dovolávala ještě v závěru 18. stol.²⁴⁾ Oč se tehdy jednalo? O vymezení výsad, které podle dobových představ příslušely, zejména v odívání a nošení luxusních předmětů rytířským šlechticům a doktorům. Není snad třeba ani říkat, že se tu odrážejí širší dobové souvislosti, které přinášela renesanční kultura a vzrůstající životní styl vyšších vrstev. Usnesení sněmu z r. 1548 určovalo, jak má být těchto výsad užíváno; činilo tak způsobem, který prý upřednostňoval doktory před rodovými šlechtici. To vedlo k odporu šlechty, která proti tomu protestovala. Výsledkem bylo pak nové sněmovní usnesení z r. 1550, které se snažilo o kompromis. Pro nás ovšem důležitější je to, že se tím probudil nejen – jak bychom řekli – praktický zájem o tyto věci, nýbrž že se současně do širšího pově-

ceps, comes, baro, eques, doctor; hi omnes sunt nobiles generice; in specie vero sunt nobiles, qui nomen hoc retinent, de illis dicitur, doctores esse nobiles, de his non ...“; větu „Ein Doktor ist ...“ cituje Walther podle Limnaea; příkladem, jak bylo o těchto zásadách pochybováno, může být úvaha, přetřásající ironicky vznešenost rozmanitých zaměstnaneckých profesí spolu s učením o nobilitě akademické inteligence: Matthaeus, 1.c., 1.f., kde jsou probírány např. následující otázky: „Quidam nobiles sunt apud eos. An doctores. An professores. An sartor principis. An coquus. An bibliothecarius ...“.

²³⁾ Walther, 1.c., 409, 414; rovněž některé univerzity měly propůjčený palatinát; Posměšné verše na takovoto doktory uvádí Harprecht, 1.c., 199/75; „Doctorem te Bulla creat/tibi Bulla decori est/ Bulla tibi vites/ Bulla parit titulos/ sed caveas, ne forte nimis te Bulla perennet/ Bulla homo es et Doctor/ quid ergo tumes“.

²⁴⁾ Srv. níže v textu uvedené dílo Cramerovo, str. 284 (bb), 288/9 (ff).

domí dostaly otázky, které řešila soudobá teoretická právnícká literatura a které se tu opět vyhocovaly, dokonce tak, že mohly podnitit domněnku, zda doktorský titul neznamená více, než rodová urozenost. Uvědomíme-li si to, pak ovšem také lépe porozumíme všemu, o čem byla řeč v předchozích odstavcích a co se pohybovalo především v časových hranicích 16. století. Jaký byl výsledek těchto diskusí a úvah rovněž již víme: byla to přeměna obecně vymezeného učení o nobilitě právníků a akademické inteligence v tezi, že akademicky graduovaným doktorům přísluší osobní šlechtictví, jinak řečeno ona výše zmíněná „obecná nobilita“, zatímco „speciální“ je výsadou rodové aristokracie.

Dosud nebyla věnována pozornost našemu domácímu vývoji. Na první pohled je to jistě naprosto oprávněné. Pozdně středověká a raně novověká obecnoprávní věda se v našich zemích nemohla příliš uplatnit. Platí-li to obecně, platí to samozřejmě tím více o tak speciální nauce jako bylo její učení o nobilitě akademické inteligence. V době, kdy pražská univerzita mezi husitstvím a Bílou horou byla jednofakultní vysokou školou, která poskytovala jen artistické vzdělání, je to pochopitelné. Právům se v Praze, kromě několika zcela zanedbatelných jednorázových epizod, nevyučovalo. A přece nelze říci, že by naše domácí poměry se vymykaly obecným proudům vývoje, které o jeho směru rozhodovaly jinde v Evropě. I naše 16. stol. je dobou, kdy se prosazuje význam vzdělaných jednotlivců a akademické inteligence a kdy také počíná růst podíl osob, zabývajících se právem na tomto pohybu. Pokud ovšem jde o právníky graduované, jsou to osoby, které svoje vysokoškolské vzdělání nebo dokonce doktorát získaly jinde, než na domácí půdě. Pro otázky, které stály zatím v popředí pozornosti předchozích odstavců, má však patrně větší význam jiná okolnost. Sledujeme-li jejich životopisné údaje, zejména ty, které se týkají společenského postavení, lze o nich říci, že náležely téměř bez výjimky k vrstvě tak řečených erbovníků, tedy osob, kterým byl propůjčen panovníkem šlechtický znak a které ke svému jménu připojovaly rozmanité přídomky. V tomto ohledu jejich postavení velmi zřetelně splňovalo to, k čemu směřovaly obecnoprávní nauky o nobilitě akademicky graduovaných právníků.²⁵⁾

Překotným ovšem by byl úsudek, který by chtěl vysvětlovat tyto jinak nesporné skutečnosti tím, o čem byla doposud řeč. Bezprostřední vztah tu jistě nebyl. Vznik značně početné vrstvy erbovníků, mezi nimiž hrála značnou úlohu skupina vzdělanců a intelektuálů, podmiňovaly jiné skutečnosti. Panovnícká moc směřující v duchu raně absolutistických tendencí proti stavovské opozici užívala často jiného taktického postupu vůči šlechtě a jiného vůči měštům. Města (samozřejmě je tu možno uvažovat jen o královských, kterým příslušela stavovská práva) se ocitala mezi dvěma ohni. Jejich moc oklešťoval jak panovník tak šlechta. Nicméně však týž panovník – platí to snad nejvíce o Ferdinandu I. – který tak nevybíravě persekvoval krá-

²⁵⁾ Řadu dobrých příkladů tu stále ještě nabízí životopisné údaje, které přinesl H. Jireček, *Právnícký život v Čechách a na Moravě*, Praha-Brno 1903, s. 339 an.; jde jednak o královské úředníky, jednak o apelační rady, ale také hojně o pisáře či syndiky královských měst; z jednotlivých jmen lze alespoň namátkou uvést doktory práv, jakými byli Gabriel Svěch st. z Paumberka, Václav ml. Kamarýt z Rovin, Šimon Kohout z Lichtenfelsu, Samuel Radešinský z Radešovic nebo i Jan Banno z Fenixfeldu, sekretář čs. komory.

lovská města, postupoval zcela jinak tam, kde šlo o udílení rozmanitých milostí – a erbovní list k nim náležel na prvním místě – měšťanům a příslušníkům městské a měšťanské inteligence. Pro tehdejší naši humanisticky a zčásti i právnicky vzdělanou vrstvu se tak stává příznačnou určitá dvojí závislost. Jde jednak o vztahy k panovníkovi prostředkované mimo jiné právě tím, o čem byla řeč, jednak ale i o vztahy k mocným předákům stavovské oligarchické opozice, které vzdělanějším poskytují často sice jiné, nicméně přece jen podobné výhody. Ve výsledku toho jejich dvojaké postavení jim zabránilo, aby se jako celek stali úspěšnými a sebevědomými politickými mluvčími městského stavu, což byla jistě skutečnost, kterou nelze pominout. Přes všechna omezení a přes právě nastíněné zvláštnosti našeho domácího vývoje, se přece jen nelze ubránit domněnce, že s jistým nepřímým vlivem obecnoprávního učení o nobilitě akademické inteligence můžeme snad i v našem domácím prostředí počítat. S touto domněnkou je ovšem třeba pracovat s náležitou opatrností a jistě asi jen jako s určitým předpokladem, který mohl upevňovat jinak obecně sdílenou humanistickou úctu ke vzdělání a vzdělanému jednotlivci.

Obecnoprávní určení o nobilitě akademické inteligence mělo příležitost k nám proniknout v oné doktrinální podobě, kterou jsme již poznali, až tehdy, kdy u nás došlo k obnově právnícké fakulty a vysokoškolské výuky práva. Tuto příležitost, jak známo, vytvořila až doba pobělohorská. Za jakési, snad i poněkud opožděné dotvrzení naznačeného předpokladu může sloužit univerzitní teze, kterou v r. 1725 na pražské právnícké fakultě hájil zbirovský rodák Ignác František Jan Schupich; předsedou při obhajobě byl proslulý právník, jedna z nejvýznamnějších fakultních osobností té doby Václav Xaver Neumann z Pucholze, který byl tehdy i rektorem univerzity a byl nepochybně i autorem disertace, která byla podkladem obhajoby. Disertace byla tématicky zaměřena veřejnoprávně a věnována šlechtickému právu (*jus nobilitatis*).²⁶⁾ V rozmezí známých již otázek domýšlela v podstatě stanoviska, která, jak jsme již viděli, charakterizovala německou obecnoprávní literaturu v 17. stol. Jinými slovy to znamenalo, že podle těchto názorů náleželo graduovaným doktorům osobní šlechtictví (*noblitas personalis*),²⁷⁾ které nebylo samozřejmě dědičné. Ve svých úvahách, jejichž základem byl ještě pozdně scholastický přístup, dovedla však zmíněná disertace klást otázky, které znovu výrazně vyjádřily nárok právníků na toto postavení. Byla to úvaha, zda vznešenost akademické inteligence vyplývá opravdu jen ze získání doktorského titulu, nebo zda je podložena ještě jinými důvody. Pokud jde o právníky, je to podle zmíněné disertace jasné: jejich vznešenost není závislá jen na doktorátu, naopak má prastaré kořeny, které sahají až do starověku, nejméně k Justinianovi. Některé z těchto úvah mohly vyznívat i znepokojivě. Bylo tomu tam, kde na přetřes přicházel problém, zda urozenost zís-

²⁶⁾ V. X. Neumann de Pucholtz – Ing. Franc. Joh. Schupich, *Dissertationes ex iure publico de iure nobilitatis*, Pragae 1725; k obecným souvislostem srv. Jiří Klabouch, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958.

²⁷⁾ Nejlépe to prokazují závěrečné kvěstie, které doktorand hájil: *Quaestio XII.:* An per doctoratus gradum acquiratur nobilitas? Resp. Personalis, affirmative. Realis in descendentes propagabilis, negative. *Quaestio XIII.* An gradus doctoralis officiant nobilitati sanguinis? Resp. Negative.

kaná vlastními zásluhami má být ceněna výše než urozenost rodová. „Doctores bullati“, tedy ti, kdož nabyli svého titulu od palatinů, byli naopak posuzování nepříznivě a postavení skutečných graduovaných doktorů jim bylo upíráno.²⁸⁾

Osvícené 18. stol. je dobou, které kráčí již jinými cestami, než pozdní středověk a raný novověk. Učení o akademické nobilitě se do jeho rámce očividně nehodí. Stejně tak pozdně scholastická výzbroj, kterou jeho úvahy užívaly. A přece zdánlivě naprosto samozřejmý předpoklad není zcela správný. Rada těchto představ přežila i tak hluboké změny, jaké přinášel osvícenský racionalismus. Proč, o tom asi není třeba obsírně uvažovat. Inteligence a vzdělanci nešlechtického původu musely i v době, která byla již předvečerem revolučních změn, stále znovu dokazovat svoje právo na významné místo ve společnosti. Volili k tomu často způsob, který je vlastně jen jakýmsi dotvrzením těchto starých představ. I velcí intelektuálové této doby si přisvojovali šlechtické tituly, na které neměli nárok, kterých však přece jen užívali a s nimiž také spojili svoji osobu i dílo. Postačí snad dva výmluvné příklady tohoto počínání: jeden velký a pro naše domácí prostředí přece jen vzdálený, jehož ztělesněním není nikdo jiný než Voltaire, druhý našemu prostředí bližší dotýkající se známého kameralisty, jehož působení zasáhlo i habsburské země, Justiho, který ke svému jménu přikládal šlechtický původ navozující předložku „von“, ač na ni prý právo neměl.

Vrátíme-li se však ještě jednou na půdu učené literatury, může za jakési vyústění těchto tezí nebo přímo za jakousi tečku uzavírající jejich staletý vliv, platit právnická monografie Jana Jiřího Cramera vyšlá v Lipsku v r. 1780²⁹⁾ a komentující práva a privilegia šlechty. Je zajímavá nejen tím, že shrnuje výslovně veškerou starší literaturu, ale především tím, že zaujímá zcela nová stanoviska, která jsou poplatná jednak prostředí německého protestantismu, jednak osvícenské snaze o vlastní historické závěry. I když obecnoprávní literaturu, jak bylo již řečeno, zná, odmítá Cramerovo dílo její závěry. Nepochybuje o tom, že v Německu měla akademicky graduovaná inteligence vždy postavení významné. Proč vůbec vznikly úvahy o nobilitě akademické inteligence, za to prý podle Cramera mohou papežové a jejich „machinace“.³⁰⁾ Tuto tezi pak dále rozvádí. Hovoří o kapitulách a jejich požadavcích při přijímání nových kanovníků. Tady se často střetávala rodová urozenost s akademickými hodnotami nešlechtických uchazečů o kanonikát. Výsledkem bylo prý to, že šlechta nejednou usilovala o získání akademických titulů, ale stejně tak

²⁸⁾ K jednotlivým stanoviskům výše v textu: Neumannova disertace, cap. III. De modis acquirendi nobilitate personale, § 2 An autem ad hanc nobilitatem consequendam necessarium sit gradus doctoralis? Controversa est quaestio. Si principium collatae juris peritis nobilitatis spectetur, negandum videtur necessarium esse gradum doctoralem ... Nobilitatis autem titulus juris consultis longe ante a Justiniano imperatore attributus est ...“; § 4 An nobilitas per propria merita noviter acquisita nobilitati generis praeferenda sit?; § 5 An doctores bullati a comite palatino creati nobilitatem gaudeant?

²⁹⁾ Commentarii de iuribus et praerogativis nobilitatis avitae eiusque probatione ex institutis Germanorum et praecipue hodiernis, Lipsiae 1780, 277 an.; z literatury vyšle ještě v 18. stol. mně zůstalo nepřístupným dílo: Leonhardus Baverus, Tractatus de nobilitate iuriconsultorum aliisque eorumdem praerogativis, Viennae 1711.

³⁰⁾ Tamtéž, 278 „Causa priscae doctorum eminentiae quaerenda est in callidis Pontificum Romanorum machinationibus. Hae enim effecerunt, ut honores academici dignitatis ecclesiasticis accenserentur, atque idcirco nobilitati equestri et gentilitiae non modo exaequantur, verum etiam praepo-nerentur ...“

výsledkem bylo to, že doktorský titul byl preferován před rodovou urozeností. Jinak zmíněná práce celkem správně vystihuje obrat, který nastal od 16. stol., kdy se počet inteligence rozmnožil. Výmluvně připojuje, že to vyvolalo pokusy ponížít akademickou inteligenci a zařadit ji do plebejského zástupu (ad turbam plebeiorum). To se však nepodařilo. Je sice třeba se smířit s tím, že rodový šlechtic je více než graduovaný doktor, nicméně i tak příslušejí nositelům akademických titulů významná privilegia, která je povyšují, takže jim náleží v podstatě osobní, i když ne rodové šlechtictví a urozenost.³¹⁾ Touto nejméně od 17. stol. známou a všeobecně uplatňovanou zásadou vyznívá staletý vývoj těchto nauk.

Pro někoho bude obecnoprávní učení o nobilitě právníků a akademické inteligence kulturněhistorickou zajímavostí podobnou hmotným a uměleckým památkám, jiný v něm bude vidět vítanou příležitost srovnávat postavení profesní inteligence dříve a nyní. Minulost však k nám promlouvá ještě jinak. Vytvářeli ji živí lidé, kteří neuplatňovali jen sobecké zájmy a jejichž život měl nepochybně i jiný smysl, než jen naplnit objektivně působící historické zákonitosti. I to zde cítíme. Nárok na vznešenou urozenost právníků nekryl jen snahu oddělit se od společnosti, ale i snahu se ctí v ní obstat. Stavovské vědomí bylo předpokladem stavovské profesní etiky. Jeho nositelé si byli vědomí toho, že vznešenost a urozenost nejen povyšuje, ale také zavazuje. Chtěli, aby právníci byli nejen vznešní, ale i noblesní. Je to něco dávno překonaného nebo je to živé poselství minulosti?

THE SUBLIMITY AND NOBILITY OF LAWYERS

Summary

The summarised article gives an outline of opinions characteristic of jurisprudence theory on the noble origin of lawyers. In other words, the opinion that a graduated doctor of either law is in his social status equal to an aristocrat by birth. This theory had been developed by the general legal doctrine no later than the 14th century. Then, the personality of fundamental importance was obviously Bartolus de Saxoferrato, even though the very beginnings can be traced back to the glossators. These opinions acquired new stimuli in the period of humanism and renaissance. The new era brought along new appreciation of academic intelligentsia. As a result the traditional attitudes concerning the nobility of academic intelligentsia were changed and occasionally made relative. In the end this development had basically two consequences. One of them was the emergence of the status of the French „noblesse de robe“, which was quite independent of the original medieval jurisprudence theory. The other consequence was mainly reflected in German legal science of the 17th and 18th centuries. What was typical of it was the conviction that a doctor of law was equal to a nobleman by birth – an opinion held as long as in the enlightenment era of the 18th century – even though at that time we could already see attempts to define the issue in a new and not purely formal way.

³¹⁾ Tamtéž, 293 „Gaudent igitur doctores academici etiamnum aliqua nobilitate, sed personali tantum, non gentilitia“.

PRÁVNÍ RADA V LONDÝNSKÉM EXILU ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

JAN KUKLÍK

katedra právních dějin Právnické fakulty UK

Právní rada jako součást „prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci“ patří mezi dosud takřka nezpracované instituce, které si československý exil za druhé světové války v Londýně vytvořil.¹⁾ Bez podrobného rozboru její činnosti však nemůže být pohled na právní problematiku exilového státního zřízení úplný a zejména konkrétní případy řešené Právní radou jsou dosud opomíjeným pramenem poznání československých právních stanovisek k stále aktuálním právním a politickým problémům od neplatnosti Mnichovské dohody až po teorii právní kontinuity Československé republiky.

Prozatímní zřízení republiky Československé v exilu se ustavilo po britském uznání československé prozatímní exilové vlády dopisem ministra zahraničí lorda Halifaxe ke dni 21. července 1940.²⁾ Ve smyslu Benešova memoranda z 21. června 1940 a dopisu ze dne 9. června 1940 jej tvořili prezident republiky – dr. Edvard Beneš, prozatímní exilová vláda vedená Msgre. Dr. Janem Šrámkem a Státní rada. Za prezidenta republiky se Beneš poprvé oficiálně označil ve výše zmíněném memorandu předaném britskému ministerstvu zahraničí – Foreign Office – dne 21. června 1940, a poté i v průběhu rozhovorů a při výměně dopisů tvořících samotný

¹⁾ Problematikou Právní rady se dosud zabýval pouze dr. Eduard Táborský v práci *Naše věc, Československo ve světle mezinárodního práva za druhé světové války*, Praha 1946 str. 166an. Jedná se však o poměrně stručnou pasáž, která se nezabývá konkrétní činností Právní rady v londýnském exilu, ale pouze jejím zřízením a obecné pojatou charakteristikou. Část dokumentů k otázce Právní rady obsahuje i edice K. Jecha a K. Kaplana, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*, Brno 1995, 1. a 2. díl, zejména dokumenty o podílu Právní rady na přípravě londýnských dekretů prezidenta republiky a kritický aparát k nim.

Archivní dokumenty k problematice Právní rady se nacházejí hned v několika archívech. Kromě Státního ústředního archivu, fondu Ministerstvo vnitra a Archivu Kanceláře prezidenta republiky, fondu Právní rada, která pokrývá zmíněná Jechova a Kaplanova edice se jedná zejména o Archiv Ústavu T.G. Masaryka AV ČR (dále jen AÚ TGM), tzv. Benešův archiv (BA), fondy 38 – Klecanda, B – druhá světová válka a všeobecný protokol. Několik dílčích informací poskytne i Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV) – fond Londýnský archiv – důvěrný (LA – D). Ze zahraničních archivů je možno uvést především Hoover Institution Archives Stanford, USA (dále jen HIA), ve kterém je uložena pozůstalost E. Táborského obsahující řadu dokumentů k právním otázkám prozatímního státního zřízení, neboť E. Táborský pracoval za druhé světové války jako osobní tajemník a právní poradce E. Beneše.

²⁾ K britskému uznání z roku 1940 viz zejména dokumenty Public Record Office Londýn, Foreign Office 371, svazek 24389 a Státní ústřední archiv, fond Předsednictvo ministerské rady – Londýn, karton č. 87 a HIA, Táborský Collection, Box No. 6.. Blíže viz Jan Kuklík, *Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940*, Praha, Karolinum 1996, str. 107 an.

akt uznání. 24. července 1940 pak v rozhlasovém projevu domů prohlásil, že vzhledem k tomu, že Československá republika existovala i po Mnichově dál, „pro nás právně není mého odchodu z úřadu a vlasti, pro nás právně není rozbití republiky, právně a politicky neexistuje pro nás nic, co provedl násilnický nacism u nás po 15. březnu 1939.“ Zopakoval tak hlavní argumenty svojí teorie politické a právní kontinuity, která se stala ideovým základem celého systému prozatímního státního zřízení. Za „neexistující a bezprávné“ prohlásil Beneš „všecko to, k čemu jsme byli od září 1938 nezákonně a neústavně přinuceni“ a Československá republika pro něj právně existovala dál bez ohledu na události Mnichova a 14. – 16. března 1939.³⁾

Celý systém prozatímního státního zřízení ČSR stál právě na osobě prezidenta republiky, který se snažil využít svých pravomocí svěřených mu Ústavní listinou z roku 1920, zejména jejím paragrafem 64. Ty byly v podmínkách emigrace modifikovány vydáním ústavního dekretu prezidenta republiky o prozatímním výkonu moci zákonodárné č. 2 Úředního věstníku československého ze dne 15. října 1940.⁴⁾ Jako prezident republiky vykonával Beneš funkci nejvyššího velitele československých vojenských jednotek, jmenoval předsedu, ministry a státní tajemníky londýnských exilových vlád, vydával k návrhu vlády ústavní dekrety a dekrety prezidenta republiky, vyhlásil spolu s předsedou vlády dne 16. prosince 1941 válečný stav ČSR s Německem, Maďarskem a ostatními státy, s kterými byli ve válečném stavu USA, Velká Británie a SSSR či udělil amnestii za vojenské trestné činy.⁵⁾

Československá exilová vláda, která formálně tvořila pokračování Československého národního výboru, byla jmenována Benešem za spolupodpisu designovaného předsedy Msgre. Jana Šrámka dne 22. července 1940. Jejimi členy se stali Jan Masaryk jako ministr zahraničí se státním tajemníkem Hubertem Ripkou, generál Sergej Ingr jako ministr národní obrany se státním tajemníkem gen. Rudolfem Viestem, František Němec jako ministr sociálních věcí se státním tajemníkem Jánem Bečkem, Eduard Outrata jako ministr financí se státním tajemníkem Jánem Paulíny Tóthem, Juraj Slávik jako ministr vnitra a státní ministři bez svěřeného rezortu Štefan Osuský, Ladislav Feierabend a Jaromír Nečas. Ján Paulíny Tóth jmenování nepřijal a na jeho místo Beneš o něco později jmenoval Jána Lichnera. Na prvním za-

³⁾ Benešův projev do vlasti dne 24. července 1940. Edvard Beneš, Šest let exilu a druhé světové války, Londýn 1945, str. 52 – 55. K vývoji Benešových názorů na kontinuitu funkce prezidenta republiky viz Jan Kuklík, Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940, c.d., str. 98 – 99 a nejnověji Jan Kuklík, Problémy kontinuity Benešovy prezidentské funkce (Prosazení Benešova pojetí nepřerušené kontinuity prezidentské funkce v letech 1938 – 1943), Český časopis historický, roč. 1997, č. 2, str. 411 an. Dosud neznámé dokumenty osvětlující vztah „protibenešovské opozice“ k Benešově teorii kontinuity obsahuje pozůstalost bývalého československého vyslance v paříži JUDr. Štefana Osuského uložená též v HIA, Osuský Collection. Jedná se zejména o rozsáhlou studii Benešův autotitativní regimé, strojopis, Box No. 46, neúplný rukopis též Box No. 24.

⁴⁾ Úřední věstník československý, číslo 10, roč. 1, Londýn 1940. K problematice počátků dekretální normotvorby viz Jan Kuklík, Počátky vydávání dekretů prezidenta republiky. In: Soudobé dějiny č. 1/1996, str. 102 an. Dosud neznámým dokumentem k této problematice je koncept dopisu E. Beneše předsedovi exilové vlády Msgre. J. Šrámkovi ze srpna 1940, HIA, Táborský Collection, Box No. 3, který však pouze potvrzuje závěry uvedené ve zmíněné studii.

⁵⁾ K postavení prezidenta republiky v prozatímním státním zřízení viz podrobněji Jan Kuklík, Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940, c.d., str. 134 an. Týž, Problémy kontinuity Benešovy prezidentské funkce, c. d., str. 427 an.

sedání vlády vytýčil Beneš její hlavní úkoly. Vláda se měla především starat o organizaci armády a vedení války společně se všemi Spojenci, řídit československé zastupitelské úřady, pečovat o československé emigranty a budovat aparát prozatímního státního zřízení.⁶⁾

Státní rada byla vytvořena ústavním dekretem prezidenta republiky č. 1 Úředního věstníku československého ze dne 21. července 1940 „jako poradní sbor prezidenta republiky a jako pomocný kontrolní orgán v rámci prozatímního státního zřízení Československé republiky“.⁷⁾ Hlavním úkolem Státní rady bylo podávat prezidentovi republiky a exilové vládě poradní zprávy ze „všech oborů státního života“, a to pouze na základě návrhu prezidenta republiky či vlády. Beneš považoval Státní radu za určitý symbol jednoty československého zahraničního odboje a snažil se o reprezentativní zastoupení všech směrů, které byly ochotny na Benešovy zásady spolupráce přistoupit.⁸⁾ První předsedou Státní rady se stal významný sociálně demokratický politik Rudolf Bechyně a jejími místopředsedy bývalý československý premiér Milan Hodža a Msgr. Pavel Macháček.

Již v diskusi o vytvoření první prozatímní vlády se objevil názor vytvořit vedle Státní rady, která se měla zabývat též úzce vymezenou kontrolou vlády a přípravou poválečného zákonodárství, též zvláštní orgány pro výkon kontroly výkonné moci a pro posuzování právních problémů prozatímního státního zřízení. V období pařížského Národního výboru Československého plnil tuto úlohu tzv. Sbor právních znalců vedený profesory práva Masarykovy univerzity v Brně Jaroslavem Stránským a Adolfem Procházkou.⁹⁾ Jeho úkolem bylo poskytovat Československému národnímu výboru právní expertízy, sledovat a připravovat změnu domácího zákonodárství a připravit československá právní stanoviska pro mírovou konferenci. Oba politici pak v odborných expertízách pokračovali i po přenesení československých exilových orgánů na britskou půdu formou tzv. vyjádření k návrhům jednotlivých ministerstev a při zpracování důvodových zpráv prvních dekretů prezidenta republiky. Jaroslav Stránský se navíc stal členem několika výborů Státní rady a A. Procházka vysokým úředníkem Předsednictva ministerské rady. V této souvislosti je nutné připomenout i několik elaborátů profesora Stránského z let 1939 a 1940, které se snažily podpořit Benešovo pojetí kontinuity prezidentské funkce a práci obou právníků na stylizaci důvodové zprávy k ústavnímu dekretu prezidenta republiky o mimořádném výkonu moci zákonodárné ze dne 15. října 1940.¹⁰⁾ Spolu s nimi se na právních expertízách

⁶⁾ K jmenování první londýnské exilové vlády a k Benešově projevu na první ministerské radě viz Úřední věstník československý, číslo 10, roč. 1, Londýn 1940 a HIA, Táborský Collection, Box No. 2.

⁷⁾ Ústavní dekret prezidenta republiky číslo 1. Úřední věstník čsl., číslo 10, roč. 1, Londýn 1940.

⁸⁾ K problematice Státní rady viz nejnověji V. Šustek, Státní rada v Londýně v letech 1940 – 1941, Sborník archivních prací, číslo 2, roč. 1994, str. 239 – 333 a Jan Kuklík, Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940, c.d., kapitola VII., Vytvoření státní rady.

⁹⁾ K činnosti Sboru právních znalců pařížského Československého národního výboru viz Jan Kuklík, Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940, c.d., str. 32.

¹⁰⁾ Viz Stránského elaborát o vedoucím postavení Edvarda Beneš v zahraničním odboji ze dne 5. října 1939, Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae, Dokumenty z historie československé zahraniční politiky, díl 1. dokument č. 5. K důvodové zprávě k ústavnímu dekretu o mimořádném výkonu moci zákonodárné viz Jan Kuklík, Počátky vydávání dekretů prezidenta republiky, c.d., str. 118 – 120.

účastnila Kancelář prezidenta republiky (zejména dr. Prokop Drtina a dr. Eduard Táborský), tajemník Státní rady dr. Pavel Körbel (Korbel) a v mezinárodněprávních otázkách i ministerstvo zahraničních věcí (zejména vyslanec dr. J.K. Frágner, dr. V. Outrata a další). O zapojení právních odborníků stojících mimo vlastní úřady prozatímního státního zřízení bude ještě řeč.

Prozatímní státní zřízení ČSR v emigraci prošlo v době druhé světové války několika zásadními proměnami. Samostatné zpracování by si jistě zasloužila otázka mezinárodního uznání československé exilové vlády a jeho rozšíření v letech 1941 – 1942.¹¹⁾ Se změnou mezinárodněprávního postavení československé exilové vlády totiž souvisely i změny v jednotlivých orgánech exilového státního zřízení. K první závažné proměně struktury československých exilových orgánů na základě rozhodnutí Edvarda Beneše došlo 27. října 1941. K tomuto datu byl zřízen Nejvyšší kontrolní a účetní úřad, jehož vedením prozatímně jmenoval Edvard Beneš státního ministra Jána Bečku, dosavadního státního tajemníka v ministerstvu sociálních věcí. Dále došlo ke zřízení několika dalších ministerstev a uskutečnila se i změna v postavení státních tajemníků, kteří byli prezidentem jmenováni státními ministry. Ladislav Feierabend se stal ministrem financí, zatímco dosavadní správce tohoto rezortu Eduard Outrata byl pověřen vedením věcí, které spadaly do kompetence ministerstva obchodu, průmyslu a živností. Jaromír Nečas se stal ministrem pro hospodářskou obnovu a navíc byl pověřen vedením věcí, spadajících do kompetence ministerstva veřejných prací. S rekonstrukcí exilové vlády bylo spojeno i jmenování dr. Jaroslava Stránského ministrem pověřeným agendou ministerstva spravedlnosti.¹²⁾ Zásadní proměnou prošla i Státní rada, která byla ve svém druhém období doplněna o zástupce Komunistické strany Československa a Rudolfa Bechyněho pro spory s exilovou vládou vystřídal v čele Státní rady Prokop Maxa.¹³⁾

Návrhy na další doplnění prozatímního státního zřízení se však nevyčerpaly změnami ve složení exilové vlády a Státní rady. Československé exilové státní zřízení se jako již v několika předchozích případech inspirovalo u ostatních exilových vlád. Po rozhodnutí belgických exilových orgánů doplnit svůj systém o „Právní radu – Conseil juridique“, která se měla podílet na přípravě právních předpisů belgického exilového zřízení a „podávat právní posudky“, vypracoval v srpnu 1941 právní poradce Edvarda Beneše a jeho osobní tajemník dr. Eduard Táborský koncept návrhu Kanceláře prezidenta republiky na vytvoření československé Právní rady.¹⁴⁾ V první části návrhu nazvaném „Právní potřeby našeho státního zřízení v zahraničí“ identifikoval tři okruhy problémů, které mohl navrhovaný orgán zlepšit: „1. vlastní normativní činnost, 2. nedostatek správní justice a 3. přípravu právního

¹¹⁾ K rozsahu uznání československé exilové vlády viz Jan Kuklík, Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939 – 1940, c.d., str. 107 an. a Uznání československé exilové vlády v letech 1940 – 1941. In: Historický obzor, č. 10 – 11, roč. 1995.

¹²⁾ K změnám ve složení exilové vlády viz Úřední věstník čsl., roč. II., Londýn 1941.

¹³⁾ Zprávy Státní rady, roč. 2, Londýn 1941. Srovnej též AÚ TGM, BA, fond Všeobecný protokol, krabice č. 98.

¹⁴⁾ Návrh Kanceláře prezidenta republiky na vytvoření Právní rady ze dne 27. srpna 1941. Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. c.d., díl 1., dokument č. 4.1., str. 103, an. Srovnej zejména komentář průvodního dopisu k návrhu v poznámce č. 1.

materiálu pro mírová jednání a pro právní přechod z války do míru“. Táborský upozornil zejména na nedostatek kvalitních právníků pro všechny orgány exilového státního zřízení, na složitost právních problémů vyplývajících z působení zatímního státního zřízení na britské půdě i na naléhavou potřebu připravovat budoucí zákonodárství a československá právní stanoviska pro mírovou konferenci. Za stejně důležitý důvod pak Táborský považoval vytvoření náhrady za Nejvyšší správní soud, který „však těžko lze zde v náležité formě zřídití“. ¹⁵⁾ Úkolem navrhovaného „poradního“ orgánu – právní rady – mělo být podávání dobrých zdání, která by vedla k sjednocování rozhodování orgánů exilového státního zřízení a posilování jejich odpovědnosti za věcnou správnost rozhodnutí ve vztahu k československým občanům. Za důležité pokládal Táborský i fakt, že vytvoření takovéhoho byt poradního orgánu, by „značnou měrou utvrdilo pověst Československa a jeho právního a demokratického řádu v očích anglosaské veřejnosti“, která si podle něj potrpěla na zajištění občanských práv ve smyslu doktríny Rule of Law. ¹⁶⁾ Návrh řešil též personální otázky (Táborský navrhoval nejvíce deset členů jmenovaných prezidentem republiky z řad úředníků státního zřízení i nezávislých odborníků), finanční zabezpečení, zřízení sekretariátu Právní rady a využívání externích spolupracovníků. Organizačně Táborský navrhoval podřídit Právní radu přímo prezidentovi republiky, aby se tak dosáhlo její nezávislosti na exilové vládě.

Koncept dostali k vyjádření všichni ministři exilové vlády, Státní rada a jednal o něm i prezident republiky s předsedou vlády. Ministerská rada se rozhodla svěřit práce na vytvoření navrhovaného orgánu ministerstvu spravedlnosti, které se tak stalo pro vznik Právní rady rozhodujícím orgánem.

Definitivní návrh na vytvoření „Právní rady státního zřízení československého“ proto předložil exilové vládě dne 21. ledna 1942 ministr spravedlnosti dr. Jaroslav Stránský. ¹⁷⁾ Podle něj se mělo jednat o poradní orgán pro podávání odborných právních posudků „zda se určitá nařízení nebo rozhodnutí vlády nebo ústředních úřadů shodují s platným řádem československým“. Stránský se výslovně zmínil o náhradě za „správní judikaturu“ v emigraci „nedosažitelnou“. Kromě toho počítal Stránský i s podáváním „posudků de lege ferenda“ na základě žádosti ministerstva spravedlnosti či jiného ministerstva. Právní radu měl zřídit jmenováním jejích členů prezident republiky, nicméně se upustilo od vydání zvláštního dekretu prezidenta republiky. Ke zřízení mělo být využito formy vládního usnesení, po němž by následoval společný akt předsedy exilové vlády a prezidenta republiky. Právní rada měla být pětičlenná a administrativně podléhat ministerstvu spravedlnosti, které též požádalo o patričné navýšení svého rozpočtu o více jak 300 liber na rok 1942. Pro Právní radu se počítalo se dvěma místnostmi v budově Fursecroft číslo 49 na George Street, kde sídlilo několik dalších exilových ministerstev.

Stránského návrh vládního usnesení o Právní radě dostal k připomínkám Edvard Beneš a v rámci jeho Kanceláře i autor původní předlohy dr. Eduard Táborský. Be-

¹⁵⁾ Tamtéž.

¹⁶⁾ Tamtéž.

¹⁷⁾ Návrh na zřízení Právní rady ze dne 21. ledna 1941 předložený ministerské radě, AÚ TGM, fond B – druhá světová válka, krabice č. 179, Státní úřady.

než v principu návrh schválil, bylo však třeba posoudit rozsah otázek, o kterých měla Právní rada podávat dobrá zdání, stejně jako přesně definovat okruh subjektů, které se mohly na Právní radu obracet. Táborský měl na mysli vztah Právní rady ke Státní radě, zejména zda se na Právní radu bude moci s žádostí o dobrá zdání obracet i předseda Státní rady či její výbory. Beneš však Táborského upozornil na fakt, že se Šrámek Stránského návrh předjednal a doporučil věc „ponechat tak, jak je“.¹⁸⁾

V návrhu ministerstva spravedlnosti však přesto byly učiněny určité drobné stylistické změny a na návrh vlády se text přepracoval do formy dopisu prezidenta republiky Edvarda Beneše. Text zřizovacího aktu byl schválen XLIV. ministerskou radou dne 2. února 1942.¹⁹⁾ Zároveň se exilová vláda vyjádřila i k navrhovaným členům a doporučila prezidentu republiky jmenovat za předsedu Právní rady dr. Adolfa Procházku, za místopředsedu dr. Prokopa Drtinu a za členy dr. Vladimíra Clementise, dr. Alfréda Druckera a dr. Egona Schwelba.

V osobním složení Právní rady se kromě odborné kvalifikace projevil i určitý politický ohledy. Již jsme viděli, že Dr. A. Procházka se prakticky již od počátku československého exilu podílel na řešení právních problémů Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení a na přípravě koncepce exilové normotvorby. V roce 1940 se o něm uvažovalo i v souvislosti s jmenováním členů Státní rady na první období, nakonec se však Šrámek rozhodl jeho kandidaturu jako lidoveckého člena vyměnit za vysoké postavení v Předsednictvu ministerské rady. Jmenování politického referenta Kanceláře prezidenta republiky dr. Prokopa Drtiny bylo výsledkem Drtinovy snahy vystupovat jako důsledný zastánce a propagátor Benešova pojetí právní kontinuity Československé republiky a zejména neplatnosti abdikace Edvarda Beneše na prezidentský úřad v říjnu 1938. Již současníci si však povšimli Drtinova sklonu spíše k politické než právní argumentaci.²⁰⁾ Dr. Vladimír Clementis se členem Právní rady stal, i když nikoli oficiálně, jako reprezentant té části komunistického odboje, která nadřadila zájmy státu stranickému pohledu. K jeho jmenování totiž přispěl Clementisův kritický postoj k oficiálnímu hodnocení druhé světové války jako války oboustranně imperialistické Komunistickou internacionálou v letech 1939 – 1941 a k sovětsko-finské válce. Clementis vstoupil do československé vojenské jednotky ve Francii a po evakuaci do Anglie pracoval v českém vysílání BBC. Za svůj postoj byl Clementis ze strany moskevským vedením KSČ vyloučen a znovu přijat byl teprve 3. července 1945.

Snaha o zapojení československých občanů německé národnosti do exilové prozatímního státního zřízení se projevila při jmenování dr. Druckera, jednoho z předních pražských advokátů, a zejména dr. Egona Schwelba. Dr. Schwelb totiž na počátku války patřil k blízkým spolupracovníkům Wenzela Jaksche a vypracoval pro něj i řadu právních expertíz, které polemizovaly s Benešovým pojetím politické a právní kontinuity Československé republiky v předmnichovských hranicích. Je

¹⁸⁾ Tamtéž, Benešova rukou psaná poznámka k návrhu na zřízení Právní rady.

¹⁹⁾ Tamtéž, Srovnej též Rozhodnutí prezidenta republiky o zřízení Právní rady ze dne 4. února 1942 zasláné ministerskému předsedovi Šrámkovi. Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, c.d., díl 1., dokument č. 4.2. a poznámkový aparát k němu, str. 106, an.

²⁰⁾ K Drtinově právní argumentaci srovnej P. Drtina, Právev republiky, Čechoslovák, Londýn 1942 a sérii Drtinových přednášek v BBC, AÚ TGM, BA, fond 38, archivní jednotka č. 13/1.

autorem studie „Zur Anerkennung der Tschechoslowakischen Regierung in England“ ze srpna 1940, ve které se kriticky vyjadřuje k československému hodnocení uznání prozatímní vlády.²¹⁾ V roce 1942 již jako člen Právní rady však vypracoval expertizu novou nazvanou Pokus o právnickou analýzu fází druhého československého odboje v době od 1. září 1939 do 1. září 1942, která se snažila stanoviska obou stran smířit a která předznamenala definitivní Schwelbův příklon k Benešově pojetí právní kontinuity, který završil v letech 1944-1945.²²⁾

Dr. Drucker pracoval ve Velké Británii jako konzultant anglické advokátní firmy, neboť mu britské ministerstvo vnitra – Home Office – udělilo povolení poskytovat právní rady v oblasti kontinentálního práva. V roce 1942 úspěšně složil zkoušky i na tzv. barristera a mohl tedy zastupovat klienty u anglických soudů. Drucker spolupracoval především s ministerstvem zahraničních věcí a financí, pro které vypracoval velmi ceněnou expertizu k otázce československého zlata ve Velké Británii a k finančním otázkám československého exilu.²³⁾

27. března 1943 k uvedeným členům přibyl jako znalec mezinárodního práva vyslanec Havlíček a Beneš odpovídajícím způsobem změnil svůj zřizovací akt. Vzhledem k tomu, že se ve třech případech zároveň jednalo o úředníky zatímního státního zřízení, usnesla se vláda, že „vykonávají svou funkci v Právní radě nezávisle na svém úředním zařazení a jsou z tohoto výkonu odpovědni jen svému svědomí.“²⁴⁾ K vytvoření Právní rady se na svém plenárním zasedání i Státní rada. S výjimkou určitých výhrad k osobě dr. Druckera nakonec s osobním složením i pravomocí Právní rady vyjádřila souhlas.²⁵⁾

Celý proces zřízení Právní rady zakončil z formálního hlediska Edvard Beneš dne 4. února 1942 dopisem předsedovi vlády. Právní rada byla podle Beneše zřízena k „návrhu vlády, aby podávala právní posudky, zda se určitá nařízení nebo rozhodnutí vlády nebo ústředních orgánů shodují s platným právním řádem československým.“²⁶⁾ Posudky Právní rady si případ od případu mohl vyžádat „president re-

²¹⁾ J. Vondrová (ed.), Češi a sudetoněmecká otázka, Praha 1995, dokument č. 28, Záznam o rozhovoru H. Ripky s W. Jakschem ze dne 21. srpna 1940, zejména poznámka č. 2, str. 62. Srovnej též koncept dopisu E. Beneše W. Jakschovi ze dne 10. ledna 1943, kde o jmenování Schwelba do Právní rady uvedl, „Konstatuji také, že jsem vědomě držel úředníky německé národnosti i v prozatímním státním zřízení – pokud jsem jich zde měl – a také úmyslně a vědomě jsem jmenoval německého člena do Právní rady, abych ukázal, jak chci, aby se vývoj v budoucnosti i v těchto věcech prováděl.“ Dokument č. 111, str. 212.

²²⁾ Tamtéž. Záznam části projevu W. Jaksche a E. Schwelba na 2. zemské konferenci Treuegemeinschaft. Dokument č. 99., str. 183 an.. Srovnej též J. Křen, Do emigrace, Buržoazní zahraniční odboj 1938 – 1939, Praha 1963, str. 471 a text Schwelbovy analýzy, AÚ TGM, BA, fond 40, XVIII./12.

²³⁾ Druckerovu expertizu k „československému zlatu ve Velké Británii“ viz AÚ TGM, BA, fond všeobecný protokol, karton č. 67.

²⁴⁾ Text zřizovacího aktu Právní rady viz AÚ TGM, fond B – druhá světová válka, krabice č. 179, Státní úřady. Srovnej též E. Tábořský, Naše věc, c.d., str. 166 an.

²⁵⁾ AÚ TGM, BA, fond 38, archivní jednotka č. 89, Právní rada. Výhrady vyslovil v interpelaci ministra spravedlnosti Stránského sociálně demokratický člen Státní rady dr. Jan Čaplovič a týkaly se Druckerova podílu na aférách spojených s využitím britské půjčky a daru po přijetí Mnichovské dohody v souvislosti s přijetím tzv. Czechoslovak Financial Claims Act 1940 a vznikem Czech Refugees Trust Fundu. Stránský vysvětlil, že uvedené záležitosti spadaly výlučně do britské pravomoci a dr. Drucker v nich vystupoval pouze jako konzultant ministerstva financí a zahraničních věcí. Čaplovičovi se dále nelíbily soukromé právní aktivity dr. Druckera, které však Stránský považoval spíše za výhodu pro československé prozatímní státní zřízení.

²⁶⁾ AÚ TGM, fond B – druhá světová válka, krabice č. 179, Státní úřady. Srovnej též Sbírku posudků Právní rady Státního zřízení Československého, číslo 1/1942, str. 1-2.

publiky nebo nejvyšší kontrolní úřad nebo státní občan československý, jehož práv se nařízení (rozhodnutí) dotýká“. Řízení před Právní radou Benešův dopis Šrámkovi, označovaný také za „stanovy Právní rady“ upravil tak, že „právní rada pozve ústřední orgán, o jehož nařízení (rozhodnutí) má vydati právní posudek, aby svým zástupcem jí vyložil ústně proceduru a rozhodnutí“. Skutkový děj nebyla Právní rada oprávněna prozkoumávat. Po vyjádření ministra spravedlnosti nebo jeho zástupce a ve věcech vojenského práva po vyjádření předsedy vrchního polního soudu se Právní rada „usnesla na svém posudku“ a doručila jej tomu, kdo o jeho vypracování požádal, „jakož i příslušnému ústřednímu orgánu.“²⁷⁾ Právní rada se tedy nestala orgánem soudním a nevydávala rozsudky ani obdobná rozhodnutí ve věci. Její právní posudky měly podle hodnocení E. Táborského přesvědčit především svým právním odůvodněním. Táborský sám označil Právní radu za „quasi soudní orgán pro oblast správního soudnictví.“²⁸⁾ Na Právní radu se mohli se žádostí o právní posudky Právní rady obracet i českoslovenští státní občané, a to ve věcech správních rozhodnutí všech orgánů prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci. Právní rada navíc ve svých vlastních posudcích rozhodla, že se ve své činnosti bude řídit příslušnými předpisy o Nejvyšším správním soudu a jeho ustálenou judikaturou, a to zejména pro vymezení otázek, kterými je oprávněna se zabývat.²⁹⁾ V této souvislosti upozornila na příslušné zákony o Nejvyšším správním soude a v argumentaci se opírala i o příslušná hesla Slovníku veřejného práva československého, například při vymezení pojmu správní akt, správní řízení, disciplinární právo či adhesní řízení.³⁰⁾ Také v konkrétních posudcích se kromě citací Sbírký zákonů a nařízení republiky Československé často setkáváme s judikáty Nejvyššího správního soudu.³¹⁾ V konkrétní věci Právní rada vždy vyslovila svoji příslušnost, popsala spornou věc a vyslovila se, zda napadené rozhodnutí se „shoduje“ či „neshoduje“ s „platným právním řádem československým“, popřípadě žádost „odmítla“ s tím, že není oprávněna ji prozkoumat. Poté následovalo velmi podrobné odůvodnění. Po doručení posudku Právní rady příslušným úřadům již záleželo na jejich rozhodnutí, zda svá rozhodnutí změní či nikoli. S výjimkou negativního postoje Ministerstva národní obrany k několika případům mělo v praxi většinou rozhodnutí Právní rady skutečně za následek změnu nejen napadeného rozhodnutí, ale i rozhodování v obdobných případech. Všechny své posudky Právní rada vydávala tiskem ve zvláštní „Sběrce posudků Právní rady státního zřízení československého“. Celkem vydala Právní rada od března 1942, kdy zahájila svoji činnost, do února 1945 54 posudků v pěti sbírkách.³²⁾

²⁷⁾ Tamtéž.

²⁸⁾ E. Táborský, Naše věc, c.d., str. 167 – 168.

²⁹⁾ Právní rada to například prohlásila v odůvodnění rozhodnutí č.j. Pr 5/42 ze dne 8. května 1942, v němž se zabývala příslušností a řízením Právní rady. Sběrka posudků Právní rady Státního zřízení československého, číslo 1/1942, str. 12 an.

³⁰⁾ Tamtéž. Podobný význam měl posudek ze dne 25. srpna 1942, č.j. Pr 12/42 ve věci sociální podpory družky – cizinky československého vojáka, kde Právní rada řešila vymezení pojmu správního řízení, správního aktu a pramenů mezinárodního a vnitrostátního práva. Sběrka posudků Právní rady Státního zřízení československého, číslo 2/1942, str. 1 – 4.

³¹⁾ Viz případ č.j. Pr 5/42 ze dne 8. května 1942, popsany v poznámce č. 29. Sběrka posudků Právní rady Státního zřízení československého, číslo 1/1942, str. 12 an.

³²⁾ Kompletní Sběrka posudků Právní rady jest uložena v AÚ TGM, fond 38, archivní jednotka č. 89.

Mezi případy, které Právní rada za celou dobu její existence posuzovala, převažovaly stížnosti proti Ministerstvu národní obrany. Zejména se jednalo o rozhodnutí v otázkách manželství vojenských osob, důstojnické hodnosti či nepřiznání sociálních dávek. O poznání méně případů se týkalo rozhodnutí ministerstev zahraničních věcí, vnitra a sociálních věcí. Odůvodnění posudků je velmi cenným pramenem poznání právních problémů exilového státního zřízení, například v otázkách československého státního občanství, vydávání a prodlužování československých pasů, vyživovacích příspěvků či v řadě problémů vojenského soudnictví a československých vojenských jednotek v zahraničí vůbec. Ze všech řešených otázek zasluhují kromě zmíněných rozhodnutí ve věcech příslušnosti Právní rady zvláštní pozornost dva případy, které měly širší právně teoretický i praktický politický dopad. Shodou okolností jedním z nich je jedno z prvních rozhodnutí Právní rady ve věci vojína dr. E. Lebenharta č.j. PrI/1942, které vyznělo ve prospěch stěžovatele.³³⁾ Jednalo se o odepření zvláštního vyživovacího příspěvku, jehož přiznání záviselo na vyjádření Ministerstva národní obrany. Právní rada rozhodla, že zamítavé rozhodnutí ministerstva je v rozporu s československým právním řádem. Její rozhodnutí se však setkalo s odmítavou reakcí Ministerstva národní obrany. Plukovník Chodský a ministr generál Ingr se ve svém dopise adresovaném Ministerstvu spravedlnosti, Právní radě a Kanceláři prezidenta republiky vyjádřili v tom smyslu, že rozhodnutí Právní rady důrazně odmítají, neboť nebere v úvahu zvláštnosti vyplývající z úpravy vojenských záležitostí v londýnském exilu.³⁴⁾ Ministerstvo národní obrany muselo totiž vycházet nejen z československých předpisů, ale především z československo-britských ujednání o vytvoření československých vojenských jednotek na britském území.³⁵⁾ A právě tyto dohody přiznání zmíněného příspěvku nepovolovaly. Ministerstvo národní obrany tedy názoru Právní rady nevyhovělo a setrvalo na původním odmítavém stanovisku. Ve svém vyjádření upozornilo Ministerstvo národní obrany na fakt, že jediným řešením těchto problémů by bylo vydání zvláštních dekretů prezidenta republiky, za předpokladu, že vyhoví ustanovením mezinárodních smluv. Uvedený případ dobře dokumentuje meze formálně právní kontinuity československých právních předpisů v podmínkách emigrace, stejně jako složitosti v aplikaci československého práva na britském území.

Druhým svým způsobem vyjímečným případem je rozhodnutí Právní rady ve věci žádosti desátníka československé armády ve Velké Británii H. W. č.j. Pr4/1942 ve věci platnosti rozluky jeho prvního manželství prohlášené sborovým soudem první stolice v Mostě v lednu roku 1939.³⁶⁾ Svobodník požádal Ministerstvo národ-

³³⁾ Srovnej Sbírku posudků Právní rady Státního zřízení československého, číslo 1/1942 a AÚ TGM, BA, fond 38, archivní jednotka č. 89.

³⁴⁾ Tamtéž.

³⁵⁾ Jednalo se zejména o československo-britskou smlouvu o organizaci československých jednotek ve Velké Británii ze dne 25. října 1940, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Londýnský archiv – důvěrný, karton č. 186. Zvláštní omezení, která však byla označena za přísně tajná, obsahovala i čs.-britská finanční smlouva o poskytnutí úvěru pro armádu a prozatímní státní zřízení ze dne 10. prosince 1940. AÚ TGM, BA, fond Všeobecný protokol, karton č. 67. Fotokopie originálů všech finančních smluv s Velkou Británií obsahuje v HIA i pozůstalost exilového ministra financí L. Feierabenda, Feierabend Collection, Box No. 7. Smlouva nebyla odtajněna ani po skončení druhé světové války a je pravděpodobné, že členové Právní rady její obsah neznali a tedy ani nevali v úvahu při svém rozhodnutí.

³⁶⁾ Sbírka posudků Právní rady Státního zřízení československého, číslo 1/1942, str. 15 an.

ní obrany o souhlas k uzavření manželství nového a jeho opakovaná žádost byla zamítnuta. Právní rada se v řízení o stížnosti musela zabývat zásadními právními otázkami československého státního zřízení v exilu – teorií právní kontinuity republiky Československé, neplatností Mnichova, okupací československého státního území, válečným stavem s Německem a vztahem pomnichovského právního vývoje na území odstoupených po Mnichovu k československému právnímu řádu. Odůvodnění posudku Právní rady je jedním z prvních právně teoretických shrnutí základních argumentů československého právního stanoviska k výše uvedeným otázkám. Právní rada se tu zejména vyjádřila k vydávání ústavních dekretů a dekretů prezidenta republiky a cituje v této souvislosti ústavní dekret o mimořádném výkonu moci zákonodárné a Benešův projev do vlasti ze dne 24. července 1940. K neplatnosti Mnichova a odstoupení československého státního území uvádí odůvodnění Právní rady všechny základní argumenty vypracované za druhé světové války nejprve profesorem Wrightem a především dr. E. Táborským.³⁷⁾ Na rozdíl od pozdějšího pojmání této otázky však Právní rada výslovně nezmiňuje hrozbu silou ze strany Německa a mezinárodně právní důvody shrnuje pod prohlášení, že „Mnichovské rozhodnutí jest v rozporu s celou řadou norem mezinárodního práva a smluvních závazků zúčastněných států.“ K nim pak přidává porušení Ústavní listiny z roku 1920, která vyžadovala pro odstoupení státního území ústavního zákona Národního shromáždění. V otázce válečného stavu s Německem Právní rada blíže nevykládala prohlášení válečného stavu učiněné prezidentem republiky k návrhu vlády ze dne 16. prosince 1941 a stanovení konkrétního data ponechávala vzhledem k nepříznivému britskému postoji na pozdější dobu.³⁸⁾ Vyvozovala však, že okupace československého území provedená německými vojsky ve dnech 1. – 10. října 1938 byla válečnou okupací (*occupatio bellica*) a administrativní a soudní akty provedené v jejím průběhu je nutno „posouditi podle předpisů platných pro válečnou okupaci území jednoho státu brannou mocí státu nepřátelského.“ Právní rada poté v odůvodnění k zmíněnému případu dovozovala, které normy mezinárodního práva upravují činnost okupanta na okupovaném území a jaký je jejich poměr k československým právním normám, zejména ve vztahu k zmíněnému soudnímu rozhodnutí soudu v Mostě z ledna 1939, ke kterému tedy došlo již na okupovaném území. Velmi zajímavý je zejména rozbor příslušných říšských předpisů vydaných pro odstoupené československé území, zejména výnosu říšského vůdce a kancléře ze dne 1. října 1938 o administraci sudetských území, nařízení o prozatímním výkonu soudnictví a předpisů zavádějících v odstoupeném území příslušné říšské zá-

³⁷⁾ Právní rada vycházela zejména z práce E. Táborského *Munich, the Vienna Arbitration and International Law*. In: *Czechoslovakia Yearbook of International Law*, Londýn 1942 (k jejímu vzniku viz též HIA, Táborský Collection, Box No. 2) a článku Q. Wrighta *The Munich Settlement and International Law*. In: *American Journal of International Law*, číslo 33, roč. 1939. K této otázce srovnej Jan Kuklík, *Neplatnost Mnichova z československé perspektivy*. In: *Dějiny a současnost*, číslo 5, roč. 1995.

³⁸⁾ Britská strana formulovala své výhrady vůči československému pojetí válečného stavu s Německem prostřednictvím svého vyslance u čs. vlády P. Nicholse ze dne 17. prosince 1941. Výhrady měly stejný základ jako u stanoviska Foreign Office k Benešově pojetí právní kontinuity ČSR a neplatnosti Mnichova. *Public Record Office*, FO 371, svazek 26405. Srovnej s československým stanoviskem AMZV, LA-D, karton č. 224. K této otázce viz podrobněji Jan Kuklík, *K problematice válečného stavu ČSR s Německem za druhé světové války z československé perspektivy*. In: *Všehrd* č. 5, 1995 (vyšlo 1996).

kony, v uvedeném případě předpisů „velkoněmeckého manželského práva“. Československo však německým právním předpisům nepřiznávalo právní platnost a Právní rada dospěla k závěru, že nemůže uznat rozhodnutí německého říšského soudu prohlášené jménem německého národa, navíc opřené o ustanovení říšských předpisů. Ministerstvo národní obrany tedy nemohlo žadateli povolit uzavření druhého manželství. Zmíněný případ již v roce 1942 ukázal, jak složité problémy československé prozatímní státní zřízení čekají při projednávání otázek obnovení právního pořádku osvobozené republiky.

Právní rada se však podle Benešova zřizovacího dopisu měla zabývat i druhou skupinou případů. Ministerstvo spravedlnosti nebo jiný ústřední úřad zatímního státního zřízení si totiž mohly vyžádat také „právní posudky de lege ferenda“. Právě toto ustanovení se stalo základem pro účast Právní rady na normotvorné činnosti zatímního státního zřízení v emigraci. Posudky Právní rady se tak staly po poradních zprávách projednávaných ve Státní radě dalším pramenem poznání přípravných prací a přijímání ústavních dekretů a dekretů prezidenta republiky v londýnském exilu.

Jedním z prvních ústavních dekretů prezidenta republiky, jehož přípravu Ministerstvo spravedlnosti svěřilo Právní radě, byl ústavní dekret o obnovení právního pořádku. Jeho příprava začala již na počátku roku 1942, kdy byla při Ministerstvu vnitřní vyvozena zvláštní expertní skupina pro přípravu návrhů právních předpisů, které bude nezbytné vydat po osvobození republiky. Skupina sestávala z právníků jednotlivých úřadů prozatímního státního zřízení a výsledkem její činnosti bylo několik podkladů pro osnovy příslušných dekretů. Po ustavení Právní rady ji vyzvalo Ministerstvo spravedlnosti, aby v součinnosti s touto komisí vypracovala právní expertizu, která by se zabývala otázkou platnosti československých právních předpisů po skončení druhé světové války, a poté, aby její členové připravili osnovu a odůvodnění dekretu. Za hlavní úkol si exilové státní zřízení kladlo zejména právní vyjádření Benešovy teorie právní kontinuity Československé republiky a vyřešení vztahu předmnichovského a pomnichovského právního řádu. Právní rada věnovala této otázce značnou pozornost a její práce trvala od počátku roku 1943 do ledna 1944. Při přípravě tohoto klíčového dekretu se od prosince 1943 projevil odlišné představy moskevského vedení KSČ na jedné straně a Beneše a exilového státního zřízení na straně druhé o obnově Československé republiky. Spory se vedly zejména o rozsah politických, sociálních, hospodářských a také právních změn. Právě tato skutečnost byla pravým důvodem, proč byla původní osnova Právní rady a exilové vlády významným způsobem změněna v dalších politických jednáních. O nelehké přípravě dekretu svědčí především diskuse vlády, Socialistického bloku a Státní rady. Přesto patří členům Právní rady významný podíl na formulování konečné podoby tohoto klíčového ústavního dekretu prezidenta republiky.³⁹⁾ Ostatně jeden z jeho autorů a zároveň

³⁹⁾ K přípravě ústavního dekretu o obnovení právního pořádku viz Dekrety prezidenta republiky, c.d., díl 1, dokumenty č. 4.1. – 4.4. str. 97 an. K vývoji stanoviska zahraničního vedení KSČ viz především M. Klimeš, P. Lesjuk, I. Malá, V. Prečan, Československo na cestě k socialismu – Cesta ke květnu – Vznik lidové demokracie v Československu, díl 1, Československá akademie věd, Praha 1965, Návrhy moskevského vedení KSČ prezidentu Benešovi ze dne 16. prosince 1943, dok. č. 1, str. 35 an. a dopis K. Gottwalda československým komunistům ve Velké Británii ze dne 21. prosince 1943, dokument č. 3, str. 59 an. Nejnovější dokumenty vývoje tohoto klíčového dekretu prezidenta republiky včetně Benešových a Táborského původních představ viz HIA, Táborský Collection, Box No. 3 a 7.

i člen Právní rady dr. Egon Schwelb připravil a již na počátku roku 1945 vydal podrobný komentář k dekretu pod názvem „Obnovení právního pořádku, vysvětlivky k ústavnímu dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 o obnovení právního pořádku“, i když sám Schwelb prohlásil, že jeho názory, stejně jako konečné znění ústavního dekretu, se od původního posudku Právní rady lišily.⁴⁰⁾

Dalším významným dekretem, na jehož přípravě se Právní rada podílela, byl dekret prezidenta republiky o potrestání válečných zločinců. Již v listopadu 1942 vytvořil profesor Procházka několik subkomisí pro posouzení rozsahu trestných činů, které mají být dekretem zahrnuty, pro soudní řízení a pro mezinárodní otázky související s retribuicí. Právní rada svoji předlohu dekretu o trestných činech spáchaných v době zvýšeného ohrožení republiky a o zvláštních soudech odevzdala již 4. března 1943. Také v tomto případě se předloha stala východiskem diskusí ve vládě a zejména ve Státní radě. Právní rada pracující buď v subkomisích, jako celek nebo zastoupená svými členy v ostatních grémiích se podílela i na konečné formulaci dekretu prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech vydaného dne 1. února 1945.⁴¹⁾

Právní rada byla též v září 1944 požádána prezidentem republiky, aby se vyjádřila k přípravě ústavního dekretu prezidenta republiky o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění. Edvard Beneš se také touto cestou pokusil prosadit své stanovisko k připravované osnově dekretu. Zejména šlo o rozsah kompetencí národních výborů a výklad pojmu „prozatímní orgán veřejné správy ve všech jejích oborech“ a určení rozsahu pravomocí národních výborů vládním nařízením, na jehož obsah si Beneš chtěl zachovat vliv. Zároveň Beneš nechtěl ponechat vznik Prozatímního národního shromáždění pouze na národních výborech. V pozadí však stála mnohem důležitější. A tou byla snaha moskevského vedení KSČ prosadit své pojetí obnovy Československé republiky. Právní rada měla pro diskuse ve vládě a zvláště ve Státní radě dodat odborně podložená stanoviska proti argumentaci komunistů a radikálních sociálních demokratů. Beneš si byl vážností situací dobře vědom, a proto k textu ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění připojil své stanovisko ve formě dopisu předsedovi vlády Šrámkovi z téhož dne, ve kterém se na posudek Právní rady výslovně odvolává.⁴²⁾

⁴⁰⁾ E. Schwelb, Obnovení právního pořádku, vysvětlivky k ústavnímu dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 o obnovení právního pořádku, Spolek československých advokátů, Londýn 1945. Studie uložena v AÚ TGM, BA, fond všeobecný protokol, karton č. 106 a v HIA, Táborský Collection, Box No. 7. (Zde uloženy výtisk s osobním věnováním E. Táborskému s připomenutím jeho zásluh o přípravu právních aktů prozatímního státního zřízení.)

⁴¹⁾ K přípravě retribučního dekretu viz podrobnou Klecandovu dokumentaci AÚ TGM, BA, fond 38, archivní jednotka č. 17/1 a Dekrety prezidenta republiky, c.d., díl 1, dokumenty č. 8. – 8.4. str. 168 an. Část dokumentace je uložena i v AMZV, LA-D, karton č. 212 a 213.

⁴²⁾ K přípravě ústavního dekretu o Národních výborech a prozatímním Národním shromáždění viz AÚ TGM, BA, fond 38, karton č. 17/3 a Dekrety prezidenta republiky, c.d., díl 1, dokumenty č. 6-6.11. str. 123 an., zejména dokumenty č. 6.10. a 6.11. Nejnověji tyto skutečnosti potvrzují dokumenty z pozůstalosti E. Táborského uložené v HIA, Táborský Collection, Box No. 7. Jedná se o ucelený soubor návrhů uvedeného ústavního dekretu prezidenta republiky a právní rozborů E. Táborského, kterého E. Beneš osobně požádal, aby v diskusích hájil jeho stanoviska. K problematice sporu o pojetí dekretu o národních výborech z perspektivy oficiální historiografie KSČ viz především Cesta ke květnu, c.d., 1. díl, dokument č. 10 – Slávikův výklad k vládní předloze dekretu o národních výborech, str. 94 an. Kritika „buržoazních představitelů“ byla zaměřena především proti ministru vnitra Slávikovi. Obdobné argumenty však představitelé KSČ ve Státní radě adresovali i posudkům Právní rady.

Právní rada vypracovala svůj posudek i k dekretu prezidenta republiky č. 2/1945 Úř. věst. čsl ze dne 1. února 1945 o mimořádných opatřeních pro zajištění hospodářského života na osvobozeném území, předlohu dekretu prezidenta republiky č. 2 /1945 Úř. věst. čsl ze dne 5. března 1945, kterým se určuje postavení Správy Spojených národů pro okamžitou pomoc a první obnovu (UNRRA) a podílela se i na přípravě dalších dekretů prezidenta republiky vydaných v době londýnského exilového státního zřízení, zejména těch, které připravovaly přechod k normálním poměrům osvobozené Československé republiky. Jednotliví členové Právní rady se vyjadřovali i k přípravě některých dalších dekretů prezidenta republiky, které buď vůbec nebyly vydány nebo k jejich přijetí došlo až na osvobozeném území po zániku Státní rady. V této souvislosti je nutno zmínit především účast členů Právní rady (nikoli však oficiálně Právní rady jako orgánu) na přípravě ústavního dekretu prezidenta republiky o zániku státního občanství některých československých občanů či znárodnovacích předpisů.⁴³⁾

Kromě práce na konkrétních osnovách ústavních dekretů a dekretů prezidenta republiky se Právní rada vyjádřila i k několika dalším právním problémům prozatímního státního zřízení. Jednotlivá ministerstva se na ní, respektive na její členy, obracela s vypracováním posudků k nejrůznějším problémům, od mezinárodně-právních otázek, jako byl posudek člena Právní rady dr. Dreckera k záležitostem československého zlata ve Velké Británii až po Schwelbův elaborát k usnesení vlády o majetkových převodech učiněných po 27. září 1938 pod tlakem nepřátelské okupace či jeho memorandum o problematice vyvlastňování z října 1944. Členové Právní rady se také výraznou měrou podíleli na přednáškové a publikační činnosti Spolku československých advokátů v exilu.⁴⁴⁾

Právní rada zakončila svoji činnost ve smyslu rozhodnutí prezidenta republiky Edvarda Beneše ze dne 22. února 1945 ke stejnému datu jako Státní rada. Stalo se tak po ustavení košické vlády a po vydání vyhlášky vlády č. 2/1945 dne 4. dubna 1945. I když byla činnost Právní rady prozatímního státního zřízení omezena pouze na dobu londýnského exilu, její přínos k obnově československého právního řádu po druhé světové válce je dodnes nedocenenou skutečností.

⁴³⁾ Srovnej Dekrety prezidenta republiky, c.d., díl 1, dokumenty č. 7.1 – 7.4. (příprava dekretu o mimořádných opatřeních pro zajištění hospodářského života na osvobozeném území), č. 10 (dekretu, kterým se určuje postavení Správy Spojených národů pro okamžitou pomoc a první obnovu (UNRRA) a č. 21.1. – 21.2. (ústavního dekretu o zániku státního občanství některých československých občanů). Srovnej též HIA, Táborský Collection, Box No. 7.

⁴⁴⁾ Druckerova studie viz AÚ TGM, BA, fond všeobecný protokol, karton č. 67, Schwelbův elaborát o neplatnosti majetkových převodů (nedatován – druhá polovina roku 1942), který reaguje na odbornou anketu vyhlášenou Spolkem československých advokátů v exilu, AÚ TGM, BA, fond 38, archivní jednotka č. 89 a Schwelbovo memorandum o problematice znárodnění ze dne 22. října 1944, Dekrety prezidenta republiky, c.d., díl 2, dokument č. 32.2., str. 498 an. K činnosti Spolku československých advokátů v exilu viz AÚ TGM, BA, fond 38 Klecanda, archivní jednotka č. 241. Spolek pořádal řadu přednášek k odborným právním otázkám a vydával cyklostylované Zprávy Spolku, kde se jeho členové vyjadřovali k jednotlivým právním problémům československého exilu i obnovy československého právního řádu. Předsedou Spolku byl až do své smrti v roce 1944 dr. Heřman Růžička, poté zůstal Spolek bez předsedy.

THE JURIDICAL COUNCIL IN LONDON EXILE DURING THE SECOND WORLD WAR

Summary

The study is concerned with the process of establishment of the fourth organ of the Czechoslovak Provisional State Apparatus in London during the Second World War - the Juridical Council. The author first analyses reasons which lead to the establishment of the Juridical Council and at the same time he looks at the main objectives of the Council. The Juridical Council was established in December 1942 to deal with the complaints of the Czechoslovak citizens against the decisions of the Czechoslovak Government in exile in administrative matters. The second main task of the Council was to prepare legal opinions on drafts of the Presidential decrees and to give the Government advises concerning the post war legislature.

In the second part of the study, on the basis of original archive documents, the author analyses the most important cases heard before the Juridical Council and draws close attention between the cases and other key legal problems of the Provisional State Apparatus in exile - i.e. with the non - validity of the Munich agreement, the continuity of the Czechoslovak state and law nad the recognition of the Czechoslovak Government in exile.

The third part of the study is closely connected with the question of Presidential decrees during the period of London exile. The author shows that the preparation of key Presidential decrees in London was discussed not only in Presidential Office and Cabinet but also in the State Council and Juridical Council. In conclusion, the study claims that the existence and functioning of the Juridical Council was closely connected with the existence of the Provisional State Apparatus in London and after President Beneš and Exile Government moved to the liberated Czechoslovakia via Moscow, the Juridical Council ceased to exist. The second most important conclusion is that analyses of the cases and opinions of the Juridical Council is still underestimated and practically unknown source of the Czechoslovak legal history of the Second World War.

PRÁVNICKÝ STAV V USA – HISTORIE A SOUČASNOST

RADIM SELTENREICH

katedra právních dějin Právnické fakulty UK

Snad v málokteré zemi na světě došel právnícký stav k takovému významu a důležitosti jako právě v USA. Nebude jistě přehnané, uvedeme-li, že jsou to právě zástupci a představitelé této profese, kteří v dnešních Spojených státech vykonávají svou činností nemalý vliv na každodenní chod společnosti a tak přenesené i na způsob, jakým tato společnost sebe samu chápe, reflektuje a v neposlední řadě i definuje.¹⁾

Nárůst potencionálních „sporných okolností“ v ekonomicky vysoce rozvinuté společnosti spolu s pro laika již dávno „neprostupnou houští“ nejrůznějších statutů a soudních precedentů v podmínkách 50+1 právních řádů činí z právníka pomocníka ve většině amerických domácností stejně nepostradatelného jako třeba domácího lékaře či daňového poradce.

Termín „mít svého právníka“ představuje však pouze jednu vrstvu stále rostoucího vlivu tohoto stavu v USA. V té nejvyšší lze totiž dokonce přímo hovořit o nemalé politické váze tohoto společného profesí spjatého uskupení v každodenním americkém životě. Právě právníky lze tak často spatřit ve významných veřejných funkcích,²⁾ stejně tak ovšem je mimořádně obávanou silou jejich zvnějšku na politiku působící lobby,³⁾ konečně nejlepším výrazem „moci stavu“ jsou zřejmě nesmírné pravomoci jeho devíti vrcholných reprezentantů na půdě Nejvyššího soudu USA.⁴⁾

V tomto smyslu se ostatně nejedná o poznatek nedávného data. Tak již Alexis de Tocqueville ve svém pozorování z roku 1835⁵⁾ je uchvácen rozsáhlými pravomocemi Nejvyššího soudu, když přímo hovoří o největší soudní moci, jaká kdy byla

¹⁾ Sociologové v této souvislosti zdůrazňují, že tak jako byli dříve symbolem Ameriky kovbojové, tak jsou nyní jimi právě právníci.

²⁾ Původní profesí právníky tak můžeme najít nejen mezi americkými prezidenty (Buchanan, Lincoln, Cleveland), ale třeba i mezi senátory a členy Sněmovny reprezentantů (v letech 1790-1830 tak plně dvě třetiny senátorů byly právníky). Viz L.M. Friedmann – „A History of American Law, New-York, 1985 (2. vydání) – str. 647.

³⁾ Viz nedávné zablokování návrhu zákona ve státě Alabama, který by omezil porotou přisuzované částky ve prospěch poškozených v případech občansko-právních deliktů hodnotou 500 000 dolarů (a tak následně i snížil podíl právníků na této částce). Zákon byl zablokován právě advokátní lobby. Viz V. Pěchota – „Systém a metoda amerického práva“ v „Právník“ – 6/1996 (str. 511-536), str. 529.

⁴⁾ R. Bork tak neváhá hovořit přímo o ohrožení demokracie – viz ústřední motiv jeho knihy – R. Bork – „Amerika v pokušení“, Praha, 1993.

⁵⁾ Viz výňatek z Tocquevillových názorů („Alexis de Tocqueville on Lawyers and Judges“) v K. Hall, Wiecek, Finkelmann – „American Legal History (Cases and Materials)“, New-York, 1991 – str. 307-312.

soudnímu orgánu svěřena. Stejně tak tomuto bystrému pozorovateli neuniká ani poznání nemalého vlivu právního stavu, kterého tak přímo považuje za jakéhosi garanta proti případným „excesům demokracie.“⁶⁾

Jakkoli nepravděpodobně to tak dnes již zní, začátky právního stavu na severoamerickém kontinentě, byly ovšem všechno, jen ne idylické. Pravý opak je pravdou.

Koloniální Amerika byla opět jednou tou zemí, kde lidstvo nakrátko snilo svůj odvěký sen o zemi bez právníků. A i když se to ukázalo být nemožným, přetrvával tento sen v myslích puritánských vůdců alespoň v podobě úvah o jasných a každému srozumitelných formách výkonu spravedlnosti. S tím pak i nerozlučně souvisí jednoznačně čitelná snaha prvotního období po zatlačení odborného právního stavu mimo reálný význam a jeho nahrazení laickým prvkem. Ten je pak skutečně pro počátky práva na americkém kontinentu i nemálo významným.

Připomenout je tak zde nutno hlavně tu okolnost, že ačkoliv kolonie navazovaly (a nemohly jinak) na právní systém mateřské země, přeci jen zde zároveň existovaly i významné odlišnosti. Především tak již poměrně záhy počínají vznikat kodifikace, snažící se jistým způsobem vymezit a shrnout existující právo.⁷⁾ Dále je nutno zdůraznit i tu skutečnost, že zdaleka nelze hovořit o jednotném koloniálním právním systému – blíže pravdě je naopak protichůdný předpoklad, tj. kolik kolonií, tolik právních systémů.⁸⁾ S tou výhradou ovšem, že právní systémy větších a důležitějších kolonií (typicky Massachussets, Virginia) nezřídka nemalou měrou ovlivňují právní život svých menších sousedů. Lze tak někdy přímo hovořit o trojí vzájemně se prostupující tradici, formující právní řád jednotlivé kolonie – vlastní, sousední kolonie a mateřské země.

Právě s posledně jmenovanou pak byly spjaty i ty nejdůležitější úvahy reprezentantů právního stavu (či v právních intencích uvažujících laiků). Zjednodušeně by šly asi vyjádřit často zmiňovaným biblickým přirovnáním o „starém vínu v nových sudech“ – tedy jak přetransformovat anglické common law do nových podmínek. Do souladu totiž bylo nutno uvést snahu anglických autorit přizpůsobit právo kolonií domácímu standardu (minimálně zde neměl existovat rozpor) s realitou života v „Novém světě.“⁹⁾

Ten pochopitelně měl svá specifika, v různé míře se odrážející i v právním životě své doby. A opět se od sebe navíc odlišovaly i jednotlivé kolonie – přirozeně (charakter země, klimatu), strukturálně (kolonie královské, obchodní, vlastnické) a ideologicky (větší vliv puritanismu v Nové Anglii, quakeři v Pensylvánii atd.). To vše se následně v zpětné vazbě odráží a projevuje i v statutech každé z kolonií, které – jakkoli vzhledem k uvedeným odlišnostem rozdílné – shodně doplňují common law.¹⁰⁾ Toto spolu s equitou¹¹⁾ pak tvoří v americkém právním systému dodnes tra-

⁶⁾ V této souvislosti rozvíjí Tocqueville i zajímavou myšlenku, že právníci si jsou ve svých názorech a zvycích částečně podobní s aristokracií. Hall – str. 310.

⁷⁾ Ne nerelevantní je v této souvislosti i úvaha o významu puritánské víry v psané slovo.

⁸⁾ Viz Friedmann – str. 93.

⁹⁾ Zajímavou úvahou o přejímání common law obsahuje i zamyšlení W. Blackstona („W. Blackstone on Reception“) – Hall – str. 24-25.

¹⁰⁾ Viz P. Hay – „Einführung in das amerikanische Recht“, (4. vydání), Darmstadt, 1995, str. 2.

¹¹⁾ Dnes už pouze stát Delaware má zvláštní „courts of chancery“, které rozhodují podle equity. Viz Pěchota – str. 523.

dici „práva jednotlivého případu“ (a bázi soukromoprávní části) oproti stále rostoucímu počtu statut vydávaných ze strany jednotlivých států i federace (a upravujících zejména problematiku veřejnoprávního sektoru). Samotné common law je odříznuto od svého anglického zdroje až po vyhlášení nezávislosti v roce 1776 (zákaz přejímání anglických soudních precedentů vydaných po tomto datu), když však již zásadně předurčilo charakter amerického práva jako systému, v němž významnou roli hraje soudcovská tvorba práva (převzata právě z anglického common law).¹²⁾

Kromě práva, které právníký stav v amerických koloniích používal, je nutno připomenout i místa, kde se tak dělo. Reč tedy bude o soustavě a organizaci soudů. Právě jejich charakter totiž zpětně napovídá mnohé i o podmínkách, v nichž první právníci na severoamerickém kontinentě pracovali a žili, a – což je vlastně ještě důležitější – z jakých vrstev společnosti „se rekrutovali“ a kým tak vlastně byli.

Opět se tak především nelze ubránit srovnání s Anglií 17. století. Tam na sto specializovaných soudů, zde jen holá nezbytnost, která dlouho neumožňuje vytvoření odborné soudní větve veřejné moci. Vskutku – „nevydělení se“ specializovaných soudů ze „zárodečné hmoty“ veřejné moci a správy („public bussiness“) zůstává určujícím rysem amerických koloniálních soudních orgánů vlastně po celé toto období.

V nejvyšší rovině je tak lépe než o soudech nutno hovořit o orgánech legislativy a exekutivy, které v části své činnosti jednají jako soudy. Tak typicky ve Virginii tzv. „Quarter Court“ (později „General Court“) zasedající 2-3 krát ročně nepředstavoval nikdo jiný, než právě guvernér a koncil (legislativní orgán).¹³⁾ Byli to tedy totiž lidé, kteří se nejprve usnesli na právu, aby později dle něj rozhodovali případy a vynucovali jej.

Nižší rovina pak představuje obraz ještě pestřejší a zajímavější. Byly to totiž právě tzv. „county courts“, které se staly asi nejživotnějším nástrojem určité sociální kontroly „zespodu“. Opět se nejednalo ani tak o soudy v moderním smyslu slova – daleko spíše lze hovořit o výkonu důležitých administrativních funkcí (prolínajících se s soudními) a dotýkajících se všech důležitých záležitostí lokálního významu.¹⁴⁾ Dlužno přitom pochopitelně dodat, že opět každá kolonie měla svou vlastní pyramidu soudů, v jejímž základu však nejrůznější „ad hoc soudy“ (či magistráty), od nichž pak nejrůznější bylo možno odvolání právě k „county courts“.

Zcela zvláštní pozice pak náležela dvěma soudním subsystemům – soudům admirality a kancléřství (chancery – spjatým právě s právem equity). Společným znakem obou byla nepřítomnost poroty a tak i otevírající se příležitost mateřské země zvýšenou měrou zasahovat do soudních záležitostí kolonií. Skutečně se postupem času oba typy soudů stávají převodovou pákou Londýna ve snaze o posílení vlastního vlivu na americkém kontinentě.

Toto úsilí – zvláště patrné na počátku 18. století – dostává v této době svůj čitelný výraz v soudní oblasti i zřízením tzv. „Privy Council“ – orgánu, ke kterému do Londýna mají směřovat nejen odvolání od koloniálních soudů, ale který má dbát

¹²⁾ Viz V. Knapp – „Teorie práva“, Praha, 1995.

¹³⁾ Friedmann – str. 42.

¹⁴⁾ Tamtéž – str. 40.

i na soulad koloniální legislativy s anglickou. Přes nejednoznačně odhadovaný vliv tohoto orgánu na právní život koloniální Ameriky lze jistě i zde vystopovat onen fatální spor odstředivých a dostředivých sil ve vztahu mateřská země-kolonie, jehož definitivní rozuzlení přinesl až rok 1776.

Z výše uvedeného vymezení soudních orgánů a aplikovaného práva vyplývá mnohé i pro pokus o charakteristiku raného údobí právního stavu – či lépe lidí zabývajících se právem – v severní Americe. Vrátit se je tak nutno především k již zmíněnému zdůraznění role laiků v prvopočátcích právního života země. „První právníci“ skutečně nechápali právo jako svůj výlučný zdroj obživy, necítili se být svázáni případnými disciplinárními předpisy a neměli ani odpovídající vzdělání a přípravu. Všechny tyto znaky, považované dnes již za nediskutovatelnou podmínku nutnou pro přiznání existence právního stavu, zde chyběly. Diktátem dne byla „holá nezbytnost“ a ideologické představy prvních vůdců. V ideálních představách o „městě na pahorku“ nezbývalo jednoduše pro stigmatem „chytristicky“ a formalismu obtěžkané právníky – místo.

Ani po opadnutí této „první vlny“ však vývoj nesměřuje jednoznačně k odbornosti a vyhraněné právní profesi. V rámci lokálních komunit, jejichž duchu nejlépe odpovídají právě „county courts“ dlouho přetrvává paternalistický (a kolektivistický) přístup k výkonu práva, neumožňující zatím anonymní a formálně-odborný postoj k jeho aplikaci, tolik příznačný pro pozdější období.

Přesto si nelze ovšem ani představovat, že by znalost práva musela nutně upadnout na nejnižší myslitelný stupeň. Kupříkladu ve Virginii jsou nezdávka soudci představitelé místní elity a bohatí statkáři, kteří si pokládají za čest být důvěrně obeznámeni jak s domácími statuty, tak anglickým common law.¹⁵⁾ Obecně však skutečně platí, že soudci jsou, už vzhledem k vylíčené soudní soustavě, laiky nedosahujícími úrovně nepatrné hrstky odborníků své doby.¹⁶⁾

Takto nastíněný obraz pro 17. století doznává ovšem již ve století následujícím nemalých a podstatných změn. Předně k zániku spíše harmonický obraz malých komunit s tendencí k urovnávání sporů (institute „justice of peace“ ovšem i potom v nejrůznějších podobách přežívá) a také vzrůstající se ekonomika se počíná dožadovat jasných a nesporných „pravidel hry“.

S takto změněnou situací se i „nezbytné zlo“ – právníci vrací na scénu.¹⁷⁾ Zatímco pro některé je právo stále ještě jen zaměstnáním na půl úvazku, jiní se jím již živí zcela a výlučně. Rozdílná je konečně i jejich kvalita – od stavovským vědomím zcela prodchnutých profesionálů (výjimečně vzdělaných až v londýnských „inns of court“) až k příležitostným a pokoutním praktikům.¹⁸⁾

¹⁵⁾ Tamtéž – str. 51.

¹⁶⁾ Což není nutně vždy považováno za zvlášť velkou škodu. Tak W. Penn roku 1682 ve svém návrhu „vlády pro Pensylvánii“ zdůrazňuje, že dobré mravy a dobří lidé jsou důležitější než dobré právo, protože druhé závisí od prvního a nikoli naopak – tedy přesný opak dnešní idey právního státu s dominujícím důrazem na kvalitu práva jako pojistky proti excesům lidí. W. PENN – „*First frame of government*“ v Hall – „*American Legal History*“ – str. 20-21.

¹⁷⁾ Ze předchozí nepřátelství nebylo malé, o tom svědčí například ta okolnost, že massachusettský zákoník z roku 1641 „*Body of liberties*“ zakazoval „nájemnou obhajobu“. Viz Friedmann – str. 94.

¹⁸⁾ J. M. SOSIN – „*The aristocracy of the long robe*“ („*The origins of judicial review in America*“), New-York, 1989 – str. 53.

Počet právníků zůstává ovšem po celé 18. století nadále velmi malý, přičemž skrovné jsou i počátky zatím spíše cechovně orientovaného vědomí spolunáležitosti této profesní skupiny.

Už i nyní se ovšem objevují první významné – ve své většině příznačně konzervativně orientované – osobnosti (soudci Kent, Shaw, Cooley), kteří za svůj hlavní úkol považují právě přizpůsobení anglického common law americkým poměrům. Konzervatismus – tedy politický postoj, který se právě v případech právníckého stavu nezřídka považuje za jemu vlastní, nebyl ostatně ani mezi americkými právníky vskutku ničím výjimečným. Mnoho z nich tak v nastávající revoluční válce za nezávislost zůstává na straně krále, zamčtet ovšem ani nelze, že nejvýmluvnější obhájce a přední „budovatele“ nachází věc revoluce a nově vznikající stát opět právě v řadách představitelů právnícké profese.¹⁹⁾

S rozvojem ekonomického podnikání dochází v 19. století i k nemalému nárůstu v počtu členů právníckého stavu.²⁰⁾ Okolnost, která byla vyvolána mimo jiné právě tím, že právnícká profese se poměrně rychle přeměňuje v moderní a dynamické povolání, nabízející poměrně slušnou šanci na úspěch a podstatné zlepšení sociálních podmínek. Jistý „tradicionalistický aspekt“ lze naopak stále ještě spatřovat ve skutečnosti, že povolání se nezřídka uchovává jako „rodinné určení“ a předává z otce na syna. Pokud bychom pak toto období chtěli výrazněji odlišit od doby současné, museli bychom asi zdůraznit ten fakt, že zejména první polovina 19. století je tím obdobím, kdy ještě neexistují právnícké firmy a kdy tak pracovní báze každého právníka spočívá kromě porady klientům právě v osobní účasti na soudě.

Tuto – zdánlivě samozřejmou – okolnost, je nutno zdůraznit. Vzhledem k existenci porotního systému (a také přítomnosti hojného publika)²¹⁾ musel právník kromě znalosti práva prokázat i nemalou výmluvnost, řečnické nadání a porozumění pro psychologickou dispozici přítomných a dané chvíle (mnohdy to byly právě tyto „mimoprávní momenty“, které rozhodovaly o právníkově reputaci v místě jeho působitě a byly i rozhodujícím faktorem při klientově volbě právního zástupce). Byl to pak nakonec právě až vzestup praktikování „na způsob Wall Street“, který zasadil tomuto „řečnickému stylu“ ránu, z které se již nevzpamatoval.

Sklonek 19. století se tak vskutku zdá být oním obdobím, kdy se situace počíná dramaticky měnit – a sice v neprospěch „řemeslně zručného“ jednotlivce, do jehož pozice pomalu ale nezadržitelně vstupuje na principu továrny organizovaná právnícká firma. V tom je ostatně skrytá i největší výtka, která je tomuto „Wall Street stylu“ (označení podle místa, kde započal) adresována – přeměna svébytného před-

¹⁹⁾ Právníky tak byli kupříkladu Adams, Jefferson, Jay. Výmluvné svědectví o podílu právníků na tvorbě ústavy poskytuje kniha D. FARBER, S. SHERRY – „*A History of the American Constitution*“, St. Paul, 1990.

²⁰⁾ Bylo-li tak kupříkladu v Massachusetts roku 1740 15 právníků, přesně o století později jich zde můžeme nalézt už 640 (desetkrát více ve vztahu k celkové populaci státu).

²¹⁾ V době neexistence televize a jiných masmédií byl soudní proces pochopitelně daleko větší událostí než je tomu dnes. Vystoupení vyhlášených řečníků mezi advokáty se tak stávalo skutečnou „místní senzací“. Slovní bitvy reprezentantů obou stran přitom trvaly někdy i řadu hodin, v jejich závěru se tak někdy prosazovaly fyzicky lépe vybavené typy. Zvlášť se tak do paměti současníků zapsal – jinak také významný politik – Daniel Webster. Viz J. F. Kennedyho „*Profily odvahy*“ či kniha Irvinga Stona o legendárním obhájci Darrowovi – „*Clarence Darrow obhájce*“.

stavitele právní profese v pouhé převodové kolečko mechanismu, v jehož celkovém pohybu se již neumí orientovat. Je-li tak pro 19. století pravidlem osamělý jedinec (už dva partneři tehdy znamenali firmu), století následující situaci zcela převrací. Pravidlem je právnická firma s – v průběhu času – stále ztíženějším přístupem k pozici společníka (navíc se stává zcela legitimní – a stále více žádoucí – i existence právníka, který už sám v podstatě nenavštěvuje soudní síň a přesto vede ve své stále užší specializaci v rámci daného právního odvětví navýsost úspěšnou a finančně zabezpečenou kariéru).²²⁾

Zvláštní, svébytným a nezaměnitelným koloritem prostoupenou, atmosféru pak v sobě zahrnují dějiny právnického stavu na „Hranici“, tedy na oné pomyslné konečné čáře mladé americké civilizace, která se v průběhu času stále více posouvala na „Západ“, aby pak konečně vplynula do opačným směrem postupujícího kalifornského osídlení. Právě tento legendami opředený „bezprávný Divoký Západ“ se stával nezřídka i cílem dobrodruhů (a nejen jich) mezi právníky, kteří zde přicházeli pomoci zejména při vyjasňování pozemkových sporů a vymáhání dluhů. Právě tyto dvě položky se tak nakonec i stávají páteří tamější praxe, když takovéto místní vymezení nelze než chápat ve vysoce extenzivním smyslu – pro velké vzdálenosti mezi jednotlivými klienty právníkům někdy nezbyvalo než urazit celou řadu dní v sedle („riding on circuit“).²³⁾ To ostatně platilo i pro soudce těchto oblastí. Ještě později se zde stává zvlášť výnosným právnickým povoláním úloha agenta železničních společností, pověřeného řešením pozemkových sporů při vítězném tažení železnice na Západ. Bez zajímavosti ani není, že to byli v této oblasti nezřídka právě právníci, kteří byli pověřováni výkonem veřejných funkcí (ty ostatně pak i nemálo prospívaly soukromé praxi).

Na jihu Spojených států byli právníci (a zejména soudci mezi nimi) podrobeni zejména v první polovině 19. století jinému dilematu. Dochované materiály z této doby přinášejí nanejvýše zajímavé svědectví o jejich přístupu k řešení všudypřítomné rasové otázky a někdy také i (zejména ve zdůvodněných rozsudcích) obraz skutečného zápasu mezi vlastním svědomím a právním řádem, kterému se cítili být zavázáni sloužit – při nutnosti chápat otroka jako věc ve smyslu vlastnického práva se všemi z toho plynoucími následky.²⁴⁾ Pominout v této souvislosti nelze ani tu okolnost, že se (a to i ve „svobodných státech“) černošští právníci etablují ve Spojených státech jen velmi pomalu – tak např. jen tři zástupci této rasy v seznamu právníků státu Massachusetts v roce 1870.²⁵⁾

Ani jiná z „minorit“ – ženy – to ostatně v této souvislosti neměla jednoduché. Jsou to tak právě až 70. léta 19. století, kdy je prvním z nich dovoleno, a to po nemalých překážkách a nelehkém boji za jejich překonání, vykonávat právnickou profesi.²⁶⁾

²²⁾ V 80. letech našeho století má tak obří právní firma „Baker and McKenzie“ už na 500 právníků, výjimkou nejsou ani pobočky firem v řadě jiných (i velmi vzdálených) zemí. Viz Friedman – str. 691.

²³⁾ S sebou si právník bral na cestu krom osobních věcí už jen náhradní povlečení a právní knihy. Této „školy života“ se dostalo ještě Lincolnovi. Viz Friedman – str. 309.

²⁴⁾ Výmluvné svědectví o justici na americkém „Jihu“ poskytuje zejména kniha R.M. Covera – „Justice accused“, New Haven, 1975.

²⁵⁾ Friedman – str. 639.

²⁶⁾ Zajímavý doklad o boji Ann Lockwoodové o její působení jako první ženy před „Supreme Court“ – viz S. Robbins – „Law and Literature“, New-York, 1990 – str. 263-274.

Pokud se pak profesních organizací právníků – „bar associations“ dotýká, ani zde se nejednalo o jednoznačný a přímočarý vývoj. Výčet negativně chápaných pří-
vlastků bychom navíc mohli rozšířit i o slovo „jednotlivý“, což platí zejména pro zá-
rodečný koloniální vývoj, kdy každá z kolonií staví vlastní a svébytné podmínky
pro připuštění do takto vymezené organizace (dlužno přitom podotknout, že do-
dnes existují mezi „bars“ jednotlivých států určité rozdíly). Oproti Anglii se však na-
konec poměrně shodně opouští idea stupněm kvalifikace a hodnosti členěného sta-
vu (tedy členění na serjeants, barristers a solicitors, counsellors atd.), které tak
nejprve v koloniích (zejména New Jersey) a později i státech (New York, Virginia)
zůstává pouze ojedinělým a časově přechodným jevem.

Jsou to tak nakonec soudy, kterým je svěřen výběr právníků, kteří před nimi mo-
hou následně vystupovat, přičemž již v období revoluce se stává dominantním tzv.
„massachusettský systém“, který předpokládá, že právník připuštěný k praktiková-
ní před jediným „county court“ získává následně právo vystupovat i před všemi
ostatními (umocněný tzv. „delawarskou metodou“ – připuštění jakýmkoliv loká-
ním soudem znamená plné členství v „bar“ příslušného státu a právo praxe před ja-
kýmkoliv jeho soudem). Podmínky se přitom, jak již naznačeno, stát od státu růz-
ně lišily. Společnou zůstává ovšem povětšinou variace na základní témata – tedy
stanovení různého počtu let univerzitního vzdělávání (či přímo diplom), stejně ja-
ko i délky praxe (tedy jakéhosi koncipientství v právní kanceláři), eventuálně při-
cházela do úvahy i zkouška (uplatňována zejména právě v oblasti „Hranice“).

Dlužno ovšem dodat, že přístup k splnění daných podmínek byl v 19. století ješ-
tě více než benevolentní, když ekonomický rozmach země spolu s údobím „jack-
sonovské demokracie“ více než napomáhá tolerantnímu postoji vůči velké, amorf-
ní a otevřené právnícké profesi.²⁷⁾

Navíc je nutno i říci, že být členem „bar“ se v tomto smyslu dotýkalo pouze
možnosti vystupovat před příslušnými soudy. „Bars“ si však zatím naprosto ještě
neosobovaly právo disciplinárně usměrňovat chování svých členů, či dokonce ho-
vořit jejich jménem. Obrat v situaci tak nastává až roku 1870 v souvislosti s oficiál-
ním založením „Bar of the City of New-York“. Byť i tento vznik souvisí zprvu pou-
ze s integrací té lepší části z tehdy přítomné právnícké veřejnosti New-Yorku
a nepřesahuje tak zprvu rámec určitého elitního sociálního klubu – zažehnutá jiskra
záhy přeskakuje i do jiných států a měst, aby nakonec našla svůj výraz i na federál-
ní rovině. Roku 1878 je v Saratoze založena „American Bar Association“ (ABA), již
je v následujícím století souzeno stát se skutečně reprezentativní organizací ameri-
ckých právníků. Již ve svých počátcích však stanovuje vlastní požadavky na příjí-
mání členů (normou se stává písemná zkouška) a řeší i problémy zdánlivě jdoucí nad
její rámec (uniformita práva atd.). Celkový trend prvního období ke zkvalitnění
právní profese a jejich služeb vrcholí pak roku 1908 v přijetí „kánonu“ profesiónál-
ní etiky, kterým se má do budoucna chování právníků řídit.²⁸⁾

²⁷⁾ Friedman – str. 317.

²⁸⁾ Právníká etika je tak dodnes součástí výuky na univerzitách. – I nyní ovšem platí, že složená zkouš-
ka umožňuje působení jen před soudy státu, kde byla vykonána (a také před federálními soudy). –

Vrcholnou pozici v rámci právního stavu v USA zaujímají ovšem – podobně jako v Anglii – soudci. Podobnost, která ostatně není v nejmenším náhodná – stejně jako tam je jejich podíl na tvorbě práva i zde rozhodně vyšší než na evropském kontinentu a stejně jako tam ani zde není možno stát se soudcem na základě vlastního úsilí a téměř bezprostředně (čekatelská lhůta) po absolvování fakulty. Naše pozornost se tak musí v následujícím zaměřit na americký soudní systém.

Ten se po vylíčených koloniálních počátcích již poměrně záhy ustálil ve své nynější podobě. Ta je pak na území Spojených států představována padesáti vzájemně nezávislými státními systémy a jedním společným systémem federálním. Přes různorodost často nanejvýše matoucí terminologie lze říci, že soustava státních soudů si je vzájemně podobná ve svém trojstupeňovém uspořádání, představovaném soudy první instance, odvolacími soudy a nejvyšším soudem státu. U federálního systému je nutno zmínit nejprve rozčlenění na soudy obecné a speciální, když první z jmenovaných se opět člení do tří instancí, reprezentovaných obvodními a odvolacími soudy v prvních dvou stupních, nad nimiž se pak ještě tyčí Nejvyšší soud USA, jehož klenba v sobě za splnění určitých podmínek může zahrnout i soustavu státních soudů, ke kterým tak vlastně představuje i jediný možný propojovací článek.²⁹⁾

Způsob, jakým je úřad soudců na těchto jednotlivých soudech obsazován, pak má své historické pozadí, které více než výmluvně zrcadlí moc, kterou tito reprezentanti právního stavu v USA dosáhli. Byla to totiž právě obava před jejich rostoucím vlivem, která přiměla reformátory „jacksonovské éry“ alespoň na státní úrovni k nahrazení dosavadní praxe guvernérského jmenování (a senátního potvrzení) pravidelnou lidovou volbu soudců. Druhým prostředkem k dosažení téhož účelu byla idea kodifikace, již ze své podstaty logicky omezující soudcovskou tvorbu práva a tak i soudní moc.³⁰⁾ Od poloviny 19. století se tak vskutku datuje určitá dichotomie při obsazování úřadů státních soudců. Zatímco zhruba třetina států si uchovala (či se navrátila) systém guvernérského jmenování, ve zbylých dvou třetinách jsou soudci voleni – a to buď přímo, nebo zastupitelským sborem.³¹⁾

Doba před občanskou válkou je konečně zajímavá i tím, že na jedné straně pojistek soudcovské nezávislosti (definitiva a neodvolatelnost) zbavování soudci v téže době pro sebe úspěšně rozhodují už od koloniálních dob se vleknoucí „spor s porotami“. Otázka, zda porotcům přináležejí rozhodovat pouze o faktech případu nebo také o právu, které se k němu vztahuje, je vyřešena právě ve prospěch první z uvedených alternativ.³²⁾

Členství (povětšinou dobrovolné) asi v 2000 místních advokátních sdruženích tak završuje právě ABA (obecně platí, že kupříkladu disciplinární dohled je mnohem volnější než u lékařů). – Významnou roli v rámci druhotných pramenů práva sehrávají tzv. „Restatements“, představující vlastně jakési neoficiální kodifikace soudního práva, vypracovávané „American Law Institute“, který tak významně působí v rámci zmíněné snahy o větší uniformitu práva při srovnání právních řádů jednotlivých amerických států. Právě zde tak má právníký stav jedinečnou příležitost vyjádřit svůj názor na průběh fungování celého právního systému. – Viz Pěchota – str. 522-536.

²⁹⁾ Viz T.E. Patterson – „The American Democracy“ (2. vydání), New-York, 1993 – str. 618.

³⁰⁾ Svou roli zde pochopitelně sehrál Fieldův zákoník občanského procesního řízení pro stát New-York (1848), přijatý i v řadě jiných států. Viz Hall – str. 324-325.

³¹⁾ Určitý kompromis mezi oběma systémy představuje tzv. „Missourýský plán“ (přijatý i některými dalšími státy), který předpokládá, že guvernér vybere ze speciální komisi připraveného seznamu jednoho kandidáta, který po roce musí být pro další období potvrzen ve svém úřadě přímo lidovou volbou. Viz Patterson – str. 620.

³²⁾ Hall – str. 331-332.

Ani jmenování federálních soudců do úřadu chápaného jako „life tenure“ (zrušitelné pouze procedurou „impeachmentu“) a prováděné prezidentem nesvědčí o přílišné autonomii soudní větve státní moci ve vztahu k okamžité politické konstelaci politických sil. Vedle náhody uvolněného místa potřebuje totiž potencionální kandidát kromě odborných znalostí i „politické vyznání“ shodné se stranickou příslušností právě úřadujícího prezidenta. Je tak dnes už nepříliš pravděpodobným, že by republikánský prezident jmenoval „demokraticky“ orientovaného soudce a naopak.

Součástí federální vládní moci – a v americkém chápání i šířeji pojatého právníckého stavu – je konečně i department spravedlnosti na čele s „Attorney General“. Na úrovni federálních obvodů jsou pak reprezentanty zájmů Unie úřady návladních Spojených států (United States Attorney), kteří vystupují jako žalobci v trestních věcech a zastupují Spojené státy i ve věcech civilních. V rovině států jim pak zpravidla odpovídají pro jednotlivé „counties“ jmenování státní návladní.³³⁾

Zcela zvláště je pak nutno v rámci federálních orgánů vyzvednout úlohu a pozici Nejvyššího soudu USA („Supreme Court“) a to zejména v jeho roli strážce ústavnosti, kterou na sebe na počátku 19. století strhl rozhodnutím ve věci Marbury v. Madison.³⁴⁾ Je to totiž právě „judicial review“ (soudní přezkoumávání rozhodnutí) v oblasti ústavnosti, které dnes činí z tohoto orgánu (a přesně v Tocquevillově duchu) jeden z nejmocnějších a nejdiskutovanějších soudů světa. Problém tkví v tom, že vykládat v striktním právním smyslu americkou ústavu, která je více než 200 let stará a vznikla tak za zcela jiných sociálních a ekonomických podmínek, je všechno jen ne snadné.

Vzniká tak závažná otázka, jak vlastně ústavu číst a vykládat, a také – což je ještě závažnější, zda soudci Supreme Court nechtou v takto definované ústavě nikoli to, co tam skutečně je, ale spíše to, co by tam rádi vzhledem k své osobní politické a názorové orientaci viděli. Ve své zcela vyhrocené podobě pak otázka – tak, jak ji formuloval neúspěšný kandidát na pozici soudce Nejvyššího soudu Robert Bork³⁵⁾ zní: „Kdo skutečně vládne Americe – lidem zvolení zákonodárci nebo devět jmenovaných soudců?“ Ať už pak odpověď bude jakákoli, popřít rozhodně nelze jedno – byl to právě Supreme Court, v jehož kreslech se v průběhu jeho existence vystřídali ti nejvýznačnější představitelé právníckého stavu, jaké Amerika kdy měla.³⁶⁾ Osobnosti, které nejenže uvedly v život a rozvinuly teorie, které se staly pevnou součástí ústavních nauk, ale které nezřídka i přímo udávaly směr celému americkému právnímu myšlení.³⁷⁾

³³⁾ Pěchota – str. 532.

³⁴⁾ Význam tohoto přelomového rozhodnutí (a otázky „judicial review“) byl již zhodnocen v nepřeberné řadě úvah a knih. Za všechny jmenujme různé aspekty tohoto problému reflektující eseje zveřejněné v J.H. Garvey, T.A. Aleinokoff – „Modern Constitutional Theory: A Reader“ (2. vydání), St. Paul, 1991.

³⁵⁾ Viz již zmiňovaná Borkova kniha „Amerika v pokušení“. Jeden z posledních zajímavých příspěvků v „nekonečné diskusi“ zveřejnil R. Dworkin – „The Moral Reading of the Constitution“ v „The New-York Review of Books“ 5/1996, str. 46-50.

³⁶⁾ V dlouhém výčtu tak defilují jména takových osobností, jakými byli Marshall, Story, Brandeis, Douglas a mnozí další. Podrobněji k jejich životu a dílu např. G.E. White – „The American Judicial Tradition“, New-York, 1988 nebo L.H. Tribe – „God save this honorable court“, New-York, 1985.

³⁷⁾ Viz M. Rheinstein – „Einführung in die Rechtsvergleichung“ (2. vydání), Mnichov, 1987 – str. 72-73.

V našem pojednání zbývá konečně ještě učinit zmínku o způsobu studia a přípravy budoucích právníků na výkon jejich profese, rozšířenou o krátkou úvahu nad právníckou literaturou. Málo totiž nakonec ve svých konečných důsledcích sjednotilo „stavovské vědomí“ tolik, jako právě vědomí společně studované a také zaznamenávané právní literatury, v níž se tak až k dnešku snad nejvýrazněji zrcadlí právní život určité doby.

V koloniálních počátcích byly právnícké knihovny ještě povětšinou malé a roztroušené, když dominantní pozici v nich zaujímal pojednání o anglickém právu (v pozdějším období je tak nutno vyzvednout zejména nemalý význam Blackstonova díla).

Systematicky zaznamenávané a publikované soudní případy, které mají nasycit hlad právníků (v „case-law“ systému ostatně nanejvýše pochopitelný) po případech z domácí soudní praxe souvisí pak až s porevolučním obdobím, když za první vlašťovku v tomto směru můžeme pravděpodobně považovat úvodní svazek „Connecticut Reports“ publikovaný roku 1789.

Mnohdy se ovšem jednalo pouze o otrocké zachycení soudcových slov, na druhé straně zde však lze už i vysledovat snahu o připojení vysvětlujících esejů k projednávané problematice. Jmenování oficiálních zpravodajů pak nepochybně znamená určitou standardizaci záznamů, jinou tendenci, která se faktickou cestou prosazuje, je okolnost, že „reports“ velkých států používají ve srovnání s menšími větší autority.

Konečně též začínají být publikována i pojednání domácích příslušníků právníckého stavu, zaměřená k nejrůznějším aspektům právního života – tak třeba „Practical Treatise on the Law of Contracts“ (J. Chitty) z roku 1839. Prvá polovina 19. století je konečně i dobou, v níž se objevují prvé svébytné osobnosti domácí právní vědy a teorie, jejichž věhlas sahá někdy až na kontinent – tak zejména J. Story a J. Kent. Myšleno je ovšem i na druhou stranu mince, a tak vznikají i prvé manuály pro laiky jako třeba „Every man his own Lawyer“. Do roku 1830 je taktéž založeno asi už na dvanáct právních periodik, které významnou měrou přispívají k utužení stavovského vědomí.³⁸⁾

Od druhé poloviny 19. století až k dnešku pak už všechny doposud naznačené trendy jen pokračují v dosavadním vývoji. Ne vždy však ku prospěchu věci – především tak lavinovitou a bližší orientaci znemožňující měrou narůstá počet nejrůznějších „reports“ (asi 18 v roce 1810 a už přes 8000 přesně o století později). Toutéž měrou narůstá ostatně i počet nejrůznějších právníckých časopisů a ostatních publikací. Závazným znakem dne se přitom čím dál více stává i stále užší specializace jednotlivých periodik.

Pokud se pak vzdělávání právníků dotýká, jeho začátky byly – jak také jinak – velmi skrovné. Specializovaná výuka právu se počala vyvíjet nejprve z praktikování v právní kanceláři některého ze zavedených advokátů. Tam zaměstnaní budoucí adepti práva (většinou ovšem obdrželi za svou práci vskutku jen „hladovou mzdu“) tak mohli sledovat svého mistra „při díle“, četli Blackstona a Coka a především

³⁸⁾ Podrobněji k celé problematice – viz Friedman – str. 321-33.

vlastnoručně přepisovali nemalé množství nejrůznějších právních listin, které si žádaly rozmnožení.³⁹⁾

A byly to právě kanceláře těch právníků, kteří našli ve výuce a předávání zkušeností zvláštní zálibení, z kterých se začaly vyvíjet první právní školy na severoamerickém kontinentě. Podobnými zůstávaly ostatně i techniky výuky, které se zprvu příliš nelišily od metod používaných kanceláři.

První, a snad i neúspěšnější, z těchto škol byla založena soudcem Reevem v Litchfieldu (Connecticut) asi roku 1784. Ani celonárodní reputace, kterou si získala (roku 1813 ji navštěvovalo už na 55 studentů), ji však nakonec neochránila od úpadku a ukončení činnosti roku 1833. Ten však byl paradoxně způsoben právě rostoucí konkurrencí – myšlenka sama se tedy ukázala být životaschopnou. Škola sama přitom ve výuce používala přednáškovou metodu, když plně trvání nabízeného kursu představovalo 14 měsíců provázených pravidelným sobotním přezkušováním (už zde lze přitom nalézt v praxi myšlenku, která je dodnes pevnou a velmi populární součástí právní výuky v USA, totiž ideu tzv. „moot courts“ – tedy modelovaného soudního jednání).⁴⁰⁾

Skloněk 18. století je ostatně i tou dobou, v níž právní výuka počíná nesměle, ale jistě zapouštět své kořeny i na univerzitách. Historické prvenství zde přitom přináší „College William and Mary“ pro rok 1779, kdy George Wythe začíná vyučovat „Law and Police“ na prvním univerzitou pro výuku práva vyčleněném – místě.⁴¹⁾ V krátkém časovém sledu nastoupenou cestu zřízením dalších profesorských míst pro výuku práva potvrzují i jiné univerzity, mezi nimiž rozhodující pozice nepochybně náleží Harvardu.

Zde k rozvoji právní výuky, jejíž zahájení se váže k roku 1816, nepochybně přispělo rozhodnutí Nathana Daneho (autora úspěšné knihy „A general abridgment and digest of american law“) poskytnout ve vineriánském duchu⁴²⁾ finanční podporu pro vyučujícího pedagoga. Následně pak vzniká i svěbytná, k univerzitě přičleněná právnická škola (Law College).

Škola se již záhy může vykázat čísly značně převyšujícími navyklý průměr – roku 1844 ji navštěvuje na 163 studentů a v jejím vlastnictví je i na 12 000 knih.⁴³⁾ Přes tento nesporný pokrok zůstává ovšem praxe v kancelářích i nadále hlavním zdrojem právnického vzdělávání, kterou povětšinou nevynechávají ani studenti univerzit. Tato „škola zkušenosti“ si udržuje své výsadní postavení skoro až k samotnému počátku našeho století – právě tehdy se ovšem už stává i více než zřejmým, že budoucnost bude patřit právnickým školám, a sice těm z nich, které jsou přidruženy k univerzitám.

Důvodů pro tento posun v chápání jejich významu bylo více – univerzitní vzdělání (titul L. L. B.) tak jistě předně dodávalo svému nositeli prestiže, s kterou se pra-

³⁹⁾ Nežádka tak reálně hrozilo, že dřina mechanického kopírování bude ta jediná zkušenost, kterou si adept právního řemesla odnese. Viz J.F. Alexander – „Legal Careers in Eighteenth-Century America“ v Robbins – „Law and Literature“ – str. 162-164.

⁴⁰⁾ Friedman – str. 319-320.

⁴¹⁾ Hall – str. 333.

⁴²⁾ Ch. Viner, anglický autor 18. století úspěšné knihy o anglickém právu, podporoval finančně Blackstonovy přednášky na Oxfordu.

⁴³⁾ Friedman – str. 322.

xe v kanceláři nemohla srovnávat. Zapomenout však nelze ani na ten fakt, že vynález psacího stroje činí přítomnost studenta-přepisovatele v kanceláři nadbytečnou – též úkol mohou od nynějška vykonávat i sekretářky a písárky (zjemňující tak jejich výhradně mužské prostředí). Roku 1900 tak už můžeme v USA napočítat na 33 různých právnických škol existujících tu v užším, tu ve (zpravidla) volnějším napojení na mateřskou univerzitu (absolvování některé z „college“ není v té době ještě podmínkou vstupu na právnickou školu a právnické vzdělávání tak ani není chápáno v dnešním postgraduálním smyslu).⁴⁴⁾

Ještě předtím ovšem dochází ve způsobu výuky (a nejen v ní) k významným změnám. U jejich zrodu pak stojí Harvard (k němuž se v průběhu času nemálo dalších právnických škol přidává) a rok 1870, kdy se na tamější právní škole stává děkanem Christopher C. Langdell. Ten na školu přichází se zjevným reformním úmyslem, kterému pak nechává zaznít hned v několika směrech.

Harvardská právnická škola se tak po určité krizi na počátku 2. poloviny 19. století stává opět „standard-bearer“ – školou, která udává úroveň a směr. Za Langdellovými reformami stojí přitom hluboké přesvědčení, že právo je vědou, jíž je nejlépe možno studovat skrze její původní prameny. Tomu pak odpovídá i asi jeho nejdůležitější pedagogický počín, totiž výměna „text-book“ za „case-book“. Do budoucna mají tedy studenti poznávat právo z knih, v nichž jednotlivé chronologicky a logicky za sebou seřazené příklady (případy soudní praxe) dokumentují organický vývoj příslušného právního odvětví. To vše pod vedením pedagoga, který jim na základě vhodně kladených otázek a na nich vystavěné diskusi takovýto „vhled“ do problému zpřístupňuje. „Socratic method of teaching“ se tak skutečně (přes počáteční odpor) vžívá jako legitimní způsob výuky užívaný až k dnešku.

Na tomto – jistě nejdůležitějším – bodě se však Langdellovy reformy nevyčerpávají. Mezi další z řady jeho úspěšně provedených návrhů patří tak zejména rozšíření studia ze dvou na tři léta, zavedení přijímací zkoušky (nebo předchozí nabytí bakalářského diplomu) jako podmínky pro imatrikulaci, závěrečné zkoušky v jednotlivých kursech, rozšíření právní knihovny, učitelé zaměstnaní na plný úvazek s celkovým zvýšením jejich počtu a konečně také v neposlední řadě i založení univerzitního odborného časopisu (Harvard Law Review), v kterém by kromě učitelů mohli publikovat i nejnadanější z žáků.⁴⁵⁾

Vše toto a ještě mnohem více (kupříkladu možnost na delší dobu rozloženého večerního studia) platí pak až k dnešku. V USA tak v současnosti existuje na 170 právnických škol sdružených povětšinou v „American Association of Law Schools“ (AALS) a uznaných též od ABA za způsobilé k přípravě absolventů pro advokátní povolání.⁴⁶⁾ Podmínkou přijetí je dosažení bakalářské hodnosti a složení LSAT („Law School Admission Test“). Prvý rok se studují povinné předměty, další dva výběrové. Úspěšný absolvent obdrží nakonec akademickou hodnost doktora práv – J.D.⁴⁷⁾

⁴⁴⁾ Tamtéž – str. 607.

⁴⁵⁾ Hall – str. 337.

⁴⁶⁾ Hay – str. 263.

⁴⁷⁾ Pěchota – str. 533-534.

Pokojné (až stojaté) vody rozbouřilo v druhé polovině 60. let i na právnických školách celospolečenské hnutí za občanské svobody a práva, které na okamžik pozměnilo jinak tradičně konzervativní smýšlení právnického dorostu.⁴⁸⁾ Do svých obvyklých kolejí se situace ovšem vrací již v 70. letech (kdy mimochodem dochází k skutečné „explozi“ soudních příj) a zejména pak v Reaganově éře.

Celkově lze říci, že právníky v dnešní Americe provází pověst, která není z historického hlediska pohledu na tento stav nikterak neobvyklá, která však zde vzhledem k charakteru „pevnými pravidly hry“ vymezené americké společnosti nabývá zcela zvláštní příchuti a aktuálního zabarvení, totiž – „nepopulární, ale nezbytní“.⁴⁹⁾ Nechme tak na závěr plně zaznít paradoxnímu bonmotu historie, který z uzavřeného kruhu našeho pojednání více než zřetelně vyplývá: pro zemi, která započala svou existenci snem o nepotřebnosti právníků, se tito nakonec stali symbolem.

LEGAL PROFESSION IN THE USA – PAST AND PRESENT

S u m m a r y

The author of the article examines the development of the legal profession on the present territory of the United States in the historical context – since the earliest colonisation where the utopian belief in the harmonious coexistence of people led to the conviction about no need for lawyers – up to the present days where the lawyers exercise extraordinary influence upon what is going on in the country and upon the way the country reflects itself.

The important role of the American lawyers is connected with the role of law and keeping the rules of game in general as well as the complexity of the legal circumstances in the country embracing fifty diverse law systems in its states and the fifty-first system of law on the federal level.

The author deals with the lawyers role and position as it has evolved since the colonial era over establishment of independence (where in the courts decisions the application of the precedents coming from England was rejected but the very principle of the legal precedent was preserved) to the contemporary understanding of law and its rule. The article examines the development and exercise of the legal profession. It emphasises the contribution made by big legal firms to the lawyers – especially attorneys style of work.

The author gives his historical outline with respect to special conditions of applying law in the Southern and in the Western states of the Union. He pays considerable attention to judges, especially the judges of the Supreme Court of the U.S.A.; he also looks at this institution in terms of its function of a guarantee of the constitutional principle.

The major part of the study is concerned with the issue of education and legal instruction of the new members of the legal profession in the U.S.A. Development has arrived at a point where people become judges and performers of other legal professions on the basis of education acquired from the faculties of law, experience gathered in legal practice, and on the basis of general social recognition.

⁴⁸⁾ Zajímavé svědectví skýtají i přehledy amerických sociologů, které dokládají, že právě tehdejší zfilmování novely nositelky Pulitzerovy ceny Harper Lee „To kill a mockingbird“ s Gregory Peckem v hlavní roli neohroženého právníka přimělo mnoho amerických studentů k zahájení právního studia s ideou pozdější angažované práce v ghettech ve prospěch sociálně slabších a rasově utiskovaných. Odlivu talentů do této oblasti tak byly velké firmy na Wall Streetu nuceny čelit mimořádným zvýšením platů.

⁴⁹⁾ Podle nedávných průzkumů veřejného mínění si ale právníci stále ještě ve svůj prospěch udržují poměrně slušný náskok oproti dvěma jiným tradičně málo důvěryhodným stavovským uskupením – totiž politikům, pod nimiž jsou už jen obchodníci s auty.

In the legal instruction provided by the faculties of law, the reforms initiated by Christopher C. Langdell, the Dean of the Law School at Harvard University, are of fundamental importance. His methods and system of legal education are followed by other law schools, the total number of which is over 170 in the United States today.

It is this type of qualified professional preparation of lawyers at the universities that is likely to preserve its place in the future.

JURISDIKČNÍ IMUNITA, HISTORICKÉ PERSPEKTIVY

VLADIMÍR BALAŠ

*pověřen vedením Právnické fakulty ZČU v Plzni,
vedoucí katedry mezinárodního práva na této fakultě,
ředitel Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky*

Rozvoj mezinárodní spolupráce v hospodářské a vědeckotechnické oblasti vede nevyhnutelně k tomu, že státy vstupují do různých právních vztahů nejen s jinými státy a mezinárodními organizacemi, ale i s různými fyzickými či právními osobami. Mezinárodní hospodářské styky, na které bychom chtěli zvláště zaměřit svou pozornost, se značně rozšířily již v první polovině devatenáctého století. Průmyslová revoluce, která v tomto století započala, otevřela nové možnosti svobodnému podnikání a vyvolala také nové potřeby.

Mezinárodní právo je systémem stojícím vedle práva vnitrostátního. Jeho úloha nespočívá ovšem pouze v regulaci vztahů vznikajících mezi jeho subjekty, značný vliv má i na tvorbu vnitrostátního právního řádu. V mnoha případech má vliv i na ustanovení vnitrostátního práva, která zdánlivě s mezinárodním právem vůbec nesouvisí, a to s ustanoveními upravujícími vztahy občanskoprávní či trestněprávní, tj. na otázky, v nichž stát uplatňuje svou vnitřní pravomoc a která vychází z jednoho z nejzákladnějších principů práva mezinárodního, ze zásady svrchovanosti. Výsledkem takovéto interakce mezinárodního a vnitrostátního práva nejsou jenom zásady personality, teritoriality či universality, podle nichž se stanoví, kdy, resp. za jakých podmínek je dána pravomoc místních soudů. Lze rovněž zkoumat obrácenou část tohoto jevu a my se v tomto článku budeme zabývat těmi případy, v nichž pravomoc nemůže být uplatněna tak, jak by normálně uplatněna býti měla, a to z důvodů zvláštních. Budeme se zabývat jedním ze zvláštních případů vynětí z pravomoci místních soudů – jurisdikční imunitou a zvláště těmi případy, ve kterých existuje výslovné vynětí z obvyklého použití státní moci. Vzhledem k poměrně širokému spektru problémů se zaměříme na jurisdikční imunitu státu a jeho majetku.

Otázka, zda a do jaké míry jsou jednání státu a jeho majetek vyňaty z pravomoci cizích soudů a úřadů je diskutovaná již několika generacemi právníků. I přes zjevný odklon od absolutní imunity k její restriktivní podobě je pohled na rozsah priznávané imunity i dnes stále ještě značně rozdílný.

Existují samozřejmě i různé teoretické přístupy k hodnocení institutu imunity. Obecně se koncepce pravomoci – jurisdikce točí kolem zásady svrchovanosti, rovnosti a nevměšování. Zásadou svrchované rovnosti státu, která je považována za základ imunity, bylo argumentováno jak ve prospěch priznávání nároku na imunitu,

tak i k jejímu odepření. Různé pohledy na jurisdikční imunitu státu jsou bezpochyby podmíněny historicky a sociálně ekonomicky.

Klíčovou otázkou při hodnocení jurisdikční imunity státu je přesné stanovení normativního obsahu tohoto stále ještě obyčejového pravidla obecného mezinárodního práva. Ačkoli jisté prvky sblížení lze pozorovat, není možno zcela jednoznačně normativní obsah určit. Na jedné straně existující tendence k zužování imunity a na straně druhé setrvávání některých států na tradičních pozicích tuto úlohu velmi znesnadňuje.¹⁾

Snaha vyřešit otázku imunity se obrazila i na práci Komise OSN pro mezinárodní právo, která od roku 1978 připravuje návrh Úmluvy o jurisdikční imunitě státu a státního majetku. První fáze práce Komise byla ukončena v roce 1986 a návrh byl předložen vládám členských států k vyjádření. Základem pro dopracování předloženého návrhu se tak má stát mezinárodní opinio juris.²⁾

Předkládaný článek si neklade za cíl rozhodnout, k čemu se má světové společenství přiklonit, je spíše malým příspěvkem do velké diskuse. Nadto příspěvkem pouze historickým, neboť jak teoretické názory na původ imunity, tak i přístupy k jejímu ohraničení a hodnocení návrhu úmluvy zpracované Komisí OSN pro mezinárodní právo, byly otázkami již publikovanými. Zbývá tedy ještě část historická a ač by se slušelo historii sérii statí o imunitě začít, jsem rád, že se na ni vůbec dostalo, byť až ke konci a s drahým zpožděním. Po velmi hezkých člancích J. Žourka³⁾ je to další stať v naší literatuře, která se bude podrobněji zabývat příslušnou materii z historického hlediska, na rozdíl od výše zmíněných článků, s jejichž závěry i přes nespornou bravuru zpracování nemohu souhlasit,⁴⁾ podrobněji v určitých vývojových etapách vývoje institutu imunity. Abych však nepředbíhal, není vyloučeno, že se k návrhu úmluvy ještě jednou vrátím a že několik řádek bude přidáno i k nevyhovující úpravě tohoto institutu v našem vnitrostátním zákonodárství. Rád bych ještě uvedl, že v zahraniční literatuře je této problematice věnována mnohem větší pozornost než u nás. Kromě toho, že žádná z učebnic mezinárodního práva veřejného se bez kapitoly o vynětí z jurisdikce neobejde,⁵⁾ byla materie zpracována v celé řadě monografií⁶⁾ a odborných článků.⁷⁾

¹⁾ Srov. BALAŠ, V.: *Vynětí státu z pravomoci cizích soudů* – trendy, Právník 5/96. Dále jen „BALAŠ, Vynětí státu.“

²⁾ Srov. např. BALAŠ, V., PAUKNEROVÁ, M., *Czechoslovak Approach to the Draft Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property*, Michigan Journal of International Law, Vol. 12, Issue 4, 1991, str. 874-902.

³⁾ Srov. ŽOUREK, J., *Vynětí státu z pravomoci cizích soudů a úřadů*, Studie z mezinárodního práva II, 1956, str. 33 an. nebo ŽOUREK, J., *Some Comments on the Difficulties Encountered in the Juridical Settlement of Disputes Arising from Trade Between Countries with Different Economic and Social Structures*, 86 Journal du droit international, 1959.

⁴⁾ Srv. BALAŠ, *Vynětí státu*.

⁵⁾ Srov. např. SHAW, M. N., *International Law*, Cambridge 1991, 3. vydání 1995 nebo BROWNLIE, I., *Principles of Public International Law*, č. vyd. Oxford 1990 atd.

⁶⁾ Srov. např. SUCHARITKUL, S., *State Immunities and Trading Activities in International Law*, 1959; BADR, G.M., *State Immunity*, 1984 nebo SCHREUER, Ch., *State Immunity: Some Recent Developments*, 1988.

⁷⁾ Otázkám imunity byla např. věnována celá nizozemská ročenka mezinárodního práva 10 Netherlands Yearbook of International Law, 1979; CRAWFORD, *International Law of Foreign Sovereigns: Distinguishing Immune Transactions*, 54 BYIL, 1983; DÉLAUME, *Public Debt and Sovereign Immunity*; The Foreign Sovereign Immunities Act of 1976, 71 AJIL, 1977 a mnoho dalších, na jejichž výčet by rozsah určený tomuto článku jen stěží stačil.

Stručný pohled na historický vývoj institutu imunity nám pomůže posloužit nejen k rozšíření obzorů o zajímavou, mimcmeně mnoha praktickými právníky či nezaujatými čtenáři laickými neprávem opomíjenou oblast práva, v naší právní vědě mnohdy považovanou za nepřilíš důležitou, a proto zcela nepotřebnou část právní historie, může nám však pomoci nalézt správný a realistický přístup k řešení problému, který přitahoval pozornost právníků na celém světě ještě dříve, než byla oblast práva, která se touto problematikou zabývá nyní, nazývána právem mezinárodním. Historický pohled je podle našeho názoru nejen zajímavý, byt' pro ohraničený okruh čtenářů, ale zejména potřebný pro objasnění historických okolností a souvislostí, které daly vzniknout tomuto institutu, institutu, který prošel dlouhou a rozporuplnou cestou, aby se stal součástí i soudobého mezinárodního práva, jakkoli se nezasevěným může zdát, že stojí poněkud na jeho okraji.

IMUNITA, BARTOLUS A OTCOVÉ MEZINÁRODNÍHO PRÁVA

Sledujeme-li historický vývoj pravidel mezinárodního práva, které se týkají jurisdikční imunity států a jejich majetku, můžeme začít již ve středověku. Základní teze, rovný nad rovným nemá moci, od níž se celý problém začíná odvíjet, bývá některými autory přičítána právu kanonickému,⁸⁾ jiní prohlašují, že pochází ze slavného výroku věhlasného italského právníka, představitele školy postglosátorů, Bartola ze Sassoferrata.⁹⁾

Je sice nanejvýš pravděpodobné, že zmíněnou zásadu právo kanonické znalo již dříve, první dochovaný písemný doklad o ní však pochází skutečně z pera Bartolova a ve své původní podobě zní následovně: „*Non enim una civitas potest facere legem super alteram, quia par in parem non habet imperium*“.¹⁰⁾

V anglické literatuře bývá mimo to uváděno, že doktrína imunity státu byla do značné míry ovlivněna tradiční imunitou místního vládce. V Anglii, jak uvádí S. Sucharitkul, byla tato doktrína přímým pozůstatkem vnitřní ústavní praxe vyjádřené zásadou „Král nemůže být žalován před svými vlastními soudy“ („*The king cannot be sued in his own courts*“).¹¹⁾

Stíhat soudně vlastního vládce bylo nemožné už i s ohledem na skutečnost, že král zosobňoval stát. Soudy, které byly součástí mocenského mechanismu, nemohly dost dobře vykonávat svou pravomoc nad vládcem (suverénem), v jehož jméne jedině mohly jednat. Místní suverén byl navíc na území jím ovládaném vrchním zákonodárcem a vykonavatelem spravedlnosti, přičemž výkon spravedlnosti nebyl v té době věcí povinnosti, ale otázkou milosti a blahovůle vládce.

Neotřesitelnost zásady, že moc svrchovaných vládců je božího původu a že panovník nemůže být postaven před žádný světský soud, která byla hlásána feudální-

⁸⁾ ŽOUREK, J., *Vyneřtí státu z pravomoci cizích soudů a úřadů*, Studie z mezinárodního práva II. Praha 1956, str. 34.

⁹⁾ VERDROSS, A., *Völkerrecht*, Wien 1955, str. 209. BADR, G. M., *State Immunity, an analytical and prognostic view*, The Hague 1984, str. 89.

¹⁰⁾ BARTOLUS, *Tractatus repressalium* (1354), *Questio* 1/3, par 10.

¹¹⁾ SUCHARITKUL, S., *State Immunities and Trading Activities*, London 1959, str. 4.

mi vládcí za účinné pomoci církve, byla vážně narušena koncem 16. století v Anglii.

Případ, který tehdy přitáhl pozornost široké právnické obce, byl spjat s odsouzením a popravou Marie Stuartovny, královny Skotska (1587). Od té doby se v právnických kruzích začíná diskutovat zejména otázka, zda panovník podléhá na cizím území pravomoci panovníka, který nad tímto územím vykonává svrchovanou moc.

Domníváme se, že by mohlo být užitečné připomenout si alespoň ve zkratce některá hlavní data celého případu, zejména argumenty podávané se značným umem jak stoupenci obžalované královny Skotska, tak právníky královny Anglie.

Odsouzení svrchovaného vládce zakládalo nebezpečný precedent i pro samotnou Alžbětu a dlužno připomenout, že sama anglická královna se dlouho zdráhala než souhlasila.

Jak známo, Marie Stuartovna po svém útěku ze Skotska do Anglie v roce 1558 podporovala katolickou opozici proti Alžbětě I. To samozřejmě nemohla Alžběta strpět a dala Marii zatknout a uvěznit.

Následkem zákona, vydaného v roce 1585, který umožňoval trestně stíhat a odsoudit k trestu smrti kohokoliv, kdo si dělal nárok na anglickou korunu nebo kdo usiloval ji královně Alžbětě vyrvat invazí nebo spiknutím proti její osobě, byla Marie Stuartovna po devatenáctiletém věznění předvolána na 5. října 1586 k nejvyššímu soudu. Se zákazem retroaktivity si v Anglii koncem šestnáctého století patrně příliš hlavu nelámali. Nemůžeme ovšem vyloučit, že přijatý zákon mohl být považován za kodifikaci v té době již platného obyčeje. Tohoto postupu se, v případě, že se to hodí, používá hojně i v současném mezinárodním právu, takže, bylo-li to tak, nic nového jsme ještě neobjevili. Vraťme se však znovu k ubohé Marii a jejímu vyšetřování. Komise, která se vyšetřováním případu zabývala, se poprvé sešla 11. října 1586. Následující den dva její členové v doprovodu notáře doručili Marii, skotské královně, Alžbětin dopis. Marie Stuartovna protestovala proti tomu, že se královna Anglie odváží nařídít jí, svrchované vládkyni, aby se dostavila k soudu. Přes námitku, že i ona byla královnou, dostavila se Marie přece jen před komisi, kde jí byla přednesena obžaloba. Obžaloba ji vinila z účasti na spiknutí, které proti státu a koruně zosnoval Babington. Marie opět prohlásila, že jako svobodná vládkyně a jmenovaná královna je podřízena jen bohu. Kromě toho protestovala jménem svým, ale i jménem svého syna, svých nástupců a jménem všech absolutních vládců.

Její zastánci tvrdili, že i v Anglii je obžalovaná podřízena jen mezinárodnímu právu (právu národů), a nikoli místní jurisdikci, a dovolávali se zásady, stanovící, že rovný nad rovným nemá moci (*par in parem non habet potestatem*).

Stoupenci anglické královny naproti tomu zdůrazňovali, že obžalovaná byla sesazena svými vlastními poddanými (Marie Stuartovna musela po konfliktu se stavovskou protestantskou opozicí odstoupit a uvolnit trůn svému synu Jakubovi VI. – v Anglii Jakub I.), že tedy není svrchovanou vládkyní, a i kdyby jí byla, byla by vazalem Alžběty. Dodávali dále, že vládce, který opustí své území, vzdává se své nedotknutelnosti, a že tvrdit opak by znamenalo vytvářet pro něj lepší podmínky než pro legitimního vládce. Prohlašovali, že každý, kdo je obviněn z trestného čí-

nu, by měl být souzen v zemi, v níž jej spáchal (zásada teritoriality, jak je vidět, není rovněž ničím novým), a že Marie Stuartovna není podřízena pouze mezinárodnímu právu, že však jako všichni cizinci musí respektovat právo země, v níž se nachází. Vyslovili dokonce názor, že ve věcech zrady není rozdíl mezi prostými cizinci a cizími panovníky. Král, který projíždí nebo dlí na území jiného krále, se podle jejich tvrzení nikterak neliší od jiné soukromé osoby a jako soukromá osoba může být také odsouzen ze zločinu velezrady.

Některé argumenty by z dnešního pohledu obstály, jiné, a byla by jich asi větší, asi ne. Pomineme-li nejasnost právního statutu skotské královny či exkrálovny, musíme připustit, že každý, kdo požívá vynětí z pravomoce soudů cizích států, je povinen respektovat zákony země, kterou navštíví. Nerespektuje-li je však, nelze jej zpravidla potrestat před soudem země, v níž se přestupku nebo trestného činu dopustil. Obtížné by bylo konstruovat i to, že se cizinec může u nás dopustit velezrady vůči našemu státu, tedy vůči jinému státu než tomu, jehož je příslušníkem.

Vraťme se tedy zpět. Výsledek soudního dramatu je znám. Členové komise pokračovali ve vyšetřování ve Westminsteru za nepřítomnosti obžalované a 25. října vynesli rozsudek smrti. O několik dnů později potvrdil rozsudek parlament a 18. února 1587 byla Marie Stuartovna na zámku ve Fotheringay sřata. Parlamentní systém měl vskutku určité nepopiratelné výhody už tenkrát a pečlivé zaznamenání námi traktovaného případu umožňuje i s odstupem několika století uvědomit si, že všechna pochybení nelze jednoduše svalit pouze na moc soudní.

Na rozdíl od anglických právníků, kteří hledali všechny možné argumenty jen aby mohli vyhovět své vládkyni a přitom si ani nestačili všimnout, že ona sama není z jejich pomoci příliš šťastná, zastánci obžalované argumentovali zejména tvrzením, že skotská královna podléhala jen právu mezinárodnímu a nikoli právu anglickému. Konečná analýza tohoto argumentu ukazuje, že nešlo o nějakou maličernost, a že je v něm zahrnut solidní základ pro obhajobu. Výklad tohoto tvrzení můžeme nalézt v knize Jeana Hotmana (jmenován doktorem práv v Oxfordu ve stejném roce jako Gentili), která pojednává o právech vyslanců a osvětluje výše uvedené argument. Na příkladu vyslance Španělska, Bernardina z Mendozy, který nepřestal proti Alžbětě konspirovat, zkoumal Jean Hotman argument odvozený z nadvlády mezinárodního práva. Jeho výklad umožňuje posoudit způsob obhajoby přijatý právníky Marie Stuartovny v celém rozsahu. Hotman píše: „Dříve byl činěn rozdíl mezi tím, zda byla dána toliko rada na plánované spiknutí, bez samotného provedení nebo zda byl tento čin dokonán. Mezinárodní právo, podle kterého by měli být vyslanci souzeni, nestaví trestný čin spáchaný na roveň trestnému činu plánovanému tak, jak to činí národní právo v některých zemích a netrestá pouhou myšlenku, stejně tak jako zločin vlastizrady (lese-majesté), jehož se dopustili poddaní. Vlastizradou se navíc rozumí zločin, který je spáchán poddanými proti suverénu.“¹²⁾

V roce 1587 se v Oxfordu objevila latinská práce pod titulem „De legato et absoluto principe perduellionis reo“, která se zabývá otázkou, zda může být vyslanec ne-

¹²⁾ NYS, E., předmluva k vydání Gentiliho *De legationibus libri tres*, Carnegie Endowment for International Peace, New York 1924, str. 23a.

bo samotný vládce odsouzen k smrti, nachází-li se na cizím území a osnuje-li tam spiknutí proti životu místního vládce nebo proti bezpečnosti daného politického společenství. Autor citované práce se vyslovuje pro přijetí kladného řešení. Angličtí právní historici se všeobecně domnívají, že práce pochází z pera jednoho ze dvou nových nositelů titulu doktor práv Oxfordské university a že všechny indicie nasvědčují tomu, že je jím Alberico Gentili.

Obdobný názor vyjádřil Gentili i ve své další práci z roku 1607. Na cizím území je podle něj každý podroben moci místního vládce. Výjimku nepřipouští ani ve prospěch cizího vládce. Kromě toho podporoval Gentili zásadu, že oficiální zástupce státu je mimo vlastní území pouhou soukromou osobou (*Magistratus extra territorium privatus est*).¹³⁾

Otázky obchodujícího státu si Gentili okrajově všimá v práci „De legationibus libri tres“. Zajímavé je, že v tomto případě není na cizí vládce zdaleka tak přísný, jako je tomu v obou případech citovaných výše. Gentili si všimá nejen skutečnosti, že vládcí uzavírali kontakty s poddanými jiných vládců, ale i toho, že se zapojovali do všech druhů soukromého podnikání. Pokud jde o podřizování států a jejich představitelů, považovaných Gentilem za pouhé soukromé osoby, místní jurisdikci, vyslovil autor citované práce názor, že by jim měla být zaručena výsada imunity z působnosti civilních předpisů tehdy, týká-li se jejich podnikání práv svrchovaného státu. „Neměli bychom brát v úvahu ani tak ty, kteří podnikají, jako spíše podnikání, kterým se zabývají, a osobu, kterou reprezentují. Ve skutečnosti jednají takoví vyslanci ve veřejné věci a jsou vybaveni zmocněním svého svrchovaného vládce ...“¹⁴⁾

Rozvoj kapitalistických výrobních sil uvnitř feudální společnosti přinesl s sebou změnu v pohledu na postavení vládce. Právní teorie začíná rozlišovat mezi případy, v nichž vládce jedná jako nositel svrchované moci na jedné straně nebo jako soukromá osoba na straně druhé, a stejně tak si všimá i otázky, zda je možno podrobit jej místní právní moci cizího panovníka.

Kde jinde mohl problém imunity vyvstat ve své téměř dnešní podobě dříve než v Holandsku, ve kterém kapitalistické výrobní vztahy převládly už v době, kdy většina „civilizovaného“ světa byla ovládána stále ještě feudálními vztahy.

Pochopitelně, že se tento problém nemohl neodrazit v právní literatuře tohoto období.

Případ, který je pro nás z tohoto hlediska nejzajímavější, se týkal spekulace s akciemi. Stalo se totiž, že mimořádný vyslanec vévody Šlesviku-Holštýnska v Haagu byl zapleten do značných finančních spekulací Tichomořské společnosti. Poté, co přišel o svůj majetek, byl svým věřitelem pohnán v roce 1720 před soud v Holandsku. Soud nařídil obstavení jeho osobního majetku kromě příslušenství legace, ale vyslanec si stěžoval u vlády na domnělé neoprávněné porušení své nedotknutelnosti a odmítl pravomoc místního soudu. Případ byl posléze vyřešen přátelskou cestou, bez přijetí jakéhokoliv oficiálního řešení. Případ tedy není zajímavý ani tak svým

¹³⁾ GENTILI, A., *In titulos Codicis „Si quis Imperatori maledixerit“, Ad legem Juliam maiestatis Disputationes decem*, Hannover 1607, str. 120.

¹⁴⁾ GENTILI, A., *De legationibus libri tres*, Kniha II, kap. X, Hannover 1594, str. 95, znovu vydáno Carnegie Endowment for International Peace, New York 1924.

obsahem jako výsledkem, neboť toto řešení by mohlo dokumentovat politickou povahu vládou přiznané imunity a zejména skutečnost, že imunita byla v této době skutečně přiznávána.

Celý příběh je pro nás významný také tím, že vyprovokoval bouřlivou diskusi a přivedl tehdejšího předsedu holandského Nejvyššího soudu k tomu, aby prozkoumal právní postavení diplomatických zástupců jak v trestním, tak v civilním soudním procesu. Tímto mužem nebyl nikdo jiný než Cornelius van Bynkershoek.

Nebudeme se zde zabývat celým problémem, jak jej Bynkershoek zpracoval, ale všimneme si pouze některých aspektů, které se bezprostředně dotýkají problematiky imunity. Otázka, zda může být suverén, který si přivodí finanční závazky v cizí zemi, souzen místním soudem, je choulostivá a měla by být pečlivě zvažována. Můžeme samozřejmě najít mnohé argumenty pro i proti.

Van Bynkershoek, který používá analogie s vyslanci, se přiklání k výlučnému vynětí (kapitola III). Ve výjimečných případech připouští právo vypovězení a dokonce násilného vysídlení, ne však uvěznění. Co se týče zboží, které patří svrchovanému vládci, jde o jiný případ (kapitola IV). Stejně jako každý soukromý majetek nacházející se v zemi, může být podle Bynkershoeka za dohledu soudce zastaven a prodán. Nechejme však mluvit samotného van Bynkershoeka: „jsou tací, kteří se domnívají, že moc vládců na jejich vlastním území je taková, že kdokoli je uvnitř hranic, je považován za jejich poddaného a že tato zásada platí tak striktně, že dokonce králové, nacházejí-li se v cizí zemi, ztrácejí práva svrchovaných vládců, a tak by na ně mělo být pohlíženo jako na soukromé občany a měli by žít podle práv a obyčejů místa, v němž se nacházejí. Poněvadž je to samozřejmě předpokládaná a nezbytná podmínka pro vstup do cizí země, není ani řečeno, že je možný nějaký jiný postup“.

„Že císař sám v císařství jiného je jako soukromník připomínal s citací autorit Arthur Duck ve své práci „De usu et auctoribus juris civilis“, II. 5, no. 9; a že princové na území jiných jsou podřízeni jurisdikci soudu stejně jako soukromí občané, uváděl s odvoláním se na autority Moller ve svém „Semestris“, IV. 20, no. 2. Toto je navíc v podstatě názorem Richarda Zouche v jeho „De iure feciali inter gentes“, část II, oddíl 2, ot. 6, který uvádí dva nebo tři příklady princů, kteří byli odsouzeni v cizí zemi. Ale já vůbec nevidím důvod, proč by princ v dominiu jiného nemohl vykonávat práva svrchovanosti, jak jsou nazývána, pokud jde o jeho vlastní vládcovskou moc ...“

„Nyní prozkoumejme blíže případ prince, který byť svobodný a nezávislý, vstoupil nicméně do dominia jiného, buď, aby vedl jednání, o která se v jiném případě obecně starají vyslanci, jako ta, jež se týkají smluv, obchodních vztahů a jiných záležitostí tohoto druhu, anebo, aby uvedl do pořádku soudní proces, do kterého se zapojil nebo aby se naučil z politiky druhé země něco, co by mohl přijmout ve své vlastní zemi nebo pouze pro rozptýlení. Ale ať už je důvod jeho návštěvy jakýkoli, nikdo nebude tvrdit, že odešel se záměrem podřídit se moci druhého a stát se poddaným změnou sídla.“¹⁵⁾

¹⁵⁾ BYNKERSHOEK, *De foro legatorum, tam in causa civili, quam criminali liber Singularis*, překlad díla vydaného v roce 1721, Carnegie Endowment for International Peace, London 1946, Caput III, Princeps in alterius Imperio quo, jure censeatur, quod ad forum competens, str. 15, 17. Dále jen „BYNKERSHOEK, *De foro legatorum*.“

V další hlavě se Bynkershoek zabývá, jak je patrné z jejího názvu, vzájemným vztahem obstavení majetku cizího prince a pravomoci místního soudu. „Mluvil jsem o vládčích, mluvíme nyní o jejich majetku. A je nezbytné o tom mluvit, protože nejen ve vztahu k našim osobám, ale také pokud jde o náš majetek, podléháme jurisdikci soudce v místě, kde je náš majetek; a protože jsme takto podrobeni, náš majetek může být obstaven a my tam můžeme být žalováni. Poněvadž tato praxe v civilních případech mezi soukromými osobami převládá všude, kde jsou obstavení častá, nevidím žádný důvod, proč by neměla převládat když jde o majetek cizích princů. Dokonce kdybychom se zdrželi zadržetí prince z důvodu nedotknutelnosti jeho osoby, kdo by mohl říci, že majetek prince v cizí zemi je stejně nedotknutelný? Praxi národů bylo potvrzeno, že s majetkem, který pro sebe princ koupil v dominiu druhého nebo získal jeho dědictvím nebo jakýmkoli jiným způsobem, bude nakládáno právě tak jako s majetkem soukromých osob a bude ve stejném stupni podřízen břemenům a daním. Protože majetek je věc, vystavuje se všem odpovědnostem podřízení bez výjimky. Avšak řeknete-li, že koně a psi římského císaře a dokonce majetek menší hodnoty než ten, o němž bylo hovořeno dříve, je také nedotknutelný, zavdáte podnět k smíchu a vtipům a nedostanete vážnou odpověď, neřku-li, že se mi nezdá, že by nedotknutelnost, která je tak energicky zdůrazňována v diskusích o vyslancích, poskytovala dostatečně dobrý důvod k tomu, aby byli vyňati z jurisdikce toho, v jehož zemi zůstávají ...“.

... „Jednotnost však neexistuje pokud jde o majetek cizích princů. Souhlasím s Hilligerem v jeho komentářích Doncana, Kniha XVII, kap. 17 A, když říká: „Pokud jde o majetek, dokonce má-li ten, jenž jej vlastní, nadřazené postavení, je podřízen jurisdikci podřízené osoby a tradice je v tomto ohledu taková, že je podřízený každý, i když má vynikající postavení královské důstojnosti. Označuje jej jako podřízeného ve vztahu k soudnímu řízení a k tomu výkonu rozhodnutí, které snad soudce vydal v případě majetku pod jeho jurisdikcí, ať už movitého nebo nemovitého, nebo peněz, ať už jsou dluženy z jakéhokoli důvodu. Každopádně, když se řídíte mnou, taková je má interpretace.“¹⁶⁾

Na rozdíl od A. Gentiliho, který imunitu přiznával v případě obchodování i vyslancům a jiným zástupcům cizího svrchovaného vládce obchodujícím v zájmu tohoto vládce, a který kromě toho tvrdil, že v případě, kdy se samotný svrchovaný vládce nachází na cizím území, ztrácí atributy svrchovanosti a je plně podřízen moci místního vládce, zastává Van Bynkershoek v obou případech zcela odlišný názor. Podle jeho mínění by svrchovaní vládci měli požívat výsad plynoucích z jejich svrchovanosti vždy, kromě případů, kdy se zabývají na cizím území obchodní a jí podobnou činností.

Přestože dospěl Van Bynkershoek k závěru, že zboží a majetek svrchovaného vládce, ať již je získán jakkoli, ať má veřejný nebo soukromý charakter, jsou podřízeny pravomoci místního soudce, musel připustit, že samotné státy řešily spory tohoto druhu jinak, než jak to on sám považoval za spravedlivé. Ve zde již citované

¹⁶⁾ BYNKERSHOEK, *De foro legatorum*, Caput IV, Principis bona in alterius Imperio, an per arrestum forum tribuant.

práci Van Bynkershoek píše: „Státy často vydávaly výnosy, které se zdály být v zájmu státu, i když poškozovaly vlastní poddané. V tomto spojení cituji následující případ: V roce 1668 obstavili jistí soukromí věřitelé krále Španělska tři válečné lodě tohoto království, které vpluly jistého dne do přístavu ve Vlissingenu. Na protest španělského vyslance však Generální stavby 12. prosince 1668 rozhodly, že stavové Zealandu dohlédnou na to, aby lodě byly neprodleně propuštěny. Královna Španělska měla být podle tohoto rozhodnutí současně písemně požádána, aby učinila věci své osobní odpovědnosti, že nároky věřitelů, jež jsou v nejvyšším stupni spravedlivé, budou uspokojeny. V opačném případě by bylo nezbytné připustit represálie, o které bylo úpěnlivě žádáno. Viz Aitzema, kniha XLVIII, str. 1033 an. A vskutku nesmí být přičítáno strachu, ale pouze soucitu, že v roce 1654 věřitelé hraběnky Falcké, která zde bývala známa jako česká královna, nebyli s to získat od stavů a soudů Holandska souhlas na zahrnutí jejího majetku do příkazů obstarání, jak sám Aitzema uvádí v knize XXXIV, str. 76.“¹⁷⁾

Jak je vidět, považoval sám Bynkershoek shora citované případy, kdy imunita byla přiznána, spíše za výjimku než za pravidlo. Případ neúspěšného pokusu o obstarání španělských válečných lodí z roku 1668 popisovaný zde Bynkershoekem považoval např. Boguslavskij, který je jinak nyní sám příznivcem doktríny imunity restriktivní, za první známý případ přiznání imunity cizího státu a jeho majetku soudem.¹⁸⁾ Jak však vidíme z citace, imunita nebyla přiznána soudem, ale zákonodárným sborem.

Dlužno také podotknout, že stejným způsobem by v současné době postupovaly i soudy zemí, které vycházejí z učení o omezené (restriktivní) imunitě. Imunita by byla přiznána, neboť v daném případě šlo o válečné lodě, což je nepochybně majetek státu sloužící k uplatnění vrchnostenských funkcí a vynětí vojsk procházejících přes území jiného státu s jeho souhlasem, stejně jako válečných lodí kotvicích v cizích přístavech, bylo mezinárodním právem obyčejovým nepochybně uznáváno již tehdy a nebylo-li vynětí z pravomoci cizího státu přiznáno mezinárodním obyčejovým právem, bylo jistě uznáváno přinejmenším jako pravidlo mezinárodní zdvořilosti. Ze samotného Bynkershoekova výkladu se dá pak ještě soudit, že připouští, že imunita mohla být přiznána i z obav před případným konfliktem se Španělskem v případě, že by spor byl rozhodnut jinak. Uvedený spor by mohl rovněž svědčit o skutečnosti, že už tenkrát rozhodující úlohu při přiznávání imunity sehrály politické důvody. Ty ostatně sehrály významnou úlohu i v mnoha pozdějších případech. Někdy to bylo ve prospěch imunity absolutní, jindy, zejména později, ve prospěch imunity restriktivní. V současné době podle našeho názoru byly politické aspekty poněkud zatlačeny do pozadí a převládají spíše aspekty ekonomické.

Pozoruhodný názor na řešení otázek spjatých s imunitou státu a jeho majetku můžeme nalézt rovněž u Ch. Wolffa, jehož práce vynikají zejména svou konsistentí. Ostatně není to nic divného, vždyť Wolff byl především matematikem.

Ch. Wolff rozlišuje mezi smlouvami, které byly uzavřeny pro veřejné blaho, a jinými dohodami. „Jestliže se nositelé svrchované moci“, píše Wolff, „například krá-

17) BYNKERSHOEK, *De foro legatorum*, Caput IV, str. 23.

18) BOGUSLAVSKIJ, M. M., *Immunitet gosudarstva*, Moskva 1962, str. 25.

lové, dohodnou spolu o nějaké soukromé záležitosti nebo o věci dotýkající se jejich osobního prospěchu nebo dokonce uzavírají-li nositelé svrchované moci ujednání s cizími soukromými osobami, toto ujednání není smlouvou“. Za smlouvu je v tomto případě s největší pravděpodobností považována mezinárodní smlouva. Tak to alespoň vyplývá z dalšího výkladu, ve kterém Wolff píše: že proto, aby jakákoli smlouva či dohoda mohla být považována za takovou smlouvu, musí být splněny dvě základní podmínky: „U smlouvy je samozřejmě požadováno, aby obě strany byly nositeli svrchované moci a aby daný předmět právního vztahu, o němž je uzavřena smlouva, ovlivňoval veřejné blaho. Nebude-li splněna jedna z podmínek, pak nepůjde o smlouvu, ale o soukromé ujednání. Tak kdyby se nějaký král dohodl s nějakým princem na zaslání určitého množství vína za určitou cenu, půjde o soukromé ujednání.“ V úvahu by zde měly být brány rozdíly, které existují mezi královskými akty panovníka a jeho akty soukromými, neboť pokud jde o jeho soukromé jednání, je na krále pohlíženo jako na soukromou osobu, která nepoživá žádná jiná práva než jaká mají všechny ostatní soukromé osoby. Stejně tak, jestliže některý král uzavře kontrakt s nějakými poddanými jiného o tom, že mohou přivést na jeho území nějaké zboží, je to soukromé ujednání, ačkoli bylo uzavřeno pro veřejný prospěch.“¹⁹⁾

Wolffova koncepce formálně právního dělení, která rozlišuje mezi případy, kdy stát jedná jakožto subjekt mezinárodního práva veřejného, se všemi privilegii vycházejícími z tohoto postavení a případy, kdy vstupuje do občanskoprávních vztahů, je i dnes podle našeho názoru zřejmě nejlepším řešením této otázky. Bylo by totiž jedině logické, kdyby imunita, jakožto institut mezinárodního práva veřejného, byla přiznávána státům pouze ve vztazích spravovaných tímto právem od samého začátku.

E. de Vattel, jehož práce vycházela z Wolffovy „*Jus naturae methodo scientifica pertractatum*“, se problematikou obchodujícího svrchovaného vládce rovněž zabýval, i když opět jen okrajově. Zmínit se o některých jeho názorech na zkoumanou otázku, uvedených v práci „*Le Droit des Gens ou principes de la Loi Naturelle, appliqués à la Conduite et aux Affaires des Nations et des Souverains*“, však považuji za vhodné už i jen z toho důvodu, že se jedná o jedno z děl, která bezmála sto let ovlivňovala politiku zejména evropských států a jehož stopy lze ještě dnes nalézt ve Spojených státech amerických (koncepce lidských práv, pohled na otázku svrchovanosti ...).

Problematicou, která má úzký vztah k otázkám imunity, se zabývá Vattel hned na několika místech této své práce. V paragrafu 213 pojednává o soukromých kontraktech suveréna. „Sliby, dohody a všechny soukromé kontrakty suveréna jsou při-

¹⁹⁾ WOLFF, CH., *Jus Gentium Methodo Scientifica Pertractatum*, (Frankfurt a Lipsko 1764), Publikace Carnegie Endowment for International Peace, Oxford 1934, kapitola IV, De pactis privatis summarum potestatum, par. 373.

„...It is required for a treaty, of course, both that the parties should be sovereign powers, and that the subject matter concerning which the stipulation is made should affect public good ... Likewise, if some King makes contract with some subjects of another, that they may bring certain goods into his territory, this is a private stipulation, although entered into for public advantage. Srov. též par. 284, část 8, *Jus nat.*

rozně podřízeny stejným pravidlům jako kontrakty soukromých osob. Jestliže při nich vznikají spory, odpovídá stejné postavení suveréna, uslechtilosti cítění, jež jej charakterizuje a jeho láska ke spravedlnosti, aby je nechal rozhodnout soudním tribunálům tohoto státu. Toto je praxe všech civilizovaných států, která je ovládána vžitými zákony“.²⁰⁾

V dalším paragrafu téže knihy rozebírá Vattel otázku kontraktů, které suverén uzavřel se soukromými osobami jménem státu. Dohody a kontrakty, které uzavřel suverén jménem státu při výkonu své oficiální funkce se soukromými osobami, mají být řízeny pravidly platnými pro veřejné smlouvy. Jestliže uzavře suverén kontrakt s osobami, které nejsou jeho poddanými, ať už jsou to soukromé osoby nebo národy nebo jiný suverén, pak práva stran jsou v každém případě stejná. Stejná práva mají strany i v případě, že soukromá osoba, se kterou suverén uzavřel kontrakt, je jeho poddaným, avšak s jedním rozdílem, který se týká způsobu rozhodování sporů vzniknuvších z kontraktů. Takovýto jednotlivec je povinen předložit svůj nárok k posouzení soudu svého státu.

Suverén může prohlásit za neplatný kontrakt, jestliže je v rozporu s veřejným blahem. Může se tak stát buď z důvodu, který činí dokonce veřejnou smlouvu neplatnou, zejména proto, že je škodlivá pro stát nebo na základě principu eminent domaine, který suverénovi dovoluje disponovat majetkem občanů v zájmu společného dobra.²¹⁾

FORMOVÁNÍ NOVODOBÉ DOKTRÍNY – PRVNÍ POLOVINA DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ AŽ 1. SVĚTOVÁ VÁLKA

Doktrínu státní imunity jako takovou začínají soudy formulovat teprve v devatenáctém století. Prvním známým případem, který sloužil zároveň jako precedent, bylo přiznání imunity soudem USA ve věci *The Schooner Exchange v. McFaddon & Moore*. Vzhledem ke skutečnosti, že tento případ bývá většinou právních teoretiků považován za první právní vyjádření doktríny absolutní imunity, zmíníme se o některých okolnostech, které mohly mít vliv na rozhodování soudu, a to ať už přímo nebo nepřímo.

Předmětem sporu byla loď, jejímiž původními majiteli byli dva občané USA. Na své plavbě z Baltimoru do San Sebastianu byla roku 1810 na základě Rambouilletova dekretu, jímž Napoleon vyhlásil kontinentální blokádu, zabavena francouzskými námořními silami a v přístavu Bayonne přeměněna na válečnou loď Balaou nebo veřejnou loď č. 5. Rambouilletův dekret nařizoval zabavit každou loď, která se při své plavbě na evropský kontinent zastavila v Anglii. Po neúspěchu u Trafalgaru (21. 10. 1805), kde Francie ztratila jakoukoli možnost bojovat s Anglií na moři, se

²⁰⁾ VATTEL, E. DE, *Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle, appliqués à la Conduite et aux Affaires des Nations et des Souverains*, překlad vydání z roku 1758, vydáno Carnegie Institution of Washington, Washington 1916, Kniha II, kapitola XIV, § 213, str. 186. Dále jen „VATTEL, Droit des Gens“.

²¹⁾ Srov. VATTEL, op. cit. sub 13, par. 214.

Napoleon snažil zničit Anglii hospodářsky, a proto se rozhodl uzavřít jí přístup na evropské trhy. Veškeré anglické zboží nalezené na území Francie a spojeneckých států bylo konfiskováno. Pochopitelně, že jediná cesta, kterou se zboží mohlo na evropský kontinent dostat, vedla po moři. Proto tak přísná opatření vůči lodím, které připlouvaly z anglických přístavů.

Když byla loď pod svým novým jménem Balaou číslo 5 nucena následkem nepříznivého počasí zakotvit v srpnu 1811 ve Filadelfii, její původní majitelé nelenili a obrátili se na okresní soud (District court), aby se domohli svých práv.

Okresní soud, aniž by se zabýval vlastnickými poměry, odmítl žalobu s odůvodněním, že zmíněná loď nepodléhá jakožto veřejná válečná loď spřáteleného státu soudní pravomoci amerických soudů. Stejně tak americkým soudům nepřisluší zkoumat otázku vlastnického titulu suveréna k lodi. Obvodní odvolací soud (*Circuit court of Appeal*) změnil rozhodnutí soudu první instance, nicméně nejvyšší soud obnovil rozsudek prvního soudu. Předseda nejvyššího soudu Marshall, který spor v konečné instanci rozhodoval, založil svůj výrok na tezi, že národní jurisdikce je uvnitř vlastního území nutně výlučná a absolutní, i když existují případy, ve kterých „se má za to, že se každý suverén zříká výkonu části této úplně a výlučné územní pravomoci, o níž je prohlášeno, že je atributem každého národa“. Výjimky, při kterých se stát vzdává dobrovolně výkonu své územní pravomoci, byly podle něj tři. Imunita, která byla přiznána lodi Balaou, měla podle názoru soudce Marshalla stejný charakter jako imunita poskytovaná cizím vyslancům. Další výjimka se týkala nemožnosti zadržení a uvalení vazby na osobu cizího suveréna a třetí bylo mlčky učiněné vzdání se územní pravomoci v případech, kdy je vojskům cizího vládce přiznáno právo průchodu přes vlastní území:²²⁾

Odověď na otázku, co vedlo Nejvyšší soud USA k tomu, že rozhodl v případě lodi Exchange, jejíž získání Francií bylo flagrantním porušením mezinárodního práva, ve prospěch Francie a nikoli vlastních občanů, je třeba hledat jinde než v právu. Musíme vzít v úvahu spíše konkrétní politické poměry tehdejší doby, zejména vzájemné vztahy USA, Anglie a Francie.

Po válce v letech 1775 – 1783 se Anglie ještě dlouho nesmířila se ztrátou svých kolonií v Americe a stále doufala, že nad nimi obnoví svou bývalou moc. Prováděla vůči mladé republice nepřátelskou politiku, zdržovala zejména odchod svých vojsk ze severozápadních základů. Kromě toho odmítala uznat za americkou Louisianu, kterou USA koupily od Francie. Za napoleonských válek vznikly ve vztazích mezi Anglií a USA další záležitosti ke konfliktům. V roce 1810 byl v USA vydán zákon, který dovozoval obchod s Francií a zakazoval obchod s Anglií. I přes zabavení několika amerických lodí Francií nebyly škody způsobené USA ničím ve srovnání se škodami, které jí způsobila anglická blokáda francouzských přístavů. Angličané zabavovali americké lodě i s náklady, násilím odvlékali z amerických plavidel námořníky, které obviňovali z dezertace z britského loďstva a nutili je sloužit na anglických lodích. Politika Anglie, která působila konfiskacemi plavidel a nákladů Spojeným

²²⁾ Viz. U.S. Supreme Court Reports, sv. VII, str. 287-297, vydáno Lawyers Cooperative Publishing co. 1882. Srov. rovněž PITT COBBET, *Cases on International Law*, 6th edition, London 1947, str. 278-282.

státům citelné hmotné škody a ohrožovala rovněž státní svrchovanost této země, vyvolávala velkou nelibost. V červnu 1812 vyhlásily proto USA Anglii válku.²³⁾

Ve světle těchto historických událostí by jiné rozhodnutí Nejvyššího soudu USA bylo pravděpodobně politicky nepřijatelné a tudíž nemožné. Bylo by jen zajímavé vědět, zda byla Johnu McFaddonovi a jeho partnerovi nějakým způsobem kompenzována utrpená škoda, například vládou USA.²⁴⁾

První anglické případy, ve kterých byla přiznána imunita cizího státu resp. jeho majetku, se rovněž týkaly lodí. Soudy, které odmítly vlastní jurisdikci, bylo argumentováno mimo jiné tak, že cizí státy, zosobněné svými svrchovanými vládci, jsou svrchované a nezávislé a že pohnat je k soudu by mohlo urazit jejich královskou důstojnost. Na těchto prvních kauzách je kromě toho ještě zajímavá skutečnost, že ve výročních soudů byla imunita přiznávána výlučně jednání veřejnoprávní povahy.²⁵⁾

Je tomu tak i v klasickém rozhodnutí v případě *Parlement Belge*.²⁶⁾ Lord Brett se v něm odvolává na zásadu absolutní nezávislosti každé svrchované autority a na mezinárodní zdvořilost, z nichž vyplývá povinnost každého svrchovaného státu odmítnout výkon pravomoci nad osobami suverénů nebo vyslanců druhých států, nebo nad veřejným majetkem státu určeným k veřejnému užití.

Rovněž Brett, stejně jako Marshall v případě *The Schooner Exchange*, vychází z výlučné územní jurisdikce.²⁷⁾

Období 1880-1918 můžeme považovat za kulminační bod největší expanze v přiznávání jurisdikční imunity cizím státům. Imunita byla přiznávána státům bez jakéhokoli omezení ve své „absolutní“ podobě. Výjimkou jsou v tomto období pouze rozhodnutí italských a belgických soudů, které rozlišují mezi jednáním veřejné povahy (*actes de puissance publique*) a jednáním soukromoprávním (*actes de gestion privée*). Imunitu přiznávají pouze veřejnoprávnímu jednání druhého státu. Tento způsob přiznávání imunity byl později označen jako doktrína „omezené nebo funkční či restriktivní imunity“ a má svůj původ ve francouzské administrativně právní koncepci. Po revoluci v roce 1789 byly ve Francii zřízeny dva paralelní systé-

²³⁾ *The World Almanac and Book of Facts* z roku 1987, vydán v New Yorku v roce 1987, str. 475, uvádí tři příčiny, které vedly k vyhlášení války Anglii:

1. Konfiskace lodí obchodujících s Francií.

2. Čtyři tisíce zadržených a naturalizovaných námořníků do roku 1810.

3. Skutečnost, že Britové vyzbrojili Indiány, kteří podnikali nájezdy na západní hranice USA.

Kromě těchto důvodů vedl USA k tomuto kroku bezpochyby i důvod čtvrtý, a to nejdůležitější. Tímto důvodem bylo právě oslabení Británie v důsledku války s Francií.

²⁴⁾ Srov. BADR, G. M., *State Immunity*, str. 14.

²⁵⁾ Tak např. v případě *De Haber v. The Queen* od Portugal (1851), Lord Campbell říká: „In the first place, it is quite certain upon general principles ...that an action cannot be maintained in any English court against a foreign potentate for anything done or omitted to be done by him in his public capacity as representative of the nation of which he is the head and that no English court has jurisdiction to entertain any complaints against him in that capacity ... To cite a foreign potentate in a municipal court for any complaint against him in his public capacity, is contrary to the law of nations, and insult which he is entitled to resent.“ (1851) 17 QB, str. 206-207.

²⁶⁾ PITT COBETT, *Cases*, str. 283-285.

²⁷⁾ „The principle ... is that as a consequence of the absolute independence of every sovereign authority, and of international comity which induces every sovereign State, each and every one declines to exercise by means of its courts any of its territorial jurisdiction or over the person of any sovereign or ambassador of any other State or over the public property of any State which is destined to public use, or over the property of any ambassador though such sovereign, ambassador or property be within its territory, and therefore byt for common agreement, subject to its jurisdiction.“ (1880) 5 PD, str. 213-215.

my soudů, civilní a správní. Z praktických důvodů mají stejné postavení a není mezi nimi postavení podřízenosti, jsou na sobě nezávislé. Zjednodušeně můžeme říci, že civilní soudy byly kompetentní rozhodovat spory mezi soukromými osobami, zatímco správní soudy rozhodovaly spory, v nichž jako jedna ze stran vystupoval stát a jako druhá soukromá osoba. Tento systém neměl sice přesný protějšek v Anglii či USA, stal se však vzorem správního soudnictví v mnoha evropských zemích, ve kterých převažoval kontinentální právní systém.

Patrně není zcela náhodná ani skutečnost, že státy, v jejichž soudech můžeme pozorovat i rozvoj doktríny restriktivní imunity, jsou zejména ty, ve kterých byla přijata obdobná koncepce jako ve Francii²⁸⁾ a které zřídily podle jejího vzoru správní soudnictví.^{29),30)} Francouzskému typu správního práva je vlastní dělení případů na ty, v nichž stát vykonává svou veřejnou moc (spory, jež vznikají v těchto případech, patří do kompetence správních soudů), a případů, kdy stát vystupuje jakožto soukromá osoba, to znamená nikoli jako subjekt veřejnoprávní (spory vznikající v těchto případech rozhoduje běžný civilní soud).

Rovněž majetek státu je podle francouzského správního práva rozdělen do dvou skupin. Za veřejný majetek jsou považovány veřejné cesty, splavné řeky, mořské břehy atd. a nakládání s ním je upraveno pravidly správního práva. Za soukromý majetek jsou pokládány země a struktury, které jsou řízeny státem a využívány pro obchodní a průmyslové účely. Stát tento majetek vlastní jakožto soukromník. Právní otázky, které se tohoto majetku týkají, jsou zpravidla upraveny občanským (soukromým) právem a rozhodují o nich civilní soudy. „Ovlivněny koncepcí správního práva francouzského typu, začaly se soudy mnoha evropských států zabývat už na přelomu století kritickou analýzou doktríny svrchované imunity“ píše J. M. Sweeney. „Dospěly přitom k závěru, že ne všechny akty cizího státu musí být považovány za akty svrchovaného charakteru.“³¹⁾ Ve stejné době, kdy italské a belgické soudy odmítají přiznávat imunitu cizím státům ve své absolutní podobě, objevuje se celá řada článků, které takového jednání podporují a snaží se na podporu takového přístupu přinést dostatečně pádné argumenty.³²⁾

ZÁVĚR

Z historického hlediska bývá pravidlo o imunitě státu považováno za pozůstatek z časů, kdy byly prakticky všechny státy ovládány autokratickými vládci, jimž byly přiznávány atributy svrchovanosti a kteří v pravém slova smyslu zosobňovali stát – „L'Etat, c'est moi“. V tomto období, charakterizovaném přežíváním podstaty feudálního řádu, snaha o výkon moci jedním suverénem nad druhým nevyhnutelně znamenala buď nadřazenost silnějšího z nich nebo aktivní nepřátelství přibližně stejně silných svrchovaných vládců.

²⁸⁾ K organizaci správního soudnictví francouzského srov. zejm. HOETZEL, J., *Československé správní právo*, část všeobecná, Praha 1937, str. 376 an.

²⁹⁾ Pokud jde o vývoj českého správního soudnictví srov. např. WEYR, F., *Soustava československého práva státního*, II. vydání, Praha 1924, str. 329 an.

³⁰⁾ K pojmu a vývoji správního soudnictví v moderní české literatuře viz zvláště HENDRYCH, D. a kol., *Správní právo – obecná část*, Praha 1994, str. 238 an.

³¹⁾ SWEENEY, J. M., OLIVER, C. T., LEECH, N. E., *The International Legal System*, 3. vydání, New York 1988, str. 346-347.

³²⁾ Srov. např. ŽOUREK, J., *Vynětí státu*, str. 39 a násl.

Vzhledem k tomu, že státy byly ztotožněny se svými svrchovanými vládci a vztahy mezi nimi byly do značné míry osobními vztahy jednotlivců, mohlo být mírové soužití zachováno pouze v případech, že se jednotliví suverénové budou vzájemně respektovat. Vzájemné uznávání bylo založeno především na zdvořilosti. Jestliže by svrchovaný vládce, který se nacházel na území cizího státu, byl podřízen jurisdikci přijímacího státu, mohly by zájmy jeho vlastního státu být snadno ohroženy právě v důsledku takového nepříznivého postavení suveréna v cizím státě. Ostatně jak bylo uvedeno výše, požadavek na zachování určitých pravidel ve vzájemných vztazích mezi feudálními vládci byl vyjádřen v právní zásadě pocházející z pera Bartola ze Sassoferrata, že rovný nad rovným nemá moci (*par in parem non habet imperium*).

I když zná historie ne jeden příklad, kdy tato zásada nebyla ve vzájemných vztazích svrchovaných vládců respektována – patrně nejvíce diskutovaným případem bylo odsouzení a poprava Marie Stuartovny (18. 2. 1587), o níž se rovněž v tomto článku dosti obsáhle zmiňujeme, lze říci, že ve velké většině případů byly vztahy mezi panovníky, a to i zásluhou imunity, civilizovanější. V tomto konkrétním případě však při výběru práva a jeho interpretaci sehrály pravděpodobně rozhodující úlohu politické důvody a dost možná i osobní antipatie.

Praktická potřeba udržování vzájemných mezinárodních vztahů existuje i v dnešní době. Přátelské vztahy by bezpochyby byly narušeny, kdyby se soudy jednoho státu pokoušely vykonávat neohrazenou jurisdikci nad jiným státem.

Pravidlo imunity je i v současné době považováno za jedno ze základních pravidel mezinárodního práva. Jako jedna ze zásad soudobého mezinárodního práva se začalo formulovat z imunity přiznávané na základě zdvořilosti svrchovaným vládcům v cizích státech. Během devatenáctého století se ze zdvořilosti obyčejové, na jejímž základě byla imunita poskytována panovníkům, nelze však vyloučit ani názor, že už nešlo o pouhou mezinárodní zdvořilost (*comitas gentium*), ale o mezinárodní obyčej, zformovala imunita svrchovaného státu, a to jako obyčejové pravidlo mezinárodního práva.

Pravidlo imunity bylo zformulováno ve své dnešní podobě v období *laissez-faire*. Bernard Fensterwald,³³⁾ který si všímá této skutečnosti, uvádí, že dalekosáhlá pravidla absolutní imunity vznikala v době, kdy právníci nepředpokládali, že by se stát mohl nějak širěji zapojit do mezinárodního obchodu. Společně se stále častěji ingerencí státu do ekonomických vztahů na mezinárodním poli začínají již koncem 19. století sílit názory, že by imunita neměla být státům přiznávána v neohrazeném rozsahu.

Teoretické zdůvodnění státní imunity bývá mnohými autory odvozováno z tradičních koncepcí a předpokladů vlastních rozvoji klasického mezinárodního práva v průběhu 19. století.³⁴⁾ V tomto období byl stát všeobecně představován jako práv-

³³⁾ FENSTERWALD, B., *Sovereign Immunity and Soviet State Trading*, Harvard Law Review No. 4, Vol. 63 (1949-50), str. 614.

³⁴⁾ OPPENHEIM, L., *International Law*, 6th edition, 1947, str. 239-41. Oppenheim shrnul ortodoxní teoretické názory na svrchovanou imunitu v pojednání o původu imunity jakožto následku rovnosti států. Jeho závěry jsou následovné: Podle pravidla „*par in parem non habet imperium*“ – nemůže žádný stát uplatňovat jurisdikci nad druhým státem. Proto, třebaže státy mohou žalovat před cizími soudy, nemohou být zpravidla před nimi žalovány, jestliže se dobrovolně nepodřídí jurisdikci příslušného soudu ... I když se soudy někdy odvolávají na mezinárodní zdvořilost (*comity of nations*) jako na základ svého rozhodnutí, zásada imunity svrchovaných států z jurisdikce soudů jiných států musí být v dohodnutých mezích považována za pravidlo mezinárodního práva, jehož nedodržování má za následek vznik mezinárodněprávní odpovědnosti státu.

ní entita, která je oprávněna k specificky základním právům jako jsou právo absolutní svrchovanosti, úplné a výlučné územní jurisdikce, absolutní nezávislosti a právní rovnosti v rámci společenství států. Všechna absolutna byla současným vývojem poněkud relativizována a mnohdy se absolutní stalo obsoletním. Názory na rozsah imunity se různily a různí. Tento článek si jen kladl za cíl ukázat, že se argumenty ve prospěch jedné či druhé koncepce neobjevují pouze v posledních sto letech, ale mnohem dříve.

JURISDICTIONAL IMMUNITY, HISTORICAL PERSPEKTIVES

Summary

Trading State and its jurisdictional immunity are both topics that smell by some kind of modernity. There is, of course, among international jurists, well known Latin maxim of Bartolus de Saxoferrato „*non enim una civitas potest facere legem super alteram, quia par in parem non habet imperium*“, but then, as if the evolution had ended for at least centuries. Most of authors then refer to the famous decision of the U.S. Supreme Court in which Chief Justice Marshall in 1812 upheld absolute immunity in often cited dictum in *The Schooner Exchange v. McFaddon* and Moore. There is also famous and very often cited decision of Justice Phillimore in the case *Parlement Belge* from 1880. In the same way in which both American and British courts partisan absolute immunity, there is common knowledge of decisions in Italy and Belgium from the end of 19th century, in which on the other hand, we can face decline from the concept of absolute immunity. There are well known disputes between learned jurists from the break of centuries and we can find many interesting arguments for and against one or another approach.

Our article notices of opinions of renowned lawyers of slightly different period. It confronts opinions of jurists from 19th and 20th century with those of „fathers“ and perhaps „grandfathers“ of international law. It deals with views of successors of Bartolus and attempts to show how far are arguments used by contemporary lawyers original or where the modern legal doctrine continues in the thinking of its predecessors or in which areas there is still possible to follow quite elaborated arguments of classical lawyers.

There was remarkable evolution in opinions as concerns the sovereign or jurisdictional immunities. As we have mentioned it was not the revolution. The law is conservative to some extent and it often plays the role of stabilizing element in the society. What we are trying to show is gradual sorting of arguments submitted by partisans of restricted or unrestricted immunity of the sovereign ruler. The lesson we can get when exploring historical sources is surprisingly great. It concerns not only our narrow topic. As well as today, also in olden writings of Gentili, Zouche, Bynkershoek, Vattel or other authors of pre or post Grotius era, it is possible to discover attempts to find the best, detached answer to this question. We can also trace number of opinions made for purpose or even very apologetical ones. It is obvious that people did not change so much and times we live in can be different thanks to huge and remarkable technical revolution, but people, common features of human behaviour and various social cliché stay pretty same or very similar at least. Besides the ascertainment that lawyers behave in the similar way in face to face similar situations for centuries, there are also other curiosities. I did not discover America, but I have reminded to myself what was the level of legal thinking among these early new era lawyers. It is astonishing to learn that not only ancient Roman lawyers were excellent. We can feel strong continuation in the tradition of legal thinking also among jurists of 15th, 16th, 17th and 18th centuries. It was already modern legal thinking that can bear comparison with works of the best authors of our

time. Among all arguments we attempt to analyse, though in a very general way, special attention is given to the work of Ch. Wolff. His proposals could not only become guideline, and to be quite successful way of solving the issues connected with jurisdictional immunities even nowadays, but because of its internal coherence or consistence it can become lucid example of legal thinking. As such it can still serve as good example for generations of lawyers.

L'HISTOIRE DU DROIT FRANÇAIS DANS LES REVUES ET LES RECUEILS TCHÈQUES DE DROIT AVANT LA „RÉVOLUTION DE VELOUR“ EN 1989

STANISLAV BALÍK

katedra právních dějin Právnické fakulty UK

L'histoire du droit français, dont je veux parler de la place qu'elle occupe dans nos revues et recueils juridiques, fait chez nous partie intégrante de l'histoire générale de l'Etat et du droit.

Cette discipline, de même que les autres disciplines de l'histoire du droit, sert non seulement de base à l'instruction juridique moderne, mais aussi de point de départ vers l'acquisition de la connaissance et la compréhension du régime étatique et de la culture juridique d'autres nations.

La discipline en question, c'est-à-dire l'histoire générale de l'Etat et du droit, a commencé à être enseignée dans nos facultés de droit il y a 49 ans environ, mais sous des formes un peu différentes et plus restreintes cette discipline avait déjà été cultivée de fait et portait d'autres noms.

Avant l'année 1918, alors que les pays tchèques faisaient partie de l'Autriche-Hongrie, les historiens tchèques du droit étudiaient d'une part l'histoire de l'Empire d'Autriche et l'histoire du droit allemand, d'autre part l'histoire d'autres Etats et d'autres nations (de Pologne, de Russie, de Bulgarie, des Slaves méridionaux, etc.). Ils consacraient aussi beaucoup d'attention à l'étude du droit romain, du droit canonique et au rapport de l'Etat et de l'Eglise.

En principe on peut affirmer que la science tchèque de l'histoire du droit s'orientait à cette époque vers les pays du centre et de l'est de l'Europe tout en laissant en marge de leur intérêt les autres pays d'Europe et en dehors de l'Europe.

Ceci s'applique dans une large mesure aussi à l'histoire du droit français.

Cet aspect se reflète, aussi quel qu'en soit le motif, dans le contenu des revues, des recueils et des manuels de droit.

C'est ainsi que depuis l'année 1861 où commença à paraître la plus ancienne revue juridique tchèque „*Le juriste*“ (Právník) jusqu'en 1918, les revues juridiques tchèques¹⁾ n'ont publié que quelques articles (essais, matériaux, glosses, exposés,

¹⁾ Les revues juridiques de l'époque étaient les suivantes:

A part la revue la plus ancienne „*Le juriste*“ (Právník), dont nous faisons mention et qui est publiée à Prague depuis 1861, paraissaient „*La revue des avocats tchèques*“ (Casopis českých advokátů) (Prague, 1899-1901), appelée depuis „*Les vues juridiques*“ (Právnícké rozhledy) (Prague, 1901-1918; pendant les années 1901-1908 elles paraissaient comme la revue de l'Association des avocats tchèques, pendant les

comptes rendus et annotations), concernant l'histoire de l'Etat et du droit de la France avant la Révolution de 1789²⁾ et après la Révolution.³⁾ Ces articles avaient soit un caractère exclusivement juridico-historique ou bien leur exposé se rapportant au droit en application relevait les aspects juridico-historiques de façon très marquée. Il faut ajouter que les articles publiés accusaient un niveau de qualité fort différent et étaient de nature très diverse. Certains avaient simplement un sens de vulgarisation scientifique et d'autres méritent la rigueur du jugement scientifique. A part ces articles juridico-historiques, plusieurs articles concernant le droit français en application ont été publiés, mais ceux-ci ne font pas l'objet de notre attention.

Depuis l'année 1918, alors que fut constituée la République tchécoslovaque indépendante, jusqu'en 1939 où les pays tchèques ont été occupés par les nazis, de nouvelles conditions se sont créées pour l'étude de l'histoire du droit chez nous. En 1919 eut lieu la réforme des études juridiques. La réforme concernait également l'histoire de l'Etat et du droit, car à la place de l'histoire du droit allemand et de l'histoire du droit de l'Empire d'Autriche qui était enseignées jusque-là, on introduisit l'enseignement de l'histoire du droit public et du droit privé en Europe centrale. Le cours ne devait concerner que la France, l'Empire allemand avec un chapitre particulier sur l'Etat brandebourgeois-prussien, la Pologne, la Hongrie jusqu'en 1526, l'Etat tchèque jusqu'en 1526, les Etats des Slaves méridionaux avec un chapitre particulier sur l'Etat croate et la monarchie des Habsbourg. Néanmoins le professeur *Karel Kadlec* (1865-1928), éminent connaisseur de l'histoire du droit de l'Europe centrale et homme de science érudit publia dans ses manuels également l'étude de l'Etat constitutionnel. Dans le cadre de son exposé, une place était réservée aussi à l'histoire constitutionnelle de la France.⁴⁾

Cet acte qui allait se répercuter sur les pages des manuels de l'enseignement supérieur et dans les amphithéâtres universitaires devait sans doute aussi contribuer à stimuler l'intérêt des revues juridiques pour l'histoire du droit d'autres Etats, y compris la France. Ce but fut atteint dans une certaine mesure. Les conditions favorables au développement de cet intérêt scientifique furent aussi élargies par la fondation de revues juridiques nouvelles, d'orientation théorique surtout.⁵⁾ Et c'est justement

années 1908-1918 cette revue se trouvait à la charge privée de V. Bouček), „L'horizon autonome“ (Samosprávní obzor) (Prague, 1879-1908), remplacée par „L'horizon administratif“ (Správní obzor) (Prague, 1909-1919), „Le recueil des sciences juridiques et étatiques“ (Sborník věd právních a státních) (Prague, 1901-1948) et les „Nouvelles de l'Association morave des juristes“ (Zprávy Právnícké jednoty Moravské) (Brno, 1892-1918). Certaines de ces revues étaient orientées sur les besoins spécialisés de la pratique, d'autres tels que „Le juriste“, „Le recueil des sciences juridiques et étatiques“ et partiellement „Les vues juridiques“ étaient plus ou moins orientées sur la théorie. A ce propos, „Le recueil des sciences juridiques et étatiques“, fondé par l'éminent historien de droit tchèque le professeur Bohuš Rieger (1857-1907), revêtait une importance particulière.

²⁾ Voir la liste des titres à *Balík* (S.), La bibliographie sélective des articles et essais scientifiques sur l'histoire générale de l'Etat et du droit aux périodiques et recueils juridiques et historiques de droit tchéques, I. 1861-1989 (Výběrová bibliografie vědeckých článků a statí z obecných dějin státu a práva v českých právních a právněhistorických časopisech a sbornících, I. 1861-1989), Prague 1992, pp. 64-65.

³⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, p. 133.

⁴⁾ Cf. *Kadlec* (K.), Histoire du droit public en Europe centrale (Dějiny veřejného práva ve střední Evropě), Prague 1920, Prague 1921, Prague 1923.

⁵⁾ C'étaient la „Revue pour la science juridique et étatique“ (Časopis pro právní a státní vědu) (Brno, 1918-1947), issue des „Nouvelles de l'Association morave des juristes“, „Všehrd“ (Prague, 1919-1941), „Annuaire scientifique de la faculté de droit de l'Université Masaryk de Brno“ (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně) (Brno, 1922-1947), „L'Etat moderne. Revue pour la politique, le parlementarisme et les sciences étatiques“ (Moderní stát. Revue pro politiku, parlamentarismus a vědy státní) (Prague, 1928-1936) et enfin le „Bulletin de droit tchécoslovaque“ (Prague, paraissant depuis 1925 jusqu'à présent), publié en français.

dans ces nouvelles revues que nous trouvons de nombreux articles sur l'histoire du droit français avant la révolution de 1789⁶⁾ ou à l'époque ultérieure.⁷⁾ Parmi les revues traditionnelles, seul le *Recueil des sciences juridiques et étatiques* (Sborník věd právních a státních) prête attention à l'histoire de l'Etat et du droit en France.⁸⁾ Les revues consacrées à la pratique juridique ne prêtent attention à l'histoire du droit français que de façon sporadique. Ceci s'applique aussi bien aux revues anciennes qu'aux revues nouvelles qui ont remplacé d'anciennes revues ou ont été nouvellement fondées.⁹⁾ Ce qui est en somme compréhensible, car nombre d'entre elles étaient étroitement spécialisées.

Les indices prometteurs en matière de diffusion de l'histoire du droit français chez nous furent malheureusement anéanties, du moins pour un certain temps, par l'occupation allemande des pays tchèques pendant les années 1939-1945, par la fermeture des écoles supérieures tchèques, par la liquidation physique de certains éminents historiens du droit et, enfin, par la deuxième guerre mondiale qui a prouvé une fois de plus dramatiquement l'authenticité et la validité du proverbe „INTER ARMA SILENT MUSAE“.

Ces conditions défavorables ne se sont améliorées qu'après la guerre, quand la Tchécoslovaquie a rétabli dans les facultés de droit l'enseignement et l'étude de l'histoire du droit, pour le moment seulement parmi les matières de l'histoire du droit public et du droit privé en Europe centrale, le rapport de l'Etat et de l'Eglise, le droit romain, etc., et que certaines revues juridiques qui avaient été supprimées pendant l'occupation et qui ne s'étaient pas compromises en collaborant avec les nazis ont été rétablies.

Le besoin urgent d'élaborer des manuels nouveaux et de s'acquitter d'autres tâches pédagogiques et scientifiques immédiates ont causé qu'au cours des années 1945-1948 on n'avait mis au point que l'histoire du droit des Etats de l'Europe centrale. Ce fut le même cas pour les revues juridiques.

Ce n'est que plus tard, après l'année 1948, qu'il fut possible de passer à l'étude de la problématique plus „éloignée“.

En cette année eut lieu une réforme des études du droit dans les facultés de droit introduisant l'histoire générale de l'Etat et du droit englobant et remplaçant plusieurs matières d'histoire du droit qui existaient auparavant.

⁶⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, p. 65.

⁷⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, pp. 133-134.

⁸⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, p. 65.

⁹⁾ Au cours des années 1918-1938, de nombreuses revues juridiques ont été fondées et publiées. Certaines ont cessé de paraître avant 1938, d'autres au cours de l'occupation allemande des pays tchèques.

C'étaient les revues suivantes:

„La revue pour le droit et la politique ferroviaires“ (*Časopis pro železniční právo a politiku*) (Prague, 1922-1943), „L'autonomie tchécoslovaque“ (*Ceskoslovenská samospráva*) (1924-1925), „Le droit tchèque. Revue de l'Association des notaires tchécoslovaques“ (*České právo. Časopis notářů československých*) (Prague, 1919-1943, 1946-1948), „L'autonomie démocratique“ (*Demokratická samospráva*) (Prague, 1919-1935), „Le juriste financier“ (*Finanční právník*) (Prague, 1935-1939), „Notre autonomie“ (*Naše samospráva*) (Prague, 1927-1938), „Le droit tchécoslovaque“ (*Ceskoslovenské právo*) (Prague, 1934-1936), „La pratique juridique“ (*Právní praxe*) (Prague, 1936-1939), „Le journal de la magistrature“ (*Soudcovské listy*) (Prague - Pardubice, 1920-1943), „Le journal de l'Office national tchèque des communes, des villes et des arrondissements de Prague“ (*Věstník Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů v Praze*) (Prague, 1930-1948), „Le Bulletin du ministère de l'Intérieur de la République tchécoslovaque“ (*Věstník ministerstva vnitra republiky československé*) (Prague, 1919-1951), „Le barreau tchèque“ (*Česká advokacie*) (Prague, 1919-1942).

Cette nouvelle discipline comprenait également l'étude de l'histoire de l'Etat et du droit en France. L'intégration de ces sujets au programme, qui intéressaient beaucoup nos étudiants, était la conséquence naturelle et logique de la tendance que poursuivait l'histoire générale de l'Etat et du droit, à savoir „de faire l'étude approfondie de tous les Etats et de tous les systèmes juridiques ayant existé dans le passé.“¹⁰

Le remaniement de cette discipline ainsi que la tendance en question se reflètent tout d'abord dans les manuels. Etant donné que l'élaboration de nouveaux manuels nécessitait beaucoup de temps, on utilisa pendant quelques années des manuels soviétiques traduits en tchèque comprenant des chapitres sur l'histoire de l'Etat et du droit en France avant¹¹) et après la révolution de 1789.¹²)

A partir de l'année 1954-1955, les cours concernant l'histoire générale de l'Etat et du droit étaient doublés de séminaires ayant pour objet de procéder à l'analyse des sources de droit choisies. Ceci aboutit à l'élaboration d'un recueil de texte spécial, d'une chrestomathie, ou figuraient aussi certaines sources relatives à l'histoire de l'Etat et du droit en France avant et après la révolution de 1789.¹³)

A partir de 1971, les historiens du droit de la faculté de droit à Prague, et plus tard aussi à Brno, commencèrent à publier leurs propres manuels et chrestomathies.

Aussi bien les manuels que les chrestomathies faisaient l'étude de l'histoire de l'Etat et du droit en France avant¹⁴) et après la révolution de 1789.¹⁵)

¹⁰) Tureček (J.) et coll., Histoire universelle de l'Etat et du droit dans l'Antiquité (Světové dějiny státu a práva ve starověku), Prague 1963, p. 14.

¹¹) Cf. Tureček (J.) et coll., Histoire de l'Etat et du droit sous le féodalisme (Dějiny státu a práva za feudalismu), Prague 1964; Tureček (J.) et coll., Histoire de l'Etat et du droit sous le féodalisme et sous le capitalisme jusqu'à la Grande révolution socialiste d'Octobre (Dějiny státu a práva za feudalismu a za kapitalismu do Velké říjnové socialistické revoluce), Prague 1968.

Il s'agit surtout des traditions de la russe en tchèque.

¹²) Cf. Tureček (J.) et coll. Histoire générale de l'Etat et du droit sous le capitalisme (Obecné dějiny státu a práva za kapitalismu), Prague 1959; Tureček (J.) et coll., Histoire générale de l'Etat et du droit sous le capitalisme jusqu'à la Grande révolution socialiste d'Octobre (Obecné dějiny státu a práva za kapitalismu do Velké říjnové socialistické revoluce), Prague 1963; Tureček (J.) et coll., Histoire de l'Etat et du droit dans les pays non socialistes après le Grande révolution socialiste d'Octobre (Dějiny státu a práva v nesocialistických zemích po Velké říjnové socialistické revoluci), Prague 1963; Tureček (J.) et coll., Histoire de l'Etat et du droit sous le féodalisme et sous le capitalisme jusqu'à la Grande révolution socialiste d'Octobre (Dějiny státu a práva za feudalismu a za kapitalismu do Velké říjnové socialistické revoluce), Prague 1968.

Il s'agit surtout des traditions de la russe en tchèque.

¹³) Cf. Tureček (J.) et coll., Textes choisis pour l'étude de l'histoire générale de l'Etat et du droit (Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva), Praha 1956.

¹⁴) Les sources concernant l'histoire de l'Etat et du droit en France féodale ont été publiées dans Balík (S.) et coll., Textes pour l'étude de l'histoire générale de l'Etat et du droit, II: L'Etat féodal et le droit féodal (Texty ke studiu obecných dějin státu a práva, II: Feudální stát a právo), Prague 1974.

Pour l'interprétation de l'histoire de l'Etat et du droit en France féodal voir Kincl (J.) et coll., Histoire de l'Etat et du droit sous le féodalisme, II (Dějiny státu a práva za feudalismu, II) Prague 1978; Balík (S.), History of State and Law. Pt. I. General History of State and Law. Outline of Lectures, Prague 1975; Balík (S.), Bref aperçu des cours sur l'histoire générale de l'Etat et du droit (Stručný nástin přednášek z obecných dějin státu a práva), Ostrava 1981.

¹⁵) Les sources concernant l'histoire de l'Etat et du droit en France après l'année 1789 ont été publiées dans Balík (S.) et coll., Textes pour l'étude de l'histoire générale de l'Etat et du droit, III: L'Etat et le droit capitaliste (Texty ke studiu obecných dějin státu a práva, III: Kapitalistický stát a právo), Prague 1971.

Pour l'interprétation de l'histoire de l'Etat et du droit en France après l'année 1789 voir Balík (S.) et coll., Histoire générale de l'Etat et du droit sous le capitalisme jusqu'à l'année 1945 (Obecné dějiny státu a práva za kapitalismu do roku 1945), éd. provisoire, Prague 1974; Litsch (K.), Histoire générale de l'Etat et du droit sous le capitalisme (Obecné dějiny státu a práva za kapitalismu), Prague 1975; His-

En 1983 les travaux sur les manuels d'histoire générale de l'Etat et du droit se terminèrent par la publication d'un manuel d' „Histoire générale de l'Etat et du droit“ (Všeobecné dějiny státu a práva) élaboré par les historiens du droit tchèques et slovaques sous la direction du professeur *J. Kincl*. Les lecteurs trouvent également dans ce manuel des chapitres concernant l'histoire de l'Etat et du droit en France.¹⁶⁾

Il découle nettement de ce que je viens dire qu'après l'année 1948, les historiens du droit tchèques se consacrent surtout à l'élaboration de manuels d'enseignement.

Sans doute est-il intéressant de relever si les historiens du droit tchèques se penchaient aussi sur les problèmes partiels concernant l'histoire de l'Etat et du droit d'autres pays y compris de la France. On désire savoir si l'histoire de l'Etat et du droit français a eu aussi une répercussion favorable dans les revues juridiques qui paraissaient après 1948 et qui paraissent depuis.¹⁷⁾

La réponse à la première question est affirmative. La réponse à la deuxième question n'est pas univoque en égard à l'orientation et aux objectifs des diverses revues. A ce propos il faut ajouter qu'en ce qui concerne l'histoire du droit, y compris le droit français, une excellente base de publication fut constituée par la fondation des „Etudes juridico-historiques“ (Právněhistorické studie, publié depuis 1955). Ce périodique scientifique fondé sur l'initiative du professeur V. Vaněček (1905-1985), éminent historien du droit tchèque après la deuxième guerre, est devenu l'organ principal d'histoire du droit. La fondation de deux périodiques juridiques universitaires constitue une aide appréciable pour les historiens du droit. Un rôle considérable incombe surtout à la revue „Acta Universitatis Carolinae – Iuridica“ ou plusieurs articles scientifiques sur l'histoire de l'Etat et du droit français ont paru.¹⁸⁾

Balík (S.), History of State and Law. Pt. I. General History of State and Law. Outline of Lectures, Prague 1975; *Balík* (S.) et coll., Histoire de l'Etat et du droit sous le capitalisme jusqu'à l'année 1945 (Dějiny státu a práva za kapitalismu do r. 1945), Prague 1976; *Balík* (S.), Bref aperçu des cours sur l'histoire générale de l'Etat et du droit (Stručný nástin přednášek z obecných dějin státu a práva), Ostrava 1981.

¹⁶⁾ Cf. *Kincl* (J.), Histoire générale de l'Etat et du droit (Všeobecné dějiny státu a práva), Prague 1983.

¹⁷⁾ Tandis qu'après l'année 1948, sous le régime socialiste, certaines revues juridiques ont cessé de paraître et d'autres continuaient encore à paraître pendant un certain temps, plusieurs nouvelles revues ont été fondées en regard aux nouvelles nécessités de la théorie et de la pratique juridique.

Cf. „Acta Universitatis Brunensis – Iuridica“ (Brno, paraissant depuis 1971), dans le cadre desquels est publié le „Recueil des ouvrages des enseignants de la faculté de droit de l'Université Jan Evangelista Purkyně“ (Sborník prací učitelů právnické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně), „Acta Universitatis Carolinae – Iuridica“ (Prague, paraissant depuis 1955), publiant des articles scientifiques des enseignants de la faculté de droit de Prague, le „Bulletin de droit tchécoslovaque“ susmentionné avec sa mutation en langue russe „Bjulleten československého práva“ (Prague, paraissant depuis 1950) et sa mutation en langue anglaise „Bulletin of Czechoslovak Law“ (Prague, paraissant depuis 1960), „Bulletin de l'Institut de l'Etat et du droit. Les problèmes juridiques des pays en développement“ (Bulletin Ústavu státu a práva. Právní otázky rozvojových zemí) (Prague, 1964), la „Revue du droit international“ (Časopis pro mezinárodní právo) (Prague 1956-1971) remplacé par „Relations internationales“ (Mezinárodní vztahy) (Prague, parait depuis 1972), „Légalité socialiste“ (Socialistická zákonost) (Prague, paraissant depuis 1953), „Le journal judiciaire“ (Justiční listy) (Prague 1951-1955), „La science soviétique – L'Etat et le droit“ (Sovětská věda – Stát a právo) (Prague, 1951-1955), „Le droit administratif“ (Správní právo) (Prague, parait depuis 1968), „L'Etat et le droit“ (Stát a právo) (Prague, parait depuis 1955), „La pratique de l'arbitrage“ (Arbitrážní praxe) (Prague, parait depuis 1960), les „Nouvelles du barreau“ (Zprávy advokacie) (Prague, 1956-1969), remplacées en 1970 par la „Pratique du barreau“ (Advokátní praxe) et depuis 1971 par le „Bulletin du barreau“ (Bulletin advokacie).

¹⁸⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, pp. 66-67 et 134-136.

Nos revues juridiques sont complétées par des recueils, des hommages etc. Ceux-ci publient également de temps en temps des articles scientifiques sur l'histoire de l'Etat et du droit français.¹⁹⁾

Bien que pour le moment le nombre des articles scientifiques paraissant sur l'histoire de l'Etat et du droit français dans nos revues juridiques, nos recueils et nos manuels de droit ne soit pas considérable, il témoigne de l'intérêt croissant pour ce sujet de longue date. Cet intérêt s'est concrétisé plusieurs fois par l'apparition de monographies ou recueils scientifiques²⁰⁾ portant exclusivement sur un sujet donné de l'histoire du droit français.

Cependant pour nos historiens, reste, en dépit de l'intérêt grandissant, une sorte de „jeune verger“ comme disait le roi de Babylone Hammourabi. Et, comme le constatait ce législateur judicieux, un nouveau verger ne peut encore produire une récolte de fruits aussi abondante.

LA LISTE DES ABRÉVIATIONS DANS LES ANNEXES A ET B

AUBI	- ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS - Iuridica, (Brno, depuis 1971)
AUCI	- ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE - Iuridica, Prague, depuis 1955
BULLETIN DE DROIT MĚSTSKÉ PRÁVO	- BULLETIN DE DROIT TCHECOSLOVAQUE, Prague, depuis 1925 MĚSTSKÉ PRÁVO V 16. - 18. STOLETÍ V EVROPĚ (Le droit de ville aux 16e - 18e siècles en Europe). Réd. <i>K. Malý</i> , Prague 1982
MISCELLANEA	- MISCELLANEA HISTORICO-IURIDICA. Réd. par <i>V. Vaněček</i> , Prague 1940
MODERNÍ STÁT	- MODERNÍ STÁT. Revue pro politiku, parlamentarismus a vědy státní (L'ETAT MODERNE. Revue pour la politique, le parlementarisme et les sciences étatiques), Prague, 1928-1944
PHS	- PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE (Les Études juridico-historiques), Prague, depuis 1955
PRÁVNICKÉ ROZHLEDY	- PRÁVNICKÉ ROZHLEDY (Les vues juridiques), Prague 1901-1918
PRÁVNÍK	- PRÁVNÍK (Le Juriste), Prague depuis 1861
SBORNÍK PRACÍ	- SBORNÍK PRACÍ Z DÉJIN STÁTU A PRÁVA (Le recueil des travaux sur l'histoire de l'Etat et du droit). Réd. <i>Malý</i> , Prague, 1979
SVPS	- SBORNÍK VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH (Le recueil des sciences juridiques et étatiques), Prague 1901-1948
SPRÁVNÍ OBZOR	- SPRÁVNÍ OBZOR (L'horizon administratif), Prague 1909-1919
VĚDECKÁ ROČENKA	- VĚDECKÁ ROČENKA PRÁVNICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY V BRNĚ (Annuaire scientifique de la Faculté de Droit de l'Université Masaryk de Brno), Brno, 1922-1947
VŠEHRD	- VŠEHRD, Prague, 1922-1947
VÝVOJ	- VÝVOJ PRÁVNÍHO POSTAVENÍ DĚLNICKÉ TŘÍDY ZA KAPITALISMU (L'évolution de la position juridique de la classe ouvrière sous le capitalisme). Réd. <i>K. Malý</i> , Prague 1984

¹⁹⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, pp. 66-67 et 134-135.

²⁰⁾ Voir la liste des titres à *Balík*, Bibliographie, I, pp. 66-67 et 134-136.

ANNEXE A

La liste des titres sur l'histoire de l'Etat et du droit en France avant 1789, publiés dans les revues et les recueils tchèques de droit.

1861-1918

Articles:

Bouček V., Z manželského práva francouzského. PRÁVNICKÉ ROZHLEDY VII, 1906, pp. 255-256, 265-266; VIII, 1907, pp. 6-8.

Matériaux, glosses, exposés:

O původu kroje soudního ve Francii. PRÁVNICKÉ ROZHLEDY V, 1904, pp. 261-263, 272-275.

Comptes rendus, annotations:

Taranovskij F. V., Dogmatika položitel'nago gosudarstvennogo prava vo Francii při starom porjadke, Jurjev 1911. SVPS XIII, 1912-1913, pp. 241-243, Karel Kadlec.

Vacek Josef, Problém mobilární vindikace v západoevropském právu moderním a dějinný jeho vývoj. Sv. I, kn. I. Exposé problému: část úvodní a část historická. Praha 1906. SVPS VIII, 1907-1908, pp. 441-453, Karel Kadlec.

1918-1945

Articles:

Karpat Josef, K dějinám pojmu Corona regni vo Francúzsku a Anglicku. MISCELLANEA, pp. 91-141.
Novotný Jan M., Maršál Vauban a jeho díme royale. SVPS XXX, 1930, pp. 413-428.

Comptes rendus, annotations:

Belloc Hilaire, Kardinál Richelieu, Praha 1933. VŠEHRD XV, 1934, p. 167, Wierer.

Declarenil J., Histoire générale du droit français des origines à 1789, Paris 1925. SVPS XXVII, 1927, pp. 96-97, S.

Olivier-Martin F., L'organisation corporative de la France d'ancien régime, Paris 1938. SVPS XL, 1940, pp. 144-149, Mojmir Vaněk.

1945-1989

Articles:

Balík Stanislav, Feudalismus na konci „starého režimu“ a jeho soudobá kritika. AUCI 1971, n° 4, pp. 257-290.

Balík Stanislav, Le Chapelierův zákon a jeho historické pozadí. Příspěvek k dějinám právního postavení dělníků v raném kapitalismu. SBORNÍK PRACÍ, pp. 9-56.

Balík Stanislav, K organizaci řemeslné výroby v Toulouse ve 13. století. Příspěvek k ekonomickým a právním dějinám jižní Francie za feudalismu. MĚSTSKÉ PRÁVO, pp. 85-94.

Balík Stanislav, Právní ochrana vynálezů ve Francii do r. 1789. AUCI 1975, n° 2, pp. 183-194.

Boguszak Jiří – Peška Pavel, La théorie de la séparation des pouvoirs chez Montesquieu, sa signification et sa mort. BULLETIN DE DROIT, XIII, 1955, pp. 63-101.

Boura Ferdinand, La signification historique de l'oeuvre de Montesquieu. BULLETIN DE DROIT, XI-II, 1955, pp. 3-44.

Bystřina Ivan, Les vues de Montesquieu sur l'Etat et le droit et leur plan dans l'histoire des doctrines politiques. BULLETIN DE DROIT, XIII, 1955, pp. 45-62.

Foustka Radim N., Montesquieu et la révolution française. BULLETIN DE DROIT, XIII, 1955, pp. 102-116.

Comptes rendues, annotations:

Antoine Michel, Le Conseil Royal des Finances au XVIIIe siècle et le Registre E 3659 des Archives Nationales, Genève 1973. PHS 22, 1979, pp. 327-328, S. Balík.

Bellanger Claude – Godechot Jacques – Guiral Pierre – Terron Fernand etc., Histoire générale de la presse française. Préface de Pierre Renouvin, I-III, Paris 1969-1972. PHS 19, 1975, pp. 308-310, S.B.

Contamine Philippe, Guerre, Etat et Société à la fin du Moyen Age. Etudes sur les armées des rois de France 1337-1494, Paris – La Haye 1972. PHS 22, 1979, p. 326, S. Balík.

Dvě práce o královské moci ve Francii. PHS 30, 1989 pp. 236-237, Stanislav Balík.

Hermann-Mascard N., La censure des livres à Paris à la fin de l'Ancien régime (1750-1789), Paris 1968. PHS 16, 1971, p. 297, S.B.

Labrousse Elizabeth, Essai sur la révocation de l'Edit de Nantes, Genève – Paris 1985. PHS 30, 1989, p. 233, Stanislav Balík.

Le Prince dans la France des XVIe et XVIIe siècles. Travaux et recherches de la Faculté de Droit et des sciences économiques de Paris, Série „Sciences historiques“, n° 7, Paris 1965. PHS 13, 1967, p. 300, V.V.

Major Russel J., French representative assemblies: Research opportunities and research published. Studies in Medieval and Renaissance History, Lincoln (USA) 1964, pp. 181-220. PHS 12, 1966, p. 265, V.V.

Major Russel J., Representative Institutions in Renaissance France 1421-1559. Madison 1960. PHS 9, 1963, pp. 356-357, J. Kla.

Mestre, Jean Louis, Introduction au droit administratif français, Paris 1985. PHS 30, 1989, p. 236, Stanislav Balík.

Mettam Roger, Government and Society in Louis XIV's France, London 1977. PHS 24, 1981, S. Balík.

Monografie z dějin správních institucí ve Francii. PHS 30, 1989, p. 239.

Ourliac Paul – Gazzaniga Jean Louis, Histoire du droit privé français de l'An mil au Code civil, Paris 1985. PHS 30, 1989, pp. 225-226, Stanislav Balík.

Soule Claude, Les états généraux de France (1302-1789), Heule 1968. PHS 16, 1971, p. 298, V.V.

Tři příspěvky z dějin státu a práva ve Francii. PHS 30, 1989, pp. 237-238, Stanislav Balík.

Vermesch Albert, Essai sur les origines et la signification de la commune dans le nord de la France, Heule 1968. PHS 14, 1969, pp. 326-327, V.V.

ANNEXE B

La liste des titres sur l'histoire de l'Etat et du droit en France après 1789, publiés dans les revues et les recueils tchèques de droit.

1861-1918

Articles:

Bouček V., Rozloučení manželství dle francouzského práva. PRÁVNICKÉ ROZHLEDY XVII, 1916, PP. 193-197, 209-212.

Bouček V., Z manželského práva francouzského, voir l'annexe A.

Comptes rendus, annotations:

Hauriou Maurice, Principes de droit public, Paris 1910. SVPS XI, 1911, pp. 348-350, Boh. Baxa.

Le Code civil. 1804-1904. Livre du Centenaire, publié par la Société d'Etudes législatives, Paris 1904. SVPS V, 1905, pp. 384-385, Tilsch.

1918-1945

Articles:

- Baxa B.*, Volební řády francouzské v 19. a 20. století. VĚDECKÁ ROČENKA X, 1931, pp. 33-49.
Kalousek Vratislav, Postavení presidenta francouzské republiky podle paměti Poincaréových. MODERNÍ STÁT V, 1932, pp. 1-14, 37-48, 74-83.

Comptes rendus, annotations:

- Aulard Alphonse*, La Révolution française et le Régime féodal, Paris 1919. VŠEHRD V, 1924, pp. 216-217, Jan Procházka.
Junius, Pařížská komuna 1871, Praha 1926. VŠEHRD VIII, 1927, p. 245, Radim Koloušek.

1945-1989

Articles:

- Balík Stanislav*, Etude sur le problème des „lois-clé“ dans la législation révolutionnaire en Angleterre au XVIIe et en France au XVIIIe siècle. AUCI 1970, n° 3, pp. 199-209.
Balík Stanislav, Francouzské protidělnické zákonodárství let 1789-1804. Příspěvek k dějinám právního postavení dělníků ve Francii za Velké francouzské buržoazní revoluce. VÝVOJ, pp. 29-43.
Balík Stanislav, Le Chapelierův zákon a jeho historické pozadí. Voir l'annexe A.
Balík Stanislav, Zrušení feudálního režimu a osvobození půdy za francouzské buržoazní revoluce v letech 1789-1794. AUCI 1972, n° 2, pp. 111-156.
Kroupa Jiří, Pařížská Komuna – vzor socialistického ústavního zřízení. AUBI n° 8, Brno 1973, pp. 61-69.
Pelíkán Dragutin, Pařížská komuna po stu letech. PHS 17, 1973, pp. 145-171.

Comptes rendus, annotations:

- Balík Stanislav*, Státní zřízení Francie v letech 1789-1814, Praha 1977, PHS 22, 1979, pp. 328-330, A. Jančo.
Balík Stanislav, Státní zřízení Francie v letech 1789-1814, Praha 1977. AUBI n° 34, Brno 1980, pp. 207-208, Karel Schelle.
Bellanger – Godechot etc., Histoire générale, de la presse française, I-III, voir l'annexe A.
Bouloiseau Marc, La République jacobine (1792-1794), Paris 1972. PHS 22, 1979, p. 330. S. Balík.
Die französische Julirevolution von 1830 und Europa. Herausgegeben von Manfred Kossok und Werner Loch, Berlin 1985. PHS 29, 1989, p. 250, Stanislav Balík.
Godechot Jacques, Les Institutions de la France sous la Révolution et l'Empire, Paris 1968. PHS 16, 1971, pp. 305-306, S.B.
Godechot Jacques, Napoléon, Paris 1968. PHS 17, 1973, p. 348, S.B.
Grąjewska Irena, Komuna Paryska 1871. Zagadnienia władzy proletariackiej, Warszawa 1861. PHS 9, 1963, L.B.
Komuna Paryska. Acta Universitatis Vratislaviensis, Prawo XXXVII, Wrocław 1972. – PHS 20, 1977, pp. 323-324, S.B.
Mestre Jean Louis, Introduction au droit administratif français, Paris 1985. PHS 30, 1989, p. 236, S. Monografie z dějin správních institucí ve Francii. PHS 30, 1989, p. 239.
Ourliac Paul – Gazzaniga Jean Louis, Histoire du droit privé français de l'An mil au Code civil, Paris 1985. PHS 30, 1989, pp. 225-226, Stanislav Balík.
Ponteil F., Les Institutions de la France de 1814 à 1870, Paris 1968. PHS 16, 1971, pp. 307-308, S.B.
Suratteau J. R., La Révolution française. Certitudes et controverses, Paris 1973. PHS 22, 1979, p. 328, S. Balík.
Tři příspěvky k dějinám Velké francouzské buržoazní revoluce. PHS 29, 1989, pp. 248-249, Stanislav Balík.
Voici l'Aube. L'immortelle Commune de Paris, Paris 1972. PHS 20, 1977, pp. 323-324. S.B.
Woronoff Denis, La République de Thermidor à Brumaire (1794-1799), Paris 1972. PHS 22, 1979, p. 331, S. Balík.

DĚJINY FRANCOUZSKÉHO PRÁVA V ČESKÝCH PRÁVNICKÝCH ČASOPISECH A SBORNÍCÍCH PŘED „SAMETOVOU REVOLUCÍ“ V R. 1989

Resumé

Právní dějiny, či jinak řečeno, dějiny státu a práva Francie, jejichž postavením v české právní literatuře se příspěvek zabývá, jsou integrální částí obecných dějin státu a práva.

Uvedený předmět se začal na českých právnických fakultách vyučovat zhruba před 49 lety. Měl nicméně své, byť i poněkud užší, odlišné a jinak pojmenované předchůdce.

V jejich rámci se česká právněhistorická věda zaměřovala na středoevropské a východoevropské státy, ponechávajíc v zásadě stranou jiné evropské, případně mimoevropské státy.

Stranou zůstávaly i právní dějiny Francie.

Svědčí o tom nevelký počet příspěvků, uveřejněných v právnických časopisech a sbornících, které vyšly před rokem 1945 či, přesněji řečeno, před rokem 1948.

V období po r. 1948 se zájem i o právní dějiny Francie začal projevovat ve skriptech, chrestomatiích a později učebnicích.

Postupně se začala rozvíjet i vědecká produkce na stránkách právnických a právněhistorických časopisů a periodik.

Kromě článků a statí k nim přibýly i početné recenze a krátká vědecká sdělení o pracích, věnovaných právním dějinám Francie.

I těmi byly kladeny základy pro další vědecké zpracovávání francouzských právních dějin po roce 1989.

NA OKRAJ VLÁDNÍHO NAŘÍZENÍ
Č. 55 SB. ZE DNE 19. ŘÍJNA 1954
O CHRÁNĚNÉ OBLASTI PRAŽSKÉHO HRADU
(několik právněhistorických a recentněprávních poznámek)

VLADIMÍR KINDL

katedra právních dějin Právnické fakulty UK

Soudní spor o určení vlastnického práva (§ 80, písm. c) o. s. ř.) k chrámu sv. Víta¹⁾, mediálně zjednodušeně tradovaný jako „spor o katedrálu“, ve skutečnosti spor o určení vlastnictví ještě k dalším 2 kostelům, 1 kapli, 2 věžím, 10 domům, 14 pozemkovým parcelám – zastavěným plochám a 2 zahradám v oblasti Pražského hradu²⁾ byl zahájen 30. 12. 1992 podáním žaloby u Obvodního soudu pro Prahu³⁾, k níž se spojilo několik církevních právnických osob⁴⁾ a Náboženská matice⁵⁾. Na straně odpůrce stál původně československý, od 1. 1. 1993 český stát – Kancelář prezidenta republiky, od 20. prosince r. 1993 také Správa pražského hradu⁶⁾.

Soudní řízení nebylo dosud ukončeno⁷⁾, proto je zatím nelze podrobit celkovému posouzení a komentáři. K dílčím problémům, které jeho dosavadní průběh při-

¹⁾ Ve výpisu z pozemkové knihy, Knihovní vložka č. 2, list B, katastrální území Hradčany, dnešní obec Praha 1 pořízením 11. 9. 1990, který předložil žalobce jako důkaz, je označen subjekt, v jehož prospěch bylo vloženo vlastnické právo k parcelám č. 4 a č. 5 a ke stavbám na nich stojícím, tj. k chrámu sv. Víta a k věži chrámu sv. Víta jako „Katholische Metropolitankirche zum heiligen Veit“. Originál zápisu obsahuje pozoruhodnou opravu písaře, který dříve napsal text „Metropolitankirche zum heiligen Veit“ doplnil obtížně čitelnou vsuvkou nabízející, proti vši gramatické logice, spíše čtení „Katholische“ než „Katholische“. Zápis byl proveden „sine presentato“ někdy po 6. 8. 1880.

²⁾ Pozemková parcela (dále jen p.p.) č. 79 s domem čp. 33, p.p. č. 76 s kaplí sv. Anny, p.p. č. 77 s kostelem sv. Jiří, p.p. č. 75 s domem čp. 222, p.p. – zahrada č. 78 zapsané ve vložce č. 294 pozemkové knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 90 s domem čp. 40 zapsaná ve vložce č. 301 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 89 s domem čp. 39 zapsaná ve vložce č. 300 poz. knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 88 s domem čp. 38, p.p. č. 87 s věží Mihulkou zapsané ve vložce č. 299 pozemk. knihy pro katastr. území Hradčany; p.p. č. 85 s domem čp. 37, p.p. – zahrada č. 86 zapsaná ve vložce č. 298 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 83 s domem čp. 35 zapsaná ve vložce č. 296 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 61 s domem čp. 31 zapsaná ve vložce č. 345 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 84 s domem čp. 36 zapsaná ve vložce 297 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany; p.p. č. 80 s domem čp. 34 zapsaná ve vložce č. 295 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany a p.p. č. 12 s kostelem Všech svatých zapsaná ve vložce č. 3 pozemk. knihy pro kat. území Hradčany, ve všech případech obec – hl. město Praha.

³⁾ Sp. zn. 13C 544/92.

⁴⁾ Žalobu původně podaly: Metropolitní kapitula u sv. Víta – Pražská proboštská benefice Metropolitního domu se sídlem v Praze 1, Hradčanské nám. 12 a Kolegiální kapitula Všech svatých se sídlem v Praze 1, Hradčanské nám. 12. Na základě pozdějšího návrhu právního zástupce žalobců připustil soud usnesením dne 20. 12. 1993 změnu žaloby a Pražská proboštská benefice začala v řízení vystupovat jako samostatný, aktivně legitimovaný účastník.

⁵⁾ Tehdy se sídlem v Praze 1, Valdštejnské nám. č. 4.

⁶⁾ Tato příspěvková organizace vznikla 1. 5. 1993 na základě § 3, odst. 2 z. č. 114/1993 Sb., o Kanceláři prezidenta republiky. Přšlo na ni právo hospodaření s movitým a nemovitým majetkem, ke kterému měla toto právo do 30. 4. 1993 Kancelář prezidenta republiky.

⁷⁾ Pouze v případě žaloby Kolegiální kapituly všech svatých připustil Městský soud v Praze jako soud odvolací její zpětvzetí a řízení ohledně ní zastavil (viz. spis zn. CO 79/95-126).

nesl, je však už možno se vyjádřit. Smysl příspěvku je zřejmý. Každé rozšíření a prohloubení dosavadních poznatků o skutkových událostech i právních předpisech, s nimiž se všichni, kteří se jakkoli už dostali nebo ještě dostanou do kontaktu s tímto řízením, musejí a ještě budou muset vyrovnávat, je užitečné, doufám, že i potřebné.

Nelze pochybovat o tom, že žalobci o soudním řízení delší čas uvažovali a na jeho průběh se zevrubně připravovali. V časovém rozmezí od listopadu r. 1990 do prosince r. 1992 podnítli přímo nebo zprostředkovaně vyjádření různých složek tehdejší prokuratury o vlastnických poměrech některých objektů v oblasti Pražského hradu; objektů, k nimž bylo intabulováno vlastnické právo v pozemkových knihách až do 22. 4. 1956 ve prospěch církevních právnických osob, dílem ovšem rozdílných od těch, které později žalobu podaly,⁸⁾ respektive ve prospěch Náboženské matice. Jádrem těchto stanovisek spočívalo ve formulaci právních názorů na vládní nařízení č. 55/1954 Sb. ze dne 19. října 1954, které bylo publikováno dne 16. prosince 1954 a na jeho právní důsledky.

Na základě § 1 uvedeného vládního nařízení došlo totiž 16. prosince 1954, tj. dnem nabytí jeho účinnosti, k přechodu vlastnického práva k objektům dosud v oblasti Pražského hradu nezestátněným na československý stát; na základě navazujícího správního aktu deklaratorní povahy „rozhodnutí-výměru“ odboru pro výstavbu Národního výboru hlavního města Prahy čj. Výst. – 1328834/55 ze dne 17. 2. 1956, pravomocného dnem 16. 4. 1956 o náhradě za nemovitosti v chráněné oblasti Pražského hradu⁹⁾, v němž byly objekty, jichž se týká žaloba konkrétně uvedeny, povolil tehdejší knihovní soud zápis do pozemkové knihy¹⁰⁾. Proto bylo do ní dne 23. 4. 1956 vloženo vlastnické právo k těmto nemovitostem ve prospěch „Československého státu – Kanceláře prezidenta republiky“.

Ještě před obdržením posledního ze stanovisek prokuratury – vyjádřením generálního prokurátora České a Slovenské federativní republiky JUDr. Martina Lauka (z 22. 12. 1992) – se obrátili společným dopisem (datovaným 28. 2. 1992) pražský arcibiskup Miloslav Vlk a děkan Metropolitní kapituly při katedrále sv. Víta prof. ThDr. František Kotalík na prezidenta tehdejší ČSFR. Nadepsali jej „*Pokus o smír*“¹¹⁾ a na jiném místě v textu označili jako „*výzvu*“. Obsahoval žádost o „*uznání vlastnického práva ke katedrále sv. Víta, věži u katedrály, ...*“ a dalších objektů, vesměs těch, o nichž byla později podána žaloba. Podepsaní žádali na držiteli majetku, jímž mínili zřejmě Kancelář prezidenta republiky, jednostranné písemné prohlášení, „*že jeho vlastnické právo nevzniklo a že dosud trvá vlastnický vztah původních vlastníků*“. Ujistili prezidenta svojí vůlí celý spor vyřešit smírně a požado-

⁸⁾ Proto v samém závěru řízení před soudem I. stupně připustil soud (Obvodní soud pro Prahu 1), aby do něj vstoupili další žalobci: Katolický kostel Všech svatých a Katolický metropolitní kostel u sv. Víta, oba se sídlem Praha – Hrad.

⁹⁾ Dokument je v záhlaví označen jako „rozhodnutí“, v obsahu je pak použito obrátů „až výměr nabude právní moci“ a „výměr se doručuje“. Knihovní soud se při povolení zápisu do pozemkové knihy přidržel označení „výměr“. Výrok dokumentu, „že náhrada za shora uvedené nemovitosti se neposkytuje“ však nečinil ten, kdo jej vydal, ale rada Ústředního národního výboru hl. města Prahy ve schůzi dne 7. 2. 1956, jak je to výslovně v jeho obsahu uvedeno.

¹⁰⁾ Učinil tak ještě na základě nečíslovaného zmocnění Kanceláře prezidenta republiky z 9. 6. 1956.

¹¹⁾ Pokud není dále uvedeno jinak, jsou citované partie převzaty ze spisového materiálu Úřadu vlády ČR.

vali, aby jim odpověď byla „doručena do 15 dnů ode dne doručení této výzvy“, jinak se budou nuceni obrátit na soud s návrhem na zahájení řízení. Svoji hrozbu pak odkládali ještě deset měsíců¹²⁾.

Tato „výzva“ byla argumentačně opřena o důraznou kritiku vládního nařízení č. 55/1954 Sb. To bylo charakterizováno jako „protiústavní“ a dovozováno, že „protiústavnost znamenala neplatnost ... ex lege“, proto „nikdy nemohlo dojít ke konvalidaci tohoto nařízení“, tím méně „nemohlo podle této ... normy dojít k vyvlastnění zestátněným předmětného majetku“.

V podstatě z téže argumentační logiky vycházela i žaloba, i když je samozřejmé, že právní názor navrhovatelů, zdůvodňující žalobní petit byl podrobnější a propracovanější.¹³⁾ Od jejího podání bylo zřejmé, že především posouzení formálních a ob-

¹²⁾ Podání žaloby předposlední den r. 1992 zřejmě ovlivnila snaha žalobců vyloučit možnost případné analogie s ustanovením § 865, odst. 3 tehdy platného znění občanského zákoníku a tím zabránit úvahám o dovršení vydržení ve prospěch státu nejpozději dnem 1. 1. 1992, kdy nabyla účinnosti novela obč. zákoníku č. 509/1991 Sb.

¹³⁾ „... Změna vlastnického práva k nemovitostem shora uvedeným, byla v pozemkových knihách ve prospěch odpůrce vyznačena vesměs v r. 1956 a vesměs s odkazem na rozhodnutí odboru výstavby býv. ÚNV hl. m. Prahy. Je tedy odvozováno vlastnické právo odpůrce k těmto nemovitostem, pokud jde o vlastnický titul ze správního aktu ze dne 17. 2. 1956.

K samotnému tomuto aktu je třeba dodat, že rezultoval ze zákona č. 2/54 Sb. Tento zákon, jak z jeho samotného názvu vyplývá, byl zákonem o státním plánu rozvoje národního hospodářství Republiky československé na r. 1954. Tím podle přesvědčení navrhovatelů je také dána i jeho časová působnost, která nepřekročila kalendářní rok 1954. Navíc tento zákon nikde neobsahuje ustanovení o tom, že by shora uvedené nemovitosti měly přejít do vlastnictví Československého státu. Omezená časová účinnost tohoto zákona se pak podává i z jeho § 14, ve kterém zákon zmocňuje vládu k opatřením, která jsou nutná ke splnění úkolu státního plánu.

Na zákon č. 2/54 Sb. navazovalo vydání vládního nařízení č. 55/54 Sb. z 19. 10. 1954, podle něhož je Pražský hrad sídlem prezidenta a významnou historickou památkou, náležející všemu československému lidu a podle něhož se k zabezpečení řádné správy a ochrany Pražského hradu, vytváří chráněná oblast, jejíž objekty spravuje Kancelář prezidenta republiky, která též vykonává veškerou správu v oboru státní památkové péče na území chráněné oblasti.

Vymezení chráněné oblasti bylo citovaným vládním nařízením svěřeno podle § 3 ÚNV hl. m. Prahy a to jeho Radě, která také mohla rozhodnout podle § 4 tohoto vládního nařízení, zda se poskytne náhrada za objekty v chráněné oblasti či nikoliv. Už v této souvislosti poukazujeme na to, že rozhodnutí ze dne 17. 2. 1956 č.j. Výst. (13-28831)55-Po, není rozhodnutím Rady, nýbrž rozhodnutím odboru výstavby ÚNV hl. m. Prahy.

Citované vládní nařízení, které má celkem pět paragrafů, rozložených do devatenácti rádek, neobsahuje v žádné své části takovou dikci, z níž by bylo možno dovodit, že představuje konstitutivní akt vlastnického práva ve prospěch Československého státu – Kanceláře prezidenta republiky a jeho dikce ani neumožňuje následné vyvlastnění cestou správního či jiného řízení ve prospěch tohoto subjektu.

Stejně tak závažným argumentem je i ta skutečnost, že rozhodnutí odboru výstavby ohledně náhrady je z roku 1956 a rozhodnutí o vymezení chráněné oblasti, provedené vyhláškou č. 27 ÚNV hl. m. Prahy, je ze dne 19. 9. 1955. Oba tyto akty jsou vydané daleko za časovou působností zákona č. 2/54 Sb. a vládního nařízení č. 55/54 Sb., z nichž rezultují. Jde tedy o nicotné akty i po stránce formální a věcné, neboť žádný orgán Československého státu, jakož i orgány státní správy tohoto státu, nemohly ke splnění úkolů státního plánu pro rok 1954 ničeho dovodit, v pozdějších letech, neboť pro pozdější roky platily jiné zákony tohoto druhu. Navíc pak vymezení a zřízení chráněné oblasti Pražského hradu nebylo součástí předmětné úpravy zák. č. 2/54 Sb.

Mimo těchto vad je třeba přihlídnout i k tomu, že vyvlastnění shora uvedených nemovitostí tímto způsobem a na bázi norem, vydaných uvedenými subjekty (vládní nařízení), by bylo zcela nepochybně v rozporu s Ústavou.

Podle § 9 ústavního zákona č. 150/48 Sb. bylo možné soukromé vlastnictví omezit pouze zákonem a podle § 172 odst. 2 uvedeného ústavního zákona zákony vydané po dni účinnosti Ústavy jsou neplatné, pokud odporují Ústavě a podle § 171 odst. 3 Ústavy výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu musí být vždy v souladu s Ústavou.

K vyvlastnění tedy nemohlo dojít než cestou zákona, přičemž jiný způsob vyvlastnění je podle § 172 odst. 2 zák. č. 150/48 Sb. neplatný.

sahových aspektů vl. nařízení č. 55/1954 Sb. bude pro další vývoj a zřejmě i výsledek řízení rozhodující.

Přineseme-li snad v budoucnosti na jiném místě přehled všech podstatných vyjádření o tomto předpisu, jak je v dosavadním průběhu řízení nebo v souvislosti s ním bylo možno zaznamenat, pak tentokrát obrátíme pozornost jen k některým historickým okolnostem jeho přípravy, vydání a následného schválení Národním shromážděním a také částečně k jeho § 1, alespoň potud, že se zaměříme na otázku, žalobou zpochybněnou, totiž zda pravidlo v něm nejasně verbálně formulované vůbec zamýšlelo vyvolat přechod vlastnického práva k nemovitostem, na něž se vztahovalo, na československý stát.

Vydání vládního nařízení č. 55/1954 Sb. nelze zjednodušeně považovat pouze za důsledek tehdy panujících politických poměrů. Myšlenka na zestátnění nemovitého majetku v oblasti pražského hradního obvodu je ve skutečnosti starší. Současné však není tak vzdáleně historická, aby v r. 1954 mohla být už všeobecně zapomenuta. Je známo, že kancelář prezidenta republiky vyvíjela, minimálně od prosince r. 1945, snahu „získati do správy a vlastnictví hradu všechny nemovitosti, které tvoří jeho součást podle historického vývoje, k nimž však vlastnické právo náleží různým subjektům“. Výhodu takového soustředění odůvodňovala úsporností a účelností při správě veřejných budov, jakož i potřebou jednotné historicko umělecké péče. Dovozovala, že toto soustředění je dáno „veřejným zájmem“ a zdůvodňovala, že právě jen ten při „úsilí o arondaci hradního majetku“ sleduje. Tehdejší kancléř J. Smutný, aby dodal na důrazu svým slovům, 6. března 1946 napsal, že „s účinnou podporou pana prezidenta republiky, jenž stavební péči na hradě věnuje velký zájem a plně porozumění může“ (kancelář) „zaručiti ochranu a případnou záchranu všech památek mnohem záměrněji a úspěšněji“, než jednotliví vlastníci. Tato snaha byla realizována

K tomu lze připojit i námitky ohledně určitosti napadených aktů.

Rozhodnutí odboru výstavby ÚNV hl. m. Prahy ze dne 17. 2. 1956 bylo vydáno na základě § 1 vládního nařízení č. 55/54 Sb. Toto vládní nařízení v § 1 uvádí: „Pražský hrad, sídlo prezidenta Republiky československé a významná historická památka, náleží všemu československému lidu. K zabezpečení jeho řádné správy a ochrany se vytváří chráněná oblast Pražského hradu.“ Z těchto ustanovení vyplývá za prvé, že významná historická památka je Pražský hrad, který je blíže určen jakožto sídlo prezidenta Republiky československé. Rozhodně nelze za sídlo prezidenta Republiky československé považovat chrám sv. Víta, věž chrámu sv. Víta a všechny ostatní nemovitosti, které jsou předmětem této žaloby. Z toho vyplývá, že chráněná oblast Pražského hradu ve větě druhé není svým obsahem totožná s Pražským hradem, uvedeným ve větě první. Za druhé potom Ústava z roku 1948, jak výše bylo již uvedeno, znala státní vlastnictví, neznala však právní termín „majetek všeho československého lidu“. Proto význam první věty § 1 lze vykládat pouze jako proklamaci, nelze z něj však dovozovat titul pro změnu vlastnického práva. Nemí to titul znárodnovací.

Ostatně, kdyby měl zákonodárce a vláda v r. 1955 úmysl vyvlastnit ve prospěch Kanceláře prezidenta republiky nemovitosti, uvedené v čl. I. – III. tohoto podání, pak by jí zřejmě žádné okolnosti a to zejména okolnosti politické, v tomto počínu nezabránily a provedla by znárodnění způsobem právně jedině tehdy možným, t. j. přímo zákonem. Jak již uvedeno, zák. č. 2/54 Sb. tento počín ani neumožňuje, ani nerealizuje.

Už vůbec nelze akceptovat, aby vyvlastnění bylo provedeno aktem vlády, protože ta byla vázána § 90 odst. 1 ústavního zák. č. 150/48 Sb., podle něhož mohla vydávat vládní nařízení pouze k provedení určitého zákona a v jeho mezích. Je zcela evidentní, že vládní nařízení č. 55/54 Sb. tyto meze překračuje, ovšem s důsledky, které jsou dány § 172 odst. 2 Ústavy z r. 1948, t. j. s důsledky neplatnosti takových aktů přímo z Ústavy. Zmíněné ustanovení je v tomto kontextu užitečné citovat: „Zákony, vydané po dni, uvedeném v § 170 (t. j. ode dne vyhlášení Ústavy), pokud odporují této Ústavě, nebo ústavním zákonům, jsou neplatné“. To tím spíše platí ohledně podzákoných norem“. Podstatná část žaloby byla převzata ze spisu OS Praha 1. sp. zn. 13C544/92.

v konkrétních případech různými právními prostředky. Výkupem některých domů (např. na Novém světě a jihozápadním cípu Lumbeho zahrady), organizováním směny domu a stavební parcely ve vlastnictví fyzické osoby v téže lokalitě za odpovídající objekty mimo rámec hradního obvodu za pomoci Fondu národní obnovy – osídlovacího úřadu nebo posloupnými kroky: Nejdříve dosazením národního správce – úředníka kanceláře – do objektů původně vlastněných převážně německými vlastníky a konfiskovaných podle presidentského dekretu č. 108/1945 Sb., § 5, odst. 2 a následně jejich vyžádáním na Fondu národní obnovy. Fond tyto objekty nezařadil do přidělového řízení podle § 6 a následujících presidentského dekretu a ty pak „*zůstaly ve vlastnictví státu a byly vyhrazeny pro Kancelář prezidenta republiky k účelům památkového a stavebního sjednocení hradního okrsku*“. Tento postup uplatnila kancelář při získání souboru domů a zahrad mezi Opyší a Starými zámeckými schody (tzv. Svatováclavská vinice). Prováděla jej ve srozumění se Státním památkovým úřadem.

Shora stručně popsány způsoby se však nepodařilo získat do státního vlastnictví všechny objekty v hradním obvodu. Mimo dosah státu zůstaly objekty ve vlastnictví církevních právnických osob i fyzických osob.

Nelze vyloučit, že v kanceláři došlo k oživení úvah o vhodném okamžiku k dalšímu zestátnění v souvislosti s událostmi, které se vyskytly okolo „Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta na pražském hradě“. Počátkem r. 1954 se Jednota, spolek, který pečoval o dostavbu a údržbu katedrály sv. Víta od r. 1859, dostal do složité situace. Byla mu zrušena dotace ze státního rozpočtu a zlikvidován přísun dalších mimorozpočtových účelových prostředků. Jednota musila zbytek peněz odvést do konce března r. 1954 do státní pokladny. Obrátila se proto na úřad předsednictva vlády s žádostí o poskytnutí subvence, aby mohla pokračovat v plnění dosavadních úkolů. Úřad vlády postoupil žádost ministerstvu financí a to svolalo na 5. března r. 1954 poradu, na níž se za účasti zástupce kanceláře prezidenta a zástupce Jednoty zrodil zárodek řešení, vyústující posléze ve vydání vládního nařízení č. 55/1954 Sb.

Z porady vzešla představa, prosazená ministerstvem financí, že náklady na dostavbu a údržbu chrámu sv. Víta by měly být začleněny do tehdejší 41. rozpočtové kapitoly (tj. správa pražského hradu a přiřčených nemovitostí) a nakládání s nimi by měl mít na starosti též subjekt, který má až dosud na starosti správu pražského hradu, tj. Kancelář prezidenta republiky. Další návrhy, které porada zvažovala, buď aby správa chrámu sv. Víta byla svěřena Státnímu úřadu pro věci církevní nebo ministerstvu kultury, zástupce ministerstva financí striktně odmítl. Doporučoval, aby náklady nesla rozpočtová organizace, „*kteřé by byl dóm přiřčen*“. Tehdejší vrcholná politická místa přikládala záležitosti zřejmě mimořádný význam, protože už 24. března předložil Antonín Zápotocký, tehdejší prezident republiky, v politickém sekretariátu ÚV KSČ materiál pro jeho 180. schůzi. Navrhl v něm přijmout, mimo jiné, toto usnesení:

„1. přenést dóm sv. Víta do správy Kanceláře prezidenta republiky; 2. zrušit Jednotu pro dostavění chrámu sv. Víta na pražském hradě jako spolek organizovaný podle zákona o dobrovolných organizacích“.¹⁴⁾

Tento návrh schůze politického sekretariátu ÚV KSČ dne 31. března 1954 schválila. Účastnili se jí: Antonín Zápotocký, Viliam Široký, Antonín Novotný, dr. Jaromír Dolanský, dr. Alexej Čepička, Václav Kopecký, omluven byl Karol Bacilek.

V rozhodnutí autoritativního stranického orgánu se tedy hovořilo jen o jediném kostelním objektu v hradním obvodu a nebylo v něm použito jiného termínu než „správa“. Kdy a jak se tato politická direktiva posléze rozšířila do podoby „osnovy vládního nařízení o chráněné oblasti Pražského hradu“ zatím dopodrobna zpraveni nejsme. Existuje dosud blíže neprozkoumaná informace, že koncepční podoba návrhu vládního nařízení byla ovlivněna usnesením politického byra ÚV KSČ z 19. července 1954.

Následující iniciativa a režie dalšího postupu se koncentrovala do společných rukou kanceláře prezidenta a úřadu předsednictva vlády, který v podkladovém materiálu pro schůzi vlády 15. října 1954 uvedl, „že nástin osnovy byl vypracován v Kanceláři prezidenta republiky“. Úřad předsednictva vlády ji pak projednal se čtyřmi ministerstvy (spravedlnosti, vnitra, financí a kultury), Státním úřadem pro věci církevní a radou Ústředního národního výboru (dále jen ÚNV) hl. města Prahy.

V záznamu z meziministerské porady o osnově vládního nařízení, která se konala 28. září 1954 na úřadu předsednictva vlády je obsažena představa tohoto úřadu o předpokládaných účincích vládního nařízení na vlastnické poměry: „nařízení zjednává právní pořádek s tím, že v pozemkových knihách bude vyznačen jako vlastník Československý stát i u těch objektů, které jsou dnes udržovány ze státních prostředků, avšak dosud v důsledku dlouhého a pestrého historického vývoje byly vlastnický připsány různým církevním orgánům a institucím“. Za povšimnutí stojí fakt, že tento materiál ještě nebral v úvahu dopad připravovaného nařízení na nemovitosti ve vlastnictví jiných vlastníků než církevních právnických osob. To se však během následujících tří týdnů změnilo.

Osnovu spolu s důvodovou zprávou předložil na schůzi vlády dne 19. října její předseda V. Široký a vláda ji schválila. Pokud je mi známo, nebyla dosud v soudním sporu tato důvodová zpráva povšimnuta, nedotkla se jí ani publicistika v denním tisku, proto k ní obracím pozornost. V její úvodní „obecné“ části se píše: „Vlastnické poměry k nemovitostem Pražského hradu jsou zatím nejednotné. V posledních letech byla sice již velká většina nemovitostí na Pražském hradě zapsána v pozemkových knihách pro československý stát, přesto však zůstává ještě 11 objektů, které jsou zapsány v pozemkových knihách na různé církevní orgány a instituce a 2 domy jsou dosud v soukromém vlastnictví občanů.“

¹⁴⁾ Zákon č. 68/1951 Sb. ze dne 12. července 1951 o dobrovolných organizacích a shromážděních ve znění zákona č. 122/1951 Sb.

K zániku Jednoty srov.: M. Kostílková, Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta. In: Katedrála sv. Víta v Praze. (K 650 výročí založení), ed. A. Merhautová, str. 198-204, zvl. str. 202.

*Aby hradní celek mohl být jednotně a hospodárně spravován, chráněn a stavebně udržován, je třeba, aby všechny objekty na Hradě byly převedeny do státního socialistického vlastnictví a jednotně spravovány. Proto se vládním nařízením vytváří zvláštní chráněná oblast ... a objekty této oblasti se prohlašují za národní majetek.*¹⁵⁾

Tak jako jednotliví ministři i vláda jako celek si musila být jednoznačně vědoma toho, že schválením vládního nařízení, mimo další účinky, nastane přechod vlastnického práva na československý stát, minimálně k těm objektům, o nichž se zmiňovala připojená důvodová zpráva. Ta je nespecifikuje konkrétním a přesným výpočtem, ale jen sumarizujícími číselnými údaji, jimiž jsou odlišeny objekty v dosavadním vlastnictví církevních právnických osob od objektů ve vlastnictví fyzických osob.

Odchýlíme-li se na okamžik od časové chronologie výkladu a podíváme-li se na rozhodnutí odboru pro výstavbu Národního výboru hl. města Prahy ze dne 17. 2. 1956 o náhradě za nemovitosti v chráněné oblasti Pražského hradu, v němž se vypočítávají nemovitosti, které dnem 16. prosince 1954, tedy dnem účinnosti vládního nařízení č. 55/1954 Sb., přešly do vlastnictví československého státu, nemůžeme se čísla 11 uvedeného v důvodové zprávě nijak snadno dobrat. Jediná možná cesta, která nás přivede k číslu 11, je následující úvaha. Důvodová zpráva má na mysli jednak – o tom nemůže být sporu – jen stavební objekty, nikoliv pozemky, jednak, a o tom nás přesvědčuje zachovaný materiál úřadu tehdejšího předsednictva vlády, objekty kostelů sv. Víta, Všech svatých a kostel a klášter sv. Jiří považuje vždy za jeden celek, bez ohledu na jejich skutečné knihovní zachycení. K nim pak připočítává 8 domů (čp. 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40). Jen za těchto předpokladů číslo 11 souhlasí.¹⁶⁾

Rozdělení objektů, které mají být vládním nařízením zasaženy, jak je podává jeho důvodová zpráva, odlišuje od těch, „*kteře jsou zapsány v pozemkových knihách na různé církevní orgány a instituce*“ ty, které „*jsou dosud v soukromém vlastnictví*“. Toto rozlišení má několikrát význam.¹⁷⁾ Přisvědčuje především názoru, že vládní nařízení nebylo zaměřeno jen proti vlastnictví církevních právnických osob, ale vůči všem vlastníkům v chráněné oblasti Pražského hradu, tj. i vůči vlastnictví fyzických osob, i když tato skupina vlastnických subjektů byla zařazena do důvodové zprávy k vládnímu nařízení až těsně před jeho přijetím. Dále z konstatování plyne, že si vláda byla vědoma rozdílu v charakteru vlastnického práva vlastnických subjektů v obou skupinách. Skupině vlastníků tvořené fyzickými osobami přiznává kvalitu soukromého vlastnictví, na rozdíl od vlastnictví církevních právnických osob, které sice blíže necharakterizuje, ale zřejmě považuje za jiné než soukromé. A nakonec

¹⁵⁾ Ve „zvláštní části“ důvodové zprávy se k § 1 vl. nařízení pouze uvádělo: „K dosažení účelu uvedeného v obecné části důvodové zprávy vytváří § 1 chráněnou oblast Pražského hradu, jejíž podrobné topografické vymezení se v § 3 ponechává radě ÚNV v Praze“.

¹⁶⁾ V kuloárním rozvažování se mezi objekty, které mají být zestátněny nevyskytuje věž Mihulka.

¹⁷⁾ Jeden ponecháme v dalším výkladu záměrně stranou pozornosti. Pokud mělo dosavadní vlastnické právo k nemovitostem, které byly vládním nařízením vyvlastněny dvojí charakter, pak je tím částečně zeslabena námitka o nezbytnosti zákona pro přechod vlastnického práva do státních rukou. V soukromém vlastnictví, podle tehdejšího „zákonodárce“, byly pouze 2 objekty a jen ty mohly být chráněny § 9, odst. 1 tehdejší ústavy (úst. zák. č. 150/1948 Sb.), tj. pravidlem, že soukromé vlastnictví lze omezit jen zákonem.

dovoluje po dalším studiu i vyslovit konstatování, že ve skupině vlastníků – fyzických osob nebyla dodržena původní představa vydavatele předpisu. Ta totiž hovořila o vyvlastnění dvou domů, avšak ze spisového materiálu právního odboru úřadu předsednictva vlády vyplývá, že vyvlastněných nemovitostí bylo nakonec více. Nejen pozemků, o nichž důvodová zpráva, jak už víme, vůbec nehovořila, ale i stavebních objektů. Vládní nařízení dopadlo minimálně na vlastníky tří domů. Vyvlastnění všech nemovitostí ve vlastnictví fyzických osob bylo provedeno celkem vůči 8 vlastníkům. Na rozdíl od první skupiny bylo provedeno za náhradu. Výši úhrady stanovila rada ÚNV hl. města Prahy dne 7. února 1956 podle vyhlášky Státního úřadu plánovacího č. 228/1951 Ú.l. Proti usnesení rady se v zákonné lhůtě odvolali 4 vlastníci (právě mezi nimi jsou také vlastníci tří domů). Rada ÚNV předložila toto odvolání 7. listopadu 1956 se svým stanoviskem vládě, která byla jako odvolací orgán příslušná k rozhodnutí o něm podle z č. 13/1954 Sb., o národních výborech a podle vl. nař. č. 20/1955 Sb., o správním řízení. Úřad vlády si 14. listopadu 1956 vyžádal na „Ústřední správě pro bytovou a občanskou výstavbu“ zprávu o přezkoumání katastrálních dat a výměr jednotlivých pozemků, jejich cen a hodnot, podle kterých byly náhrady za nemovitosti určeny. Na její doporučení byla v případě odvolávající se paní J. J. náhrada zvýšena. Výše náhrady u ostatních odvolávajících se vlastníků, paní O. Š. a pánů J. P. a MUDr. K. P., zůstala nezměněna.

Obsahem těchto odvolání nebyly však jen námitky proti výši náhrady za vyvlastněné nemovitosti. V odvoláních paní O. Š. a pánů MUDr. K. P. a J. P. se namítalo, že nemovitosti jim nebyly vyvlastněny, „*ježto vládní nařízení výslovně o vyvlastnění nemluví*“. Podle jejich názoru přešly pouze do správy Kanceláře prezidenta republiky. Až do podání žaloby je to jediný známý právní názor, který zpochybňoval důsledky § 1 vlád. nařízení č. 55/1954 Sb. Právní odbor úřadu vlády, který tehdy připravoval materiál pro vládní usnesení, jímž mělo být rozhodnuto o odvoláních, se k námitce vyjádřil takto: „*Vládní nařízení ... pouze jinými slovy vyjadřuje skutečnost, že veškerý nemovitý majetek uvnitř chráněné oblasti Pražského hradu se stává národním majetkem, což ostatně výslovně potvrzuje i znění důvodové zprávy ..., v níž se praví, že Kancelář prezidenta republiky bude „správou národního majetku jí takto svěřeného“ (podtrhl úřad vlády) provádět podle obecných předpisů“ ... Vzhledem k slavnostnímu charakteru aktu zřízení chráněné oblasti Pražského hradu a z politických důvodů nebylo v nařízení užito obvyklých termínů – vyvlastnění – zestátnění – apod. ...*“. Vládním usnesením z 19. prosince 1956 č. 2816 vláda odvolání, s výjimkou zvýšení částky na náhradu stěžovatelce J. J., odmítla.

Vraťme se zpět k dalším osudům vládního nařízení. K jeho publikaci ve Sbírce zákonů došlo po značném časovém odstupu až 16. prosince 1954. Před polovinou března r. 1955 začala pak jeho schvalovací procedura na půdě Národního shromáždění. Normu projednal nejdříve kulturní (9. 3. 1955) a pak ústavně-právní výbor (15. 3. 1955) parlamentu. Výbory připravily společnou zprávu k vládnímu nařízení a usnesly se doporučit plénu Národního shromáždění jeho schválení (15. 3. 1955).¹⁸⁾

¹⁸⁾ Srov.: Národní shromáždění republiky Československé 1955. II. volební období, 2. zasedání, Tisk č. 12; též jako příloha Těsnopisecké zprávy o 5. schůzi NS RCS dne 23. března 1955, str. 43.

Jak zpravodaj kulturního výboru poslanec Homola, tak zpravodaj ústavně-právního výboru poslanec Červený vycházeli ve svých projevech ve výborech z důvodové zprávy. Jejich proslovy proto přebírají počty objektů, jichž se nařízení má týkat a jednoznačně dávají najevo, že jejich dosavadní vlastníky má nahradit stát. Společný zpravodaj v plénu sněmovny poslanec Homola dne 23. března řekl: „*Pražský hrad náleží všemu československému lidu a proto je v zájmu našeho státu, aby byla zajištěna přiměřená správa všech objektů Pražského hradu a péče o jeho památky a všech-ny objekty byly převedeny do státního socialistického vlastnictví.*“ Poté nechal místopředseda Národního shromáždění Žiak hlasovat o vládním nařízení „*v znení, ako toto ... bolo uverejnené v Zbírke zákonov*“ a sněmovna je jednomyslně schválila.¹⁹⁾

Ať už výzva „Spolku na ochranu nezávislé justice Šalamoun“ uveřejněná v den-ním tisku²⁰⁾ sledovala jakýkoli cíl, odpověď na otázku, která v ní byla položena („*Hlasovali tenkrát poslanci o přechodu vlastnictví sporných nemovitostí na stát, nebo ne?*“)²¹⁾, má tedy jednoznačné řešení.

Národní shromáždění schvalovalo, mimo jiné, také přechod vlastnického práva na stát k těm nemovitostem, které se nalézaly v chráněné oblasti Pražského hradu, pokud dosud vlastnické právo k nim příslušelo jiným vlastníkům.

Lze samozřejmě namítat a činí tak i žalobci, že vládní nařízení nebylo vydáno v souladu s tehdy platnou ústavou. Tento nesoulad, jakkoliv zřejmý, se však nemůže dotknout jeho platnosti,²²⁾ tím spíše, když § 1 z.č. 480/1991 Sb. je dovoluje označit za konkrétní případ, jímž tehdejší zákonodárce porušil § 9, odst. 1 tehdy platné Ústavy 9. května. Bez vydání dalšího zákona nelze proto na tomto faktu nic změnit.

K odstranění těchto pochybností, alespoň pokud se týkají vlastnictví k věži a chrámu sv. Víta, směřovala podnětná zákonodárná iniciativa z podzimu r. 1996.

Koncem listopadu minulého roku (26. 11. 1996) se obrátil kardinál M. Vlk na prezidenta republiky s návrhem „*zastavit nedůstojné soudní projednávání*“ a další právní řešení učinit „*ve vzájemné dohodě*“. Prezident republiky následujícího dne v dopise předsedovi vlády uvedl, že se s panem kardinálem „*shodli na tom*“, že „*určit vlastnictví katedrál*“ by měl „*Parlament ... formou zákona*“. Současně prezident „*naléhavě*“ požádal vládu „*aby urychleně začala pracovat na přípravě tohoto zákona*“ (prezident měl nepochybně na mysli návrh tohoto zákona). Upřesnil dále i některé obsahové podrobnosti zamýšleného předpisu: zachování správy objektů Kanceláři prezidenta a zřízení „*čestného výboru, v němž by byli zastoupeni nejvyšší ústavní a církevní činitelé*“.

Vláda uložila předsedovi vlády, místopředsedovi vlády a dvěma ministrům přivést návrh možného řešení, které by vyjadřovalo kardinálovo mínění, „*že katedrála bude vlastnictvím celého národa*“. Na tomto základě byla utvořena pracovní skupina, která se 10. 1. 1997 sešla pod vedením předsedy vlády a přijala tyto závěry:

¹⁹⁾ Srov.: Těsnopisecká zpráva o 5. schůzi Národního shromáždění RČS dne 23. března 1955, str. 16.

²⁰⁾ Právo. Nezávislé noviny, 26. 2. 1997.

²¹⁾ Tamtéž.

²²⁾ V úvodní části tohoto příspěvku jsme uvedli, že se k dalším aspektům vl. nařízení 55/1954 hodláme v budoucnosti ještě vrátit. Za užitečné považujeme zejména zveřejnění názorů na jeho vztah k tehdejší ústavní listině, jak je obsahovala dosud vydaná soudní rozhodnutí, zmíněná stanoviska orgánů prokuratury a posudky právních expertů.

- „neřešit věc soudně, ani cestou soudního smíru,
- ukončit dosud probíhající soudní řízení zpětvzetím žalobního návrhu ze strany církve,
- připravit návrh zákona o katedrále sv. Víta“, v jehož obsahu bude deklarováno, že „katedrála slouží celému národu“, stanoveno, že „v katastru nemovitostí ... jako vlastník bude uveden pouze stát“ a konstatováno, že „o užívání katedrály bude uzavřena smlouva mezi vládou ČR a Římskokatolickou církví“.

Na tomtéž jednání pracovní skupiny bylo dosaženo shody o potřebnosti „předdohody“ – tj. ujednání mezi předsedou vlády a kardinálem, M. Vlkem, v níž měly být obsaženy tyto závazky:

- závazek církve vzít žalobu zpět,
- závazek vlády připravit návrh zákona o katedrále,
- závazek (asi oboustranný) k přípravě smlouvy mezi státem a církví o užívání katedrály.

Po několikadenním vyjednávání bylo mezi Úřadem vlády a pražským arcibiskupstvím dosaženo 14. 1. 1997 shody o konečném znění „předdohody“. Zástupkyně arcibiskupství výslovně tehdy uvedla, že „další návrhy ze strany církve nejsou“.

Koncem měsíce ledna (30. 1. 1997) dal kardinál M. Vlk v dopise adresovaném předsedovi vlády překvapivě najevo, že se necítí být textem připravené „předdohody“ vázán. Důrazně odmítl použití zákona v řešení celé causy a uvedl, že preferuje použití smlouvy. Tuto změnu ve svém postoji odůvodnil konzultací s odborníky a některými „momenty v jednáních o vztahu církve a státu v poslední době“. Současně odsunul na neurčito stažení dosavadní žaloby, respektive charakterizoval to jako závěrečný krok, tedy zřejmě krok, který by mohl připadat v úvahu až po podepsání takové smlouvy.

Tento názor kardinála M. Vlka, k němuž se údajně od 28. ledna 1997 přiklonil i prezident ČR, anuloval vývoj celé záležitosti od 26. 11. 1996. Jeho formulace mohla na straně státu vyvolat oprávněné pochybnosti o dostatku věrohodnosti a opravdovosti úmyslu od počátku církevní iniciativy v této věci. Kardinálem preferovaná smlouva může být totiž za současného právního stavu uzavřena jen mezi dosavadním vlastníkem, jímž je stát (představovaný Kanceláří prezidenta republiky) a Metropolitní kapitulou u sv. Víta, která je zřejmě statutárním orgánem Metropolitního chrámu sv. Víta. Nemůže jít tedy o smlouvu mezi jinými subjekty, např. na straně státu vládou ČR, jak předpokládala shora uvedená „předdohoda“, jež vycházela z časové priority zákona, na nějž by smlouva musela temporálně i věcně navazovat.

Navrhovanou smlouvou nemůže být proto nijak dotčeno dosavadní vlastnické právo k chrámu sv. Víta. Pokud mezitím pobeží soudní řízení a skončí určením vlastnického práva ve prospěch – ať už jakéhokoliv – církevního subjektu, nebude třeba žádné smlouvy, protože stát přestane být možnou stranou takové dohody.

Stát proto nemohl projevit souhlas s tímto postupem, tím méně se podílet, třeba jen mlčky, na přípravě této smlouvy. A už vůbec nemyslitelná je představa, že by byl pouze přizván k podpisu této smlouvy, jak si to zřejmě představoval pan kardinál, v časovém horizontu do konce měsíce února r. 1997.

V zájmu zachování věrohodnosti státu a jeho představitelů nebude zřejmě – až do případné změny postoje na církevní straně – možné ve věci katedrály dále vyjednávat na základě této iniciativy. Vládní návrh zákona o vlastnictví ke katedrále by však bylo možno připravovat, případně předložit Parlamentu ČR a to i v podobě, v níž není třeba respektovat jeho dříve nastiňovaný obsah. Rezignace na případnou zákonodárnou iniciativu vlády by pak znamenala buď ponechání prostoru poslanecké iniciativě anebo přenechání záležitosti k rozhodnutí moci soudní. Posledně naznačené řešení pak vrací justici před mimořádně obtížný úkol. Vypořádat se s vládním nařízením č. 55/1954 Sb. Popřípadě i k tomuto účelu může být využit tento příspěvek.

COMMENTS ON THE GOVERNMENTAL REGULATION NO. 55 C.L.
OF 19 OCTOBER 1954 CONCERNING THE PROTECTED AREA
OF THE PRAGUE CASTLE (A FEW HISTORICAL AND CONTEMPORARY
LEGAL OBSERVATIONS)

S u m m a r y

In the end of 1992 an action was commenced in ownership of three churches, one chapel, two towers, ten houses, fourteen lands on which these buildings stand and two gardens (mostly items situated in the area of the Prague Castle) before the District Court of Prague 1. The trial received some public attention. This was raised for understandable reasons. The disputed churches involve inter alia the Catholic Metropolitan Cathedral of St. Vitus – the foremost religious building in the Czech Republic. The procedure has not yet been concluded and thus it cannot undergo overall and detailed analysis and observations. It is, however, necessary to comment upon some important partial issues as they have emerged in the proceedings so far. The purpose of this is to extend our knowledge of the events constituting the merits of the case, as well as our understanding of the legal regulations that had to be coped with by the courts, the legal counsels of the conflicting parties, the parties involved in the case themselves, as well as all other people who have been or still will be concerned.

As the course of action has hitherto confirmed, exceptional significance for the eventual decision is attributed to the governmental regulation No. 55 of 19th October 1954, issued on 16th December of the same year and effective on the very day. Objective consideration of all its formal and factual aspects is a matter of primary importance. Therefore, the present study focuses on two things: the historical circumstances of the preparation, announcement and consequent adoption (on 23th March 1955) of this regulation by the National Assembly and the very issue called into question by the lawsuit – that is whether Section 1 of this governmental regulation, unclear in its wording, had intended to, was able to and finally caused the disputed land ownership to transfer onto the Czechoslovak state. In spite of all the weak points of this norm, the author concludes with the suggestion that this was the purpose as well as the achieved effect of the aforesaid governmental regulation.

Yet the availability of another legal qualification may not be ruled out. On the contrary, its existence has to be admitted and understood, at least because of the fact that in addition to the present action in the past, too, there were at least three cases of the denial of the transfer of ownership. In was the administration of these lands whose transition onto the state was stipulated shortly after the application of this regulation to lands in the ownership of natural persons.

The purpose of the legislative initiative put forward by the President of the Republic and Cardinal Miroslav Vlk, Archbishop of Prague, at the turn of 1996/1997 was to reconcile these conflicting standpoints. They suggested that an Act of Law be adopted that would determine unequivocally the owner

(i.e. the State) of the St. Vitus Cathedral. This initiative, however, has not been completed, has not so far been resumed neither by the Government nor by any other entitled proposer. After abandoning the aspirations to solve at least the most acute part of this problem in a legislative process, space has been so far left open for the specific resolution by judicial power.

VYBRANÉ STATI Z PRÁVNÍCH DĚJIN

Doc. JUDr. Michal Skřejpek
Prof. JUDr. Valentin Urfus
JUDr. et Dr. Jan Kuklík
JUDr. Radim Seltenreich
JUDr. Vladimír Balaš, CSc.
Prof. JUDr. Stanislav Balík, CSc.
Doc. JUDr. Vladimír Kindl

Redakční rada: doc. JUDr. Petr Tröster, CSc. (předseda),
prof. JUDr. Alena Winterová, CSc. (místopředsedkyně),
doc. JUDr. Karel Václav Malý, CSc. (tajemník),
doc. JUDr. Taisia Čebišová, CSc., doc. JUDr. Jaroslav Drobník, CSc.,
prof. JUDr. Zdeněk Kučera, DrSc., prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.,
prof. JUDr. Irena Pelikánová, CSc., doc. JUDr. Petr Pithart,
prof. JUDr. Miroslav Potočný, DrSc., prof. JUDr. Ota Novotný, CSc.,
prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc., doc. JUDr. Jiří Rajmund Tretera

Prorektor-editor: prof. MUDr. Pavel Klener, DrSc.

Obálku navrhla Jarmila Lorencová

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydalo Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy, Ovocný trh 3,

116 36 Praha 1

Praha 1998

Vydání 1. Náklad 550 výtisků Brož. 30 Kč ISSN 0323-0619

Vytiskla tiskárna KOČKA, Masarykovo nám. 139, 274 01 Slaný

ISSN 0323-0619